ॐ नमः परमात्मने

मीमांसादर्शनम् ॥

महर्षिजैमिनिप्रणीतम्

पण्डित कृपारामशर्म्मणा काश्याम् स्वकीयति-
मिरनाशक यन्त्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ॥

यह पुस्तक तिमिरनाशक प्रेस या पण्डित कृपाराम शर्म्मा की
दूकान पर लाइब्रेरी के सामने मिलेगी

सं० १९४६

प्रथमवार १०००   मूल्य ॥)

॥ मीमांसादर्शनम् ॥

प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः ।

अथातो धर्मजिज्ञासा ॥१॥ चोदनाल-
क्षणोऽर्थो धर्मः ॥२॥ तस्य निमित्तपरीष्टिः
॥३॥ सत्संप्रयोगे पुरुषस्येन्द्रियाणांबुद्धिज-
न्म तत् प्रत्यक्षम् अनिमित्तं विद्यमानो-
पलम्भनत्वात् ॥४॥ औत्पत्तिकस्तु शब्द-
स्यार्थेन सम्बन्धस्तस्य ज्ञानमुपदेशोऽव्य-
तिरेकश्चार्थेऽनुपलब्धे तत्प्रमाणं बादरा-
यणस्यानपेक्षत्वात् ॥५॥ कर्मैके तत्र दर्श-
नात् ॥६॥ अस्थानात् ॥७॥ करोतिशब्दात्
॥८॥ सत्त्वान्तरे च यौगपद्यात् ॥९॥ प्रकृ-
तिविकृत्योश्च ॥१०॥ वृद्धिश्च कर्तृभूम्नाऽ-
स्य ॥११॥ समन्तु तत्र दर्शनम् ॥१२। सतः
परम् अदर्शनं विषयानागमात् ॥१३॥ प-

योगस्य परम् ॥१४॥ आदि त्यवद्यौगप-
द्यम् ॥१५॥ वर्णान्तरमविकारः ॥१६॥ नाद-
वृद्धिपरा ॥१७॥ नित्यस्तु स्याद्दर्शनस्य
परार्थत्वात् ॥१८॥ सर्वत्र यौगपद्यात् ॥
१९॥ संख्याभावात् ॥२०॥ अनपेक्षत्वात् ॥
२१॥ प्रख्याभावाच्च योगस्य ॥२२॥ लिङ्गद-
र्शनाच्च ॥२३॥ उत्पत्तौवाऽवचनाः स्युरर्थ-
स्यातन्निमित्तत्वात् ॥२४॥ तद्भूतानां क्रि-
यार्थेन समाम्नायोऽर्थस्य तन्निमित्तत्वात्
॥२५॥ लोके सन्नियमात्प्रयोगसन्निकर्षः-
स्यात् ॥२६॥ वेदांश्चैके सन्निकर्षं पुरुषा-
ख्याः ॥२७॥ अनित्यदर्शनाच्च ॥२८॥ उक्त-
न्तु शब्दपूर्वत्वम् ॥२९॥ आख्या प्रवच-
नात् ॥३०॥ परन्तु श्रुतिसामान्यमात्रम् ॥
३१॥ प्रथमाध्यायस्य प्रथमपादः आम्ना-
यस्य क्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानां त-
स्मादनित्यमुच्यते ॥१॥ शास्त्रदृष्ट-विरोधा
च्च ॥२॥ तथा फलाभावात् ॥३॥ अन्यानर्थ-

क्यात् ॥४॥ अभागि प्रतिषेधाच्च ॥५॥ अनित्यसंयोगात् ॥६॥ विधिना त्वेकवाक्यत्वात् स्तुत्यर्थेन विधीनां स्युः ॥७॥ तुल्यं च साम्प्रदायिकम् ॥८॥ अप्राप्ता चानुपपत्तिः प्रयोगे हि विरोधः स्याच्छब्दार्थ स्त्वप्रयोगभूतस्तस्मादुपपद्येत ॥९॥ गुणवादस्तु ॥१०॥ रूपात्प्रायात् ॥११॥ दूरभूयस्त्वात् ॥१२॥ अपराधात् कर्त्तु श्च पुत्रदर्शनम् ॥१३॥ आकालिकेप्सा ॥१४॥ विद्याप्रशंसा ॥१५॥ सर्व त्वमा धिकारिकम् ॥१६॥ फलस्य कर्मनिष्पत्ते स्तेषां लोकवत्परिमाणतः फलविशेषः स्यात् ॥१७॥ अन्त्ययोर्यथोक्तम् ॥१८॥ विधिर्वा स्यादपूर्व त्वाद्वादमात्रं ह्यनर्थकम् ॥१९॥ लोकवदिति चेत् ॥२०॥ न पूर्व त्वात् ॥२१॥ उक्तन्तु वाक्यशेषत्वम् ॥२२॥ विधिश्चानर्थकः क्वचित्, तस्मात-स्तुतिः प्रतीयेत, तत्सामान्यादितरेषु तथात्वम् ॥२३॥ प्रकरणे सम्भवन् अपकर्षो

न कल्पेरत, विध्यानर्थक्यं हि तं प्रति ॥२४॥
विधौ च वाक्य भेदः स्यात् ॥२५॥ हेतुर्वा
स्यादर्थवत्त्वोपपत्तिभ्याम् ॥२६॥ स्तुतिस्तु
शब्दपूर्वत्वात्, अचोदना च तस्य ॥२७॥
व्यर्थैस्तुतिरन्याय्येति चेत् ॥२८॥ अर्थ-
स्तु, विधिशेषत्वात्, यथा लोके ॥२९॥
यदि च हेतुः, अवतिष्ठेत निर्देशात्, सा-
मान्यादिति चेत्, अव्यवस्था विधीनां
स्यात् ॥३०॥ तदर्थशा स्त्रात् ॥३१॥ वा-
क्यनियमात् ॥३२॥ बुद्धशास्त्रात् ॥३३॥ अ-
विद्यमान वचनात् ॥३४॥ अचेतनेर्थ ब-
न्धनात् ॥३५॥ अर्थविप्रतिषेधात् ॥३६॥
स्वाध्यायवद्वचनत् ॥३७॥ अविज्ञेयात्
॥३८॥ अनित्यसंयोगान्मन्त्रानर्थक्यम् ॥३९॥
अविशिष्टस्तु वाक्यार्थः ॥४०॥ गुणार्थैन
पुनः श्रुतिः ॥४१॥ परिसंख्या ॥४२॥ अर्थ-
वादो वा ॥४३॥ अविरुद्धं परम् ॥४४॥ संप्रैषे
कर्मगर्हानुपालम्भः संस्कारत्वात् ॥४५॥

अभिधानेऽर्थवादः ॥४६॥ गुणादविप्रतिषे-
धः स्यात् ॥४७॥ विद्यावचनमसंयोगात्
॥४८॥ सतः परमविज्ञानम् ॥४९॥ उक्त-
श्चानित्यसंयोगः ॥५०॥ लिङ्गोपदेशश्चतत-
दर्थवत् ॥५१॥ ऊहः ॥५२॥ विधिशब्दा-
श्च ॥५३॥ प्रथमाध्यायस्य द्वितीयपादः
धर्मस्य शब्दमूलत्वात् अशब्दमनपेक्षं-
स्यात् ॥१॥ अपि वाकर्तृसामान्यात्प्रमा-
णमनुमानं स्यात् ॥२॥ बिरोधे त्वनपेक्ष्यं
स्यात्, असति ह्यनुमानम् ॥३॥ हेतु-दर्श-
नाच्च ॥४॥ शिष्टाकोपेऽविरुद्धमिति ॥५॥
न, शास्त्रपरिमाण त्वात् ॥६॥ अपि वा
कारणाग्रहणे प्रयुक्तानि प्रतीयेरन् ॥७॥
तेष्वदर्शनाद्विरोधस्य समाविप्रतिपत्तिः
स्यात् ॥८॥ शास्त्रस्था वा तन्निमित्तत्वात्
॥९॥ चोदितन्तु प्रतीयेताविरोधात् प्र-
माणेन ॥१०॥ प्रयोगशास्त्रमिति चेत् ॥११॥
न, असन्नियमात् ॥१२॥ अवाक्यशेषाच्च

॥१३॥ सर्वत्र च प्रयोगात् सन्निधान शा-
स्त्राच्च ॥१४॥ अनुमानव्यवस्थानात्तत्संयु-
क्तं प्रमाणं स्यात् ॥१५॥ अपि वा सर्व-
धर्मः स्यात्, तन्न्यायत्वाद्विधानस्य ॥१६॥
दर्शनाद्विनियोगः स्यात् ॥१७॥ लिङ्गा भा-
वाच्च नित्यस्य ॥१८॥ आख्या हि देश-
संयोगात् ॥१९॥ न स्याद्देशान्तरेष्विति
चेत् ॥२०॥ स्याद्योगाख्या हि मथुरावत्
॥२१॥ कर्मधर्मौ वा प्रवणवत् ॥२२॥तु-
ल्यन्तु कर्तृधर्मेण ॥२३॥ प्रयोगोत्पत्त्यशा
स्त्रत्वाच्छब्देषु न व्यवस्थास्यात् ॥२४॥
शब्दे प्रयत्ननिष्पत्तेरपराधस्य भागित्वम्
॥२५॥ अन्याय्यश्चानेकशब्दत्वम् ॥२६॥
तत्र तत्त्वमभियोगविशेषात् स्यात् ॥२७॥
तदशक्तिश्चानुरूपत्वात् ॥२८॥ प्रयोगचोद
नाभावादर्थैकत्वमविभागात् ॥२९॥ अद्रव्य
शब्दत्वात् ॥३०॥ अन्यदर्शनाच्च ॥३१॥
आकृतिस्तु क्रियार्थत्वात् ॥३२॥ न क्रि-

या स्यादिति चेदर्थान्तरे विधानं न द्रव्यमिति चेत् ॥३३॥ तदर्थत्वात् प्रयोगस्याविभागः ॥३४॥ प्रथमाध्यायस्य तृतीयपादः उक्तं समाम्नायैदमर्थ्यं तस्मात् सर्वं तदर्थं स्यात् ॥१॥ अपि वा नामधेयं स्यात् यदुत्पत्तावपूर्वमविधायकत्वात् ॥२॥ यस्मिन् गुणोपदेशः प्राधानतोऽभिसम्बन्धः ॥३॥ तत्प्रख्यञ्चान्यशास्त्रम् ॥४॥ तद्व्यपदेशं च ॥५॥ नामधेये गुणश्रुतेः स्याद्विधानम् इति चेत् ॥६॥ तुल्यत्वात् क्रिययोर्न ॥७॥ ऐकशब्द्यो परार्थवत् ॥८॥ तद्गुणास्तु विधीयेरन्नविभागाद्विधानार्थेन चेदन्येन शिष्टाः ॥९॥ बर्हिराज्ययोरसंस्कारे शब्दलाभादतच्छब्दः ॥१०॥ प्रोक्षणीष्वर्थसंयोगात् ॥११॥ तथा निर्मन्थ्ये ॥१२॥ वैश्वदेवे विकल्प इति चेत् ॥१३॥ न वा, प्रकरणात् प्रत्यक्षविधानाच्च नहि प्रकरणं द्रव्यस्य ॥१४॥ मिथश्चानर्थसम्बन्धः ॥१५॥

परार्थत्वात् गुणानाम् ॥१६॥ पूर्वन्तोऽविधानार्थास्तत्सामर्थ्यं समाम्नाये ॥१७॥ गुणस्य तु विधानार्थैतद्गुणाः प्रयोगे स्युरनर्थका न हि तं प्रत्यर्थवत्ताऽस्ति ॥१८॥ तच्छेषोनोपपद्यते ॥१९॥ आभासः अविभागाद्विधानार्थै स्तुत्यर्थैनोपपद्येरन् ॥२०॥ कारणं स्यात् ? इति चेत् ॥२१॥ आनर्थक्यादकारणं कर्त्तुर्हिकारणानि गुणार्थो हि विधीयते ॥२२॥ तत् सिद्धिः ॥२३॥ जातिः ॥२४॥ सारूप्यात् ॥२५॥ प्रशंसा ॥२६॥ भूमा ॥२७॥ लिङ्गसमवायात् ॥२८॥ सन्दिग्धेषु वाक्य शेषात् ॥२९॥ अर्थाद्वा कल्पनैकदेशत्वात् ॥३०॥ द्वितीय अध्याये ॥१॥ पादः भावार्थाः कर्मशब्दास्तेभ्यः क्रिया प्रतीयेतेषह्यर्थो विधीयते ॥१॥ सर्वेषां भावोऽर्थ इति चेत् ॥२॥ येषामुत्पत्तौ स्वेप्रयोगे रूपोपलब्धिस्तानि नामानि, तस्मात्तेभ्य पराकाङ्क्षा भूतत्वात् स्वेप्रयोगे ॥३॥

येषां तूत्पत्तावर्थे स्वे प्रयोगो न विद्यते, तान्याख्यातानि । तस्मात्तेभ्यः प्रतीयेताश्रितत्वात् प्रयोगस्य ॥४॥ चोदना पुनरारम्भः ॥५॥ तानिद्वैधं गुणप्रधानभूतानि ॥६॥ यैर्द्रव्यं न चिकीर्ष्यते, तानि प्रधानभूतानि, द्रव्यस्य गुणभूतत्वात् ॥७॥ यैस्तु द्रव्यं चिकीर्ष्यते गुणस्तत्र प्रतीयेत, तस्यद्रव्यप्रधानत्वात् ॥८॥ धर्ममात्रे तु कर्म स्यादनिर्वृत्तेः प्रयाजवत् ॥९॥ तुल्यश्रुतित्वाद्वा इतरैः सधर्मः स्यात् ॥१०॥ द्रव्योपदेश इति चेत् ॥११॥ न, तदर्थत्वात् लोकवत्तस्यच शेषभूतत्वात् ॥१२॥ स्तुतशस्त्रयोस्तु संस्कारो याज्यावद्देवताभिधानत्वात् ॥१३॥ अर्थेन त्वपकृष्येत देवतानामचोदनार्थस्य गुणभूतत्वात् ॥१४॥ वशावद्वा गुणार्थं स्यात् ॥१५॥ न, श्रुतिसमवायित्वात् ॥१६॥ व्यपदेशभेदाच्च ॥१७॥ गुणश्चानर्थकः स्यात् ॥१८॥ तथा याज्यापु-

शेरुत्वोः ॥१९॥ वशा यामर्थस मवायात्
॥२०॥ यच्चेति वाऽर्थवत्त्वात् स्यात् ॥२१॥
न त्वाम्नातेषु ॥२२॥ दृश्यते ॥२३॥ अपि
वा श्रुतिसंयोगात्प्रकरणे स्तौतिशंसती क्रि-
योत्पत्तिं विदध्याताम् ॥२४॥ शब्दपृथक्-
त्वाच्च ॥२५॥ अनर्थकञ्च तद्वचनम् ॥२६॥
अन्यस्यार्थः प्रतीयते ॥२७॥ अभिधानं च
कर्मवत् ॥२८॥ फलनिर्वृत्तिश्च ॥२९॥ वि-
धिमन्त्रयोरैकार्थ्यमैकशब्द्यात् ॥३०॥ अपि
वा प्रयोगसामर्थ्यात् मन्त्रोऽभिधान-
वाचीस्यात् ॥३१॥ तच्चोदकेषु मन्त्राख्या
॥३२॥ शेषे ब्राह्मणशब्दः ॥३३॥ अनाम्ना-
तेष्वमन्त्रत्वमाम्नातेषु हि विभागः ॥३४॥
तेषामृग्यत्रार्थवशेनपादव्यवस्था ॥३५॥ गी
तिषु सामाख्या ॥३६॥ शेषेयजुःशब्दः ॥३७॥
निगदो वा चतुर्थं स्याद्धर्मविशेषात् ॥३८॥
व्यपदेशाच्च ॥३९॥ यजूंषि वा तद्रूपत्वात्
॥४०॥ वचनाद्धर्मविशेषः ॥४१॥ अर्थाच्च ॥

४२॥ गुणार्थो व्यपदेशः ॥४३॥ सर्वेषामिति चेत् ॥४४॥ न,ऋग्व्यपदेशात् ॥४५॥ अर्थैकत्वादेकं वाक्यं साकाङ्क्षं चेद्विभागे स्यात् ॥४६॥ समेषु वाक्यभेदः स्यात् ॥४७॥ अनुषङ्गो वाक्यसमाप्तिः सर्वेषु तुल्ययोगित्वात् ॥४८॥ व्यवायान्नानुषज्येत ॥४९॥ द्वितीयः पादः शब्दान्तरे कर्मभेदः कृतानुबन्धत्वात् ॥१॥ एकस्यैवं पुनः श्रुतिरविशेषादनर्थकं हि स्यात् ॥२॥ प्रकरणन्तु पौर्णमास्यां रूपावचनात् ॥३॥ विशेषदर्शनाच्च सर्वेषांसमेषु ह्यप्रवृत्तिः स्यात् ॥४॥ गुणस्तु श्रुतिसंयोगात् ॥५॥ चोदना वा गुणनां युगपच्छास्त्राच्चोदिते हि तदर्थत्वात्तस्य तस्योपदिश्येत ॥६॥ व्यपदेशश्च तद्वत् ॥७॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥८॥ पौर्णमासीवदुपांशुयाजः स्यात् ॥९॥ चोदना वाऽप्रकृतत्वात् ॥१०॥ गुणोपबन्धात् ॥११॥ प्राये वचनाच्च ॥१२॥ आघाराग्निहोत्रमरूपत्वात्

॥१३॥ संज्ञोपबन्धात् ॥१४॥ अप्रकृतत्वाच्च ॥१५॥ चोदना वा शब्दार्थस्य प्रयोगभूतत्वात्, तत्सन्निधेर्गुणार्थेन पुनःश्रुतिः ॥१६॥ द्रव्यसंयोगाच्चोदना पशुसोमयोः, प्रकरणे ह्यनर्थको द्रव्यसंयोगो न हि तस्य गुणार्थेन ॥१७॥ अचोदकाश्च संस्काराः ॥१८॥ तद्भेदात्कर्मणोऽभ्यासो द्रव्यपृथक्त्वादनर्थकं हि स्याद्भेदो द्रव्यगुणीभावात् ॥१९॥ संस्कारस्तु न भिद्येत, परार्थत्वात् द्रव्यस्य गुणभूतत्वात् ॥२०॥ पृथक्त्वनिवेशात् संख्यया कर्मभेदः स्यात् ॥२१॥ संज्ञा चोत्पत्तिसंयोगात् ॥२२॥ गुणश्चापूर्वसंयोगे वाक्ययोः समत्वात् ॥२३॥ अगुणे तु कर्मशब्दे गुणस्तत्र प्रतीयेत ॥२४॥ फलश्रुतेस्तु कर्म स्यात्, फलस्य कर्मयोगित्वात् ॥२५॥ अतुल्यत्वात् तु वाक्ययोर्गुणे तस्य प्रतीयेत२६ समेषु कर्मयुक्तं स्यात् ॥२७॥ सौभरे पुरुषश्रुतेर्निधनं कामसंयोगः ॥२८॥ सर्वस्य उ-

क्तकामत्वात् तस्मिन् कामश्रुतिः स्यात् निधनार्था पुनःश्रुतिः ॥२१॥ गुणस्तु क्रतुसंयोगात् कर्मान्तरं प्रयोजयेत्संयोगस्याशेषभूत्वात् ॥१॥ एकस्य तु लिङ्गभेदात्प्रयोजनार्थमुच्यतैकत्संगुणवाक्यत्वात् ॥२॥ अवेष्टौ यज्ञसंयोगात् क्रतुप्रधानमुच्यते ॥३॥ अधाने सर्वशेषत्वात् ॥४॥ अयनेषु चोदनान्तरं संज्ञोपबन्धात् ॥५॥ अगुणाच्च कर्मचोदना ॥६॥ समाप्तं च फले वाक्यम् ॥७॥ विकारो वा प्रकरणात् ॥८॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥९॥ गुणात्संज्ञोपबन्धः ॥१०॥ समाप्तिरविशिष्टा ॥११॥ संस्कारश्चाप्रकरणेऽकर्मशब्दत्वात् ॥१२॥ यावदुक्तं वा, कर्मणः श्रुतिमूलत्वात् ॥१३॥ यजतिस्तु द्रव्यफलभोक्तृसंयोगादेतेषां कर्मसम्बन्धात् ॥१४॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥१५॥ विशये प्रायदर्शनात् ॥१६॥ अर्थवादोपपत्तेश्च ॥१७॥ संयुक्तस्त्वर्थशब्देन तदर्थः श्रुतिसंयोगात् ॥१८॥ पात्नी-

वते तु पूर्वत्वादवच्छेदः ॥१९॥ अद्रव्यत्वात् केवले कर्मशेषः स्यात् ॥२०॥ अग्निस्तु लिङ्गदर्शनात् क्रतुशब्दः प्रतीयेत ॥२१॥ द्रव्यं वा स्यात् चोदनायास्तदर्थत्वात् ॥२२॥ तत्संयोगात् क्रतुस्तदाख्यः स्यात्तेन धर्मविधानानि ॥२३॥ प्रकरणान्तरे प्रयोजनान्यत्वम् ॥२४॥ फलं चाकर्मसन्निधौ ॥२५॥ सन्निधौ त्वविभागात् फलार्थेन पुनःश्रुतिः ॥२६॥ आग्नेयसूक्तहेतुत्वादभ्यासेन प्रतीयेत ॥२७॥ अविभागात्तु कर्मणा द्विरुक्तेर्न विधीयते ॥२८॥ अन्यार्था वा पुनःश्रुतिः ॥२९॥ यावज्जीविकोऽभ्यासः कर्मधर्मः प्रकरणात् ॥१॥ कर्तुर्वा श्रुतिसंयोगात् ॥२॥ लिङ्गदर्शनाच्च, कर्म्मधर्म्मे हि प्रक्रमेण नियम्येत तत्रानर्थकमन्यत् स्यात् ॥३॥ व्यपवर्गञ्च दर्शयति, कालश्चेत्कर्मभेदः स्यात् ॥४॥ अनित्यत्वात् तु नैवं स्यात् ॥५॥ विरोधश्चापि पूर्ववत् ॥६॥ क्रतुस्तु धर्मानियमात् का-

लशास्त्रं निमित्तं स्यात् ॥७॥ नाम, रूप धर्मविशेष, पुनरुक्ति, निन्दा, ऽशक्ति, समाप्ति, वचन, प्रायश्चित्तान्यार्थदर्शनात् शाखान्तरेषु कर्मभेदः स्यात् ॥८॥ एकं वा संयोगरूपचोदनाख्याविशेषात् ॥९॥ न नाम्ना स्यादचोदनाभिधानत्वात् ॥१०॥ सर्व्वेषाञ्चैककर्म्यं स्यात् ॥११॥ कृतकं चाभिधानम् ॥१२॥ एकत्वेऽपि परम् ॥१३॥ विद्यायां धर्म्मशास्त्रम् ॥१४॥ आग्नेयवत्पुनर्वचनम् ॥१५॥ अद्विर्वचनं वा श्रुतिसंयोगाविशेषात् ॥१६॥ अर्थासन्निधेश्च ॥१७॥ न चैकं प्रति शिष्यते ॥१८॥ समाप्तिवच्च सम्प्रेक्षा ॥१९॥ एकत्वेऽपि पराणि निन्दाशक्तिसमाप्तिवचनानि ॥२०॥ प्रायश्चित्तं निमित्तेन ॥२१॥ प्रक्रमाद्वा नियोगेन ॥२२॥ समाप्तिः पूर्ववत्त्वात् यथाज्ञाते प्रतीयेत ॥२३॥ लिङ्गमविशिष्टं सर्वशेषत्वान्नहि तत्र कर्मचोदना तस्मात् द्वादशाहस्याहारव्यपदेशः

स्यात् ॥२४॥ द्रव्ये चाचोदितत्वात् विधी-
नामव्यवस्था स्यात् निर्देशाद्व्यवतिष्ठेत
तस्मात् नित्यानुवादः स्यात् ॥२५॥ विहि-
तप्रतिषेधात्पक्षेऽतिरेकः स्यात् ॥२६॥ सार-
स्वते विप्रतिषेधात् यदेति स्यात् ॥२७॥
उपहव्येऽप्रतिप्रसवः ॥२८॥ गुणार्था वा पु-
नःश्रुतिः ॥२९॥ प्रत्ययञ्चापि दर्शयति ॥३०॥
अपि वा क्रमसंयोगाद्विधिपृथक्त्वमेकस्यां
व्यवतिष्ठेत ॥३१ विरोधिना त्वसंयोगादैक-
कर्म्ये तत्संयोगाद्विधीनां सर्वकर्मप्रत्ययः
स्यात् ॥३२॥ अथातः शेषलक्षणम् ॥१॥
शेषः परार्थत्वात् ॥२॥ द्रव्यगुणसंस्कारेषु
बादरिः ॥३॥ कर्माण्यपि जैमिनिः, फलार्थ-
त्वात् ॥४॥ फलं च पुरुषार्थत्वात् ॥५॥ पु-
रुषश्च कर्मार्थत्वात् ॥६॥ तेषामर्थेन स-
बन्धः ॥७॥ विहितस्तु सर्वधर्मः स्यात्संयो-
गतोऽविशेषात् प्रकरणाविशेषाच्च ॥८॥ अ-
र्थलोपादकर्म स्यात् ॥९॥ फलन्तु सहचेष्ट-

या शब्दार्थोऽभावाद्धिप्रयोगे स्यात् ॥१०॥ द्रव्यं चोत्पत्तिसंयोगात्तदर्थमेव चोद्येत ॥११॥ अर्थैकत्वे द्रव्यगुणयोरेककर्म्यान्नियमः स्यात् ॥१२॥ एकत्वयुक्तमेकस्य श्रुतिसंयोगात् ॥१३॥ सर्वेषां वा लक्षणत्वादविशिष्टं हि लक्षणम् ॥१४॥ चोदिते तु परार्थत्वाद्यथा श्रुति प्रतीयेत ॥१५॥ संस्काराद्वागुणानामव्यवस्था स्यात् ॥१६॥ व्यवस्था वा अर्थस्य श्रुतिसंयोगात्, तस्य शब्दप्रमाणत्वात् ॥१७॥ आनर्थक्यात्तदङ्गेषु ॥१८॥ कर्तृगुणे तु कर्मासमवायात् वाक्यभेदः स्यात् ॥१९॥ साकाङ्क्षन्त्वेकवाक्यं स्यादसमाप्तं हि पूर्व्वेण ॥२०॥ सन्दिग्धे तु व्यवायाद्वाक्यभेदः स्यात् ॥२१॥ गुणानाञ्च परार्थत्वादसम्बन्धः समत्वात्स्यात् ॥२२॥ मिथश्चानर्थसम्बन्धात् ॥२३॥ आनन्तर्य्यमचोदना२४ वाक्यानाञ्च समाप्तत्वात् ॥२५॥ शेषस्तु गुणसंयुक्तः साधारणः प्रतीयेत मिथस्तेषा-

मसम्बन्धात् ॥२६॥ व्यवस्था वा अर्थसं-
योगात् लिङ्गस्यार्थेन सम्बन्धात् लक्षणार्था
गुणश्रुतिः ॥२७॥ अथ तृतीये अध्याये द्वि-
तीयः पादः अर्थाभिधानसामर्थ्यान्मन्त्रेषु
शेषभावः स्यात्तस्मादुत्पत्तिसम्बन्धोर्थेन
नित्यसंयोगात् ॥१॥ संस्कारकत्वादचोदिते
न स्यात् ॥२॥ वचनात्वयथार्थमैन्द्री स्यात्
॥३॥ गुणाद्वाप्यभिधानं स्यात् सम्बन्धस्या-
शास्त्रहेतुत्वात् ॥४॥ तथाह्वानमपीतिचेत्
॥५॥ न कालविधिश्चोदितत्वात् ॥६॥ गु-
णाभावात् ॥७॥ लिङ्गाच्च ॥८॥ विधिको-
पश्चोपदेशे स्यात् ॥९॥ तथोत्थानविसर्जने
॥१०॥ सूक्तवाके च कालविधिः परार्थत्वा-
त् ॥११॥ उपदेशो वा याज्याशब्दोहि ना-
कस्मात् ॥१२॥ स देवतार्थस्तत्संयोगात् १३
प्रतिपत्तिरिति चेत्, स्विष्टकृद्वदुभयसंस्कार
स्यात् ॥१४॥ कृतस्रोपदेशादुभयत्र सर्ववच्च
नम् ॥१५॥ यथार्थं वा शेषभूतसंस्कारत् १६

वचनादिति चेत् ॥१७॥ प्रकरणाविभागादु भे प्रति कृतस्नशब्दः ॥१८॥ लिङ्गक्रमसमाख्यानात्काम्ययुक्तं समाम्नानम् ॥१९॥ अधिकारे च मन्त्रविधिरतदाख्येषु शिष्टत्वात् ॥२०॥ तदाख्यो वा प्रकरणोपपत्तिभ्याम् ॥२१॥ अनर्थकश्चोपदेशः स्यादसम्बन्धात् फलवता नह्युपस्थानं फलवत् ॥२२॥ सर्वेषां चोपदिष्टत्वात् ॥२३॥ लिङ्गसमाख्यानाभ्यां भक्षार्थताऽनुवाकस्य ॥२४॥ तस्य रूपोपदेशाभ्यामपकर्षोऽर्थस्य चोदितत्वात् ॥२५॥ गुणाभिधानान्मन्द्रादिरेकमन्त्रः स्यात् तयोरेकार्थसंयोगात् ॥२६॥ लिङ्गविशेषनिर्देशात् समानविधानेष्वनैन्द्राणाममन्त्रत्वम् ॥२७॥ यथादेवतं वा तत्प्रकृतित्वं हि दर्शयति ॥२८॥ पुनरभ्युन्नीतेषु सर्वेषामुपलक्षणं द्विशेषत्वात् ॥२९॥ अपनयाद्वा पूर्वस्य अनुपलक्षणम् ॥३०॥ ग्रहणाद्वापनयः स्यात् ॥३१॥ पात्नीवते

तु पूर्ववत् ॥३२॥ ग्रहणाद्वापनीतं स्यात् ॥३३॥ त्वाष्टारन्तूपलक्षयेत्पानात् ॥३४॥ अतुल्यात्वात्तु नैवं स्यात् ॥३५॥ त्रिंशच्च परार्थत्वात् ॥३६॥ वषट्कारश्च कर्तृवत् ॥३७॥ छन्दःप्रतिषेधस्तु सर्वगामित्वात् ॥३८॥ ऐन्द्राग्ने तु लिङ्गभावात् स्यात् ॥३९॥ एकस्मिन् वा देवतान्तराद्विभागवत् ॥४०॥ छन्दश्च देवतावत् ॥४१॥ सर्वेषु वाऽभावादेकच्छन्दसः ॥४२॥ सर्वेषां वैकमन्त्र्यमैतिशायनस्य भक्तिपानत्वात् सवनाधिकारो हि ॥४३॥ श्रुतेर्जाताधिकारः स्यात् ॥१॥ वेदो वा प्रायदर्शनात् ॥२॥ लिङ्गाच्च ॥३॥ धर्म्मोपदेशाच्च न हि द्रव्येण सम्बन्धः ॥४॥ त्रयीविद्याख्या च तद्विदि ॥५॥ व्यतिक्रमे यथाश्रुतीति चेत् ॥६॥ न सर्व्वस्मिन्निवेशात् ॥७॥ वेदसंयोगान्न प्रकरणेन बाध्येत ॥८॥ गुणमुख्यव्यतिक्रमे तदर्थत्वान्मुख्येन वेदसंयोगः ॥९॥ भूयस्त्वे-

न उभयश्रुति ॥१०॥ असंयुक्तं प्रकरणादि-तिकर्त्तव्यतार्थित्वात् ॥११॥ क्रमश्च देशसा-मान्यात् ॥१२॥ आख्या चैवं तदर्थत्वात् ॥१३॥ श्रुति, लिङ्ग, वाक्य, प्रकरण, स्थान, समा-ख्यानां समवाये पारदौर्बल्यमर्थविप्रकर्षा-त् ॥१४॥ अलीनो वा प्रकरणाद्गौणः ॥१५॥ असंयोगात्तु मुख्यस्य तस्मादपकृष्येत ॥१६॥ द्वित्वबहुयुक्त वा चोदनात्तस्य ॥१७॥ पक्षे-णार्थकृतस्येति चेत् ॥१८॥ न प्रकृतेरेकसं-योगात् ॥१९॥ जाघनी चैकदेशत्वात् ॥२०॥ चोदना वाऽपूर्वत्वात् ॥२१॥ एकदेश इति चेत् ॥२२॥ न प्रकृतेरशास्त्रनिष्पत्ते ॥२३॥ सन्तदनं प्रकृतौ क्रयणवदनर्थलोपात् स्यात् ॥२४॥ उत्कर्षो वा, ग्रहणाद्विशेष-स्य ॥२५॥ कर्तृतो वा विशेषस्य तन्निमि-त्तत्वात् ॥२६॥ क्रतुतो वार्थवादानुपपत्तेः स्यात् ॥२७॥ संस्थाश्च कर्तृवद्धारणार्था-विशेषात् ॥२८॥ उकथ्यादिषु वार्थस्य

विद्यमानत्वात् ॥२९॥ अविशेषात् स्तुति-र्व्यर्थेति चेत् ॥३०॥ स्यादनित्यत्वात् ॥३१॥ सङ्ख्यायुक्तं क्रतोः प्रकरणात् स्यात् ॥३२॥ नैमित्तिकं वा कर्तृसंयोगाल्लिङ्गस्य तन्निमित्तत्वात् ॥३३॥ पौष्णम्पेषणं विकृतौ प्रतीयेताचोदनात्प्रकृतौ ॥३४॥ तत्सर्वार्थमविशेषात् ॥३५॥ चरौ वा, अर्थोक्तं पुरोडाशेऽर्थविप्रतिषेधात्पशौ न स्यात् ॥३६॥ चरावपीति चेत् ॥३७॥ न पक्तिनामत्वात् ॥३८॥ एकस्मिन्ननेकसंयोगात् ॥३९॥ धर्मविप्रतिषेधाच्च ॥४०॥ अपि वा, सद्वितीये स्याद्देवतानिमित्तत्वात् ॥४१॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥४२॥ वचनात्सर्वपेषणं तं प्रति शास्त्रवत्त्वादर्थाभावात् द्विचारावपेषणं भवति एकस्मिन् वार्थधर्मत्वादैन्द्राग्नवदोभयोर्न स्यादचोदितत्वात् ॥४४॥ हेतुमात्रमदन्तत्वम् ॥४५॥ वचनं परम् ॥४६॥ निवीतमिति मनुष्यधर्मः शब्दस्य तत्प्रधानत्वात् ॥१॥ अपदेशो वा

अर्थस्य विद्यमानत्वात् ॥२॥ विधिस्त्वपूर्व्वत्वात् स्यात् ॥३॥ स प्रापात्कर्म्मधर्म्मः स्यात् ॥४॥ वाक्यशेषत्वात् ॥५॥ तत्प्रकरणे, त्तयत्संयुक्तमविप्रतिषेधात् ॥६॥ तत्प्रधाने वातुल्यवत्प्रङ्क्त्यानादितरस्य तदर्थत्वात् ॥७॥ अर्थवादो वा प्रकरणात् ॥८॥ विधिना चैकवाक्यत्वात् ॥९॥ दिग्विभागश्च तद्वत्सम्बन्धस्यार्थहेतुत्वात् ॥१०॥ परुषि दित, पूर्ण, घृत, पिदग्धञ्च तद्वत् ॥११॥ अकर्म्म क्रतुसंयुक्त संयोगान्नित्यानुवादः स्यात् ॥१२॥ विधिर्वा संयोगान्तरात् ॥१३॥ अहीनवत्पुरुषस्तदर्थत्वात् ॥१४॥ प्रकरणविशेषाद्वा तद्युक्तस्य संस्कारो द्रव्यवत् ॥१५॥ व्यपदेशादपकृष्येत ॥१६॥ शंयौ च सर्व्वपरिदानात् ॥१७॥ प्रागपरोधात् मलववाससः ॥१८॥ अन्नप्रतिषेधाच्च ॥१९॥ अप्रकरणे तु तद्धर्म्मस्ततो विशेषात् ॥२०॥ अद्रव्यत्वात्तु शेषः स्यात्

॥२१॥ वेदसंयोगात् ॥२२॥ द्रव्यसंयोगाच्च ॥२३॥ स्याद्वास्य संयोगवत् फलेन सम्बन्धस्तस्मात् कर्मैति शायनः ॥२४॥ शेषोऽप्रकरणेऽविशेषात् सर्वकर्मणाम् ॥२५॥ होमास्तु व्यवतिष्ठेरन्नावनीयसंयोगात् ॥२६॥ शेषश्च समाख्यानात् ॥२७॥ दोषात्त्विष्टिर्लौकिके स्याच्छास्त्राद्धि वैदिके न दोषः स्यात् ॥२८॥ अर्थवादो वा अनुपपातात् तस्मादङ्गे प्रतीयेत ॥२९॥ अचोदितं च कर्मभेदात् ॥३०॥ सा लिङ्गादार्त्विजे स्यात् ॥३१॥ पान, व्यापच्च तद्वत् ॥३२॥ दोषात्तु वैदके स्यादर्थाद्धि लौकिके न दोषः स्यात् ॥३३॥ तत्सर्वत्राविशेषात् ॥३४॥ स्वामिनो वा तदर्थत्वात् ॥३५॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥३६॥ सर्वप्रदानं हविषस्तदर्थत्वात् ॥३७॥ निरवदानात्तु शेषः स्यात् ॥३८॥ उपायो वा तदर्थत्वात् ॥३९॥ कृतत्वात्तु कर्मणः सकृत्स्यात् द्रव्यस्य गुणभूतत्वात् ॥४०॥ शे-

षदर्शनाच्च ॥४१॥ अप्रयोजकत्वादेकस्मात् क्रियेरन् शेषस्य गुणभूतत्वात् ॥४२॥ संस्कृतत्वाच्च ॥४३॥ सर्वेभ्यो वा कारणाविशेषात् संस्काररूपतदर्थत्वात् ॥४४॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥४५॥ एकस्माच्चेत् यथाकाम्यविशेषात् ॥४६॥ मुख्याद्वा पूर्वकालत्वात् ॥४७॥ भक्षाश्रवणाद्दानशब्दः परिक्रये ॥४८॥ तत्संस्तवाच्च ॥४९॥ भक्षार्थो वा द्रव्ये समत्वात् ॥५०॥ व्यादेशाद्दानसंस्तुतिः ॥५१॥ इति जैमिनीये तृतीयाध्याये चतुर्थः पदः ॥ आज्याच्च सर्वसंयोगात् ॥१॥ कारणाच्च ॥२॥ एकस्मिन् समवत्तशब्दात् ॥३॥ आज्ये च दर्शनात् स्विष्टकृदर्थत्वादस्य ॥४॥ अशेषत्वात्तु नैवं स्यात्सर्वादानाद शेषता ॥५॥ साधारण्यान्न ध्रुवायां स्यात् ॥६॥ अवत्तत्वाच्च जुह्वां, तस्य च होमसंयोगात् ॥७॥ चमसवदिति चेत् ॥८॥ न चोदनाविरोधाद्धविः प्रकल्पनत्वाच्च ॥९॥ उत्पन्नाधि-

कारात्सति सर्ववचनम् ॥१०॥ जातिवि-
शेषात् परम् ॥११॥ अन्त्यमरेकार्थे ॥१२॥
साकं प्रस्थाय्ये स्विष्टकृदिडञ्च तद्वत् ॥१३॥
सौत्रामण्याञ्च ग्रहेषु ॥१४॥ तद्वच्च शेषवच-
नम् ॥१५॥ द्रव्यैकत्वे कर्म्मभेदात्प्रतिकर्म्म
क्रियेरन् ॥१६॥ अविभागाच्च शेषस्य, स-
र्वान् प्रति अविशिष्टत्वात् ॥१७॥ ऐन्द्रवा-
यवे तु वचनात्प्रतिकर्म्म भक्षः स्यात् ॥१८॥
सोमेऽवचनाद्भक्षो न विद्यते ॥१९॥ स्याद्
वा अन्यार्थदर्शनात् ॥२०॥ वचनानि तु
अपूर्वत्वात्तस्मात् यथोपदेशं स्युः ॥२१॥ च-
मसेषु समाख्यानात्संयोगस्य तन्निमित्त-
त्वात् ॥२२॥ उद्गातृचमसमेकः श्रुतिसंयो-
गात् ॥२३॥ सर्वे वा सर्वसंयोगात् ॥२४॥
स्तोत्रकारिणां वा तत्संयोगाद्बहुश्रुतेः ॥२५॥
सर्व्वे तु वेदसंयोगात् कारणादेकदेशे
स्यात् ॥२६॥ ग्रावस्तुती भक्षो न विद्यते-
ऽनाम्नानात् ॥२७॥ हारियोजने वा सर्वसं-

योगात् ॥२८॥ चमसिनां वा सन्निधाना-
त् ॥२९॥ सर्वेषां तु विधित्वात्तदर्था चम-
सि श्रुतिः ॥३०॥ वषट्काराच्च भक्षयेत् ॥३१॥
होमाभिषवाभ्याञ्च ॥३२॥ प्रत्यक्षोपदेशा-
च्चमसानामव्यक्तः शेषे ॥३३॥ स्याद्वाका
रणभावात् अनिर्देशश्चमसानाम् कर्त्तु-
स्तद्वचनत्वात् ॥३४॥ चमसे चान्यदर्शना-
त् ॥३५॥ एकपात्रे क्रमादध्वर्युः पूर्वो भ-
क्षयेत् ॥३६॥ होता वा मन्त्रवर्णात् ॥३७॥
वचनाच्च ॥३८॥ कारणानुपूर्व्याच्च ॥३९॥
वचनादनुज्ञानभक्षणम् ॥४०॥ तदुपहूत उ-
पहूयस्वेत्यनेन अनुज्ञापयेल्लिङ्गात् ॥४१॥
तत्रार्थात्प्रतिवचनम् ॥४२॥ तदेकपात्राणां
समवायात् ॥४३॥ याज्यापनयेनापनीतो
भक्षः प्रवरवत् ॥४४॥ यष्टुर्वा कारणागमा-
त् ॥४५॥ प्रवृत्तत्वात् प्रवरस्यानपायः
॥४६॥ फलचमसो नैमित्तिको भक्षविकारः
श्रुतिसंयोगात् ॥४७॥ इज्याविकारो वा सं-

स्कारस्य तदर्थत्वात् ॥४८॥ होमात् ॥४९॥ चमसैश्च तुल्यकालत्वात् ॥५०॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥५१॥ अनुप्रसर्पिषु सामान्यात् ॥५२॥ ब्राह्मणा वा तुल्यशब्दत्वात् ॥५३॥

इति जैमिनीये तृतीयस्य पञ्चमः पादः

सर्वार्थमप्रकरणात् ॥१॥ प्रकृतौ वाऽद्विरुक्तत्वात् ॥२॥ तद्वर्जन्तु वचनप्राप्ते ॥३॥ दर्शनादिति चेत् ॥४॥ न चोदनैकार्थ्यात् ॥५॥ उत्पत्तिरिति चेत् ॥६॥ न, तुल्यत्वात् ॥७॥ चोदनार्थकात्स्न्यात्तु मुखविप्रतिषेधात् प्रकृत्यर्थः ॥८॥ प्रकरणविशेषात्तु विकृतौ विरोधि स्यात् ॥९॥ नैमित्तिकं तु प्रकृतौ, तद्विकारः संयोगविशेषात् ॥१०॥ इष्ट्यार्थमग्न्याधेयं प्रकरणात् ॥११॥ न वा तासां तदर्थत्वात् ॥१२॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥१३॥ तत्प्रकृत्यर्थं यथान्येऽनारभ्य, वादाः ॥१४॥ सर्वार्थं वा आधानस्य स्वकालत्वात् ॥१५॥ तासामग्निः प्रकृतितः प्रयाजव-

त् स्यात् ॥१६॥ न वा तासां तदर्थत्वा-
त् ॥१७॥ तुल्यः सर्वेषां पशुविधिः प्रकर-
णाविशेषात् ॥१८॥ स्थानाच्च पूर्वस्य ॥१९॥
श्वस्त्वेकेषां तत्र प्राक्श्रुतिर्गुणार्था ॥२०॥
तेनोत्कृष्टस्य कालविधिरिति चेत् ॥२१॥
नैकदेशत्वात् ॥२२॥ अर्थेनेति चेत् ॥२३॥
न श्रुतिविप्रतिषेधात् ॥२४॥ स्थानात्तु पू-
र्वस्य संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥२५॥ लिङ्ग
दर्शनाच्च ॥२६॥ अचोदना गुणार्थेन ॥२७॥
दोहयोः कालभेदादसंयुक्तं शृतं स्यात् ॥२८॥
प्रकरणाविभागाद्वा तत्संयुक्तस्य काल-
शास्त्रम् ॥२९॥ तद्वत्सवनान्तरे ग्रहाम्नान-
म् ॥३०॥ रशना च लिङ्गदर्शनात् ॥३१॥
आराच्छिष्टमसंयुक्तमितरैः सन्निधानात् ॥
३२॥ संयुक्तं वा तदर्थत्वाच्छेषस्य तन्निमि-
त्तत्वात् ॥३३॥ निर्देशाद्व्यवतिष्ठेत ॥३४॥
अग्न्यङ्गमप्रकरणे तद्वत् ॥३५॥ नैमित्तिकम-
तुल्यत्वादसमानविधानं स्यात् ॥३६॥ प्र-

तिनिधिश्च तद्वत् ॥३७॥ तद्वत्प्रयोजनैकत्वात् ॥३८॥ अशास्त्रलक्षणत्वाच्च ॥३९॥ नियमार्था गुणश्रुतिः ॥४०॥ संस्थास्तु समानविधानाः प्रकरणाविशेषात् । ॥४१॥ व्यपदेशश्च तुल्यवत् ॥४२॥ विकारास्तु कामसंयोगे नित्यस्य समत्वात् ॥४३॥ अपि वा द्विरुक्तत्वात् प्रकृतेर्भविष्यन्तीति ॥?४॥ वचनात्तु समुच्चयः ॥४५॥ प्रतिषेधाच्च पूर्वलिङ्गानाम् ॥४६॥ गुणाविशेषादेकस्य व्यपदेशः ॥४७॥ इति जैमिनीये तृतीयस्याध्यायस्य षष्ठः पादः । प्रकरणविशेषादसंयुक्तं प्रधानस्य ॥१॥ सर्वेषां वा शेषत्वस्यातत्प्रयुक्तत्वात् ॥२॥ आरादपीति चेत् ॥३॥ न तद्वाक्यं हि तदर्थत्वात् ॥४॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥५॥ फलसंयोगात्तु स्वामियुक्तं प्रधानस्य ॥६॥ चिकीर्षया च संयोगात् ॥७॥ तथाभिधानेन ॥८॥ तदुक्ते तु फलश्रुतिस्तस्मात्स वंचिकीर्षा स्यात् ॥९॥

गुणाभिधानात् सर्वार्थमभिधानम् ॥१०॥ दीक्षादक्षिणंन्तु वचनात् प्रधानस्य ॥११॥ निवृत्तिदर्शनाच्च ॥१२॥ तथा यूपस्य वेदिः ॥१३॥ देशमात्रं वाऽशिष्येणैकवाक्यत्वात् ॥१४॥ सामिधेनीस्तदन्वाहुरिति हविर्द्धानयोर्वचनात् सामिधेनीनाम् ॥१५॥ देमात्रं वा प्रत्यक्षं ह्यर्थकर्म सोमस्य ॥१६॥ समाख्यानं च तद्वत् ॥१७॥ शास्त्रफलं प्रयोक्तरि तल्लक्षणत्वात् तस्मात् स्वयं प्रयोगे स्यात् ॥१८॥ उत्सर्गे तु प्रधानत्वात् शेषकारी प्रधानस्य, तस्मात् अन्यः स्वयं वा स्यात् ॥१९॥ अन्यो वा स्यात् परिक्रयाम्नानाद्विप्रतिषेधात्प्रत्यगात्मनि ॥२०॥ तत्रार्थात्कर्तृपरिमाणं स्यादनियमोऽविशेषात् ॥२१॥ अपि वा श्रुतिभेदात् प्रतिनामधेयं स्युः ॥२२॥ एकस्य कर्मभेदादिति चेत् ॥२३॥ नोत्पत्तौ हि ॥२४॥ चमसाध्वर्यवश्च तैर्व्यपदेशात् ॥२५॥ उत्पत्तौ तु

बहुश्रुतेः ॥२६॥ दशत्वं लिङ्गदर्शनात् ॥२७॥ शमिता च शब्दभेदात् ॥२८॥ प्रकरणाद्वोत्पत्त्यसंयोगात् ॥२९॥ उपगाश्च लिङ्गदर्शनात् ॥३०॥ विक्रयी त्वन्यः कर्मणोऽचोदितत्वात् ॥३१॥ कर्म्मकार्य्यात् सर्वेषां ऋत्विक्कमविशेषात् ॥३२॥ न वा परिसङ्ख्यानात् ॥३३॥ पक्षेणेति चेत् ॥३४॥ न सर्वेषामनधिकारः ॥३५॥ नियमस्तु दक्षिणाभिः श्रुतिसंयोगात् ॥३६॥ उक्त्वा च यजमानत्वं तेषां दीक्षाविधानात् ॥३७॥ स्वामिसप्तदशाः कर्मसामान्यात् ॥३८॥ ते सर्व्वार्थाः प्रयुक्तत्वादग्नयश्च स्वकालत्वात् ॥३९॥ तत्संयोगात्कर्मणो व्यवस्था स्यात् संयोगस्यार्थवत्त्वात् ॥४०॥ तस्योपदेशसमाख्यानेन निर्द्देशः ॥४१॥ तद्वच्च लिङ्गदर्शनम् ॥४२॥ प्रैषानुवचनं मैत्रावरुणस्योपदेशात् ॥४३॥ पुरोऽनुवाक्याधिकारो वा प्रैषसन्निधानात् ॥४४॥ प्रातरनुवा-

के च होतृदर्शनात् ॥४५॥ चमसांश्चमसाध्वर्य्यवः समाख्यानात् ॥४६॥ अध्वर्य्युर्वा तन्न्यायत्वात् ॥४७॥ चमसे चान्यदर्शनात् ॥४८॥ अशक्तौ ते प्रतीयेरन् ॥४९॥ वेदोपदेशात्पूर्ववद्वेदान्यत्वे यथोपदेशं स्युः ॥५०॥ तद्ग्रहणाद्वास्वधर्मः स्यादधिकारसामर्थ्यात् सहाङ्गैरव्यक्तः शेषे ॥५१॥ इति जैमिनीये तृतीये अध्याये अष्टमः पादः। स्वामिकर्म परिक्रयः कर्मणस्तदर्थत्वात् ॥१॥ वचनादितरेषांस्यात् ॥२॥ संस्कारास्तु पुरुषसामर्थ्ये यथावेदं कर्मवद्व्यवतिष्ठेरन् ॥३॥ याजमानास्तु तत्प्रधानत्वात्कर्मवत् ॥४॥ व्यपदेशाच्च ॥५॥ गुणत्वे तस्य निर्देशः ॥६॥ चोदनां प्रति भावाच्च ॥७॥ अतुल्यत्वादसमानविधानाः स्युः ॥८॥ तपश्च फलसिद्धित्वाल्लोकवत् ॥९॥ वाक्यशेषश्च तद्वत् ॥१०॥ वचनादितरेषां स्यात् ॥११॥ गुणत्वाच्च वेदेन न व्यवस्था स्यात् ॥१२॥

तथा कामोऽर्थसंयोगात् ॥१३॥ व्यपदेशादि तरेषां स्यात् ॥१४॥ मन्त्राश्चाकर्मकरणास्तद्वत् ॥१५॥ विप्रयोगे च दर्शनात् ॥१६॥ द्व्याम्नातेषूभौ ह्याम्नानस्यार्थवत्त्वात् ॥१७॥ ज्ञाते च वाचनं न ह्यविद्वान्विहितोऽस्ति ॥१८॥ याजमाने समाख्यानात्कर्माणि याजमानं स्युः ॥१९॥ अध्वर्युर्वा तदर्थो हि न्यायपूर्वं समाख्यानम् ॥२०॥ विप्रतिषेधे करणः, समवायविशेषादितरमन्यस्तेषां यतो विशेषः स्यात् ॥२१॥ प्रैषेषु च पराधिकारात् ॥२२॥ अध्वर्युस्तु दर्शनात् ॥२३॥ गौणा वा कर्मसामान्यात् ॥२४॥ ऋत्विक्फलं करणेष्वर्थवत्त्वात् ॥२५॥ स्वामिनो वा तदर्थत्वात् ॥२६॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥२७॥ कर्मार्थन्तु फलन्तेषां स्वामिनं प्रत्यर्थवत्त्वात् ॥ ॥२८॥ व्यपदेशाच्च ॥२९॥ द्रव्यसंस्कारः प्रकरणाविशेषात् सर्वकर्मणाम् ॥३०॥ नि-

द्वैशत्तु विकृतावपूर्व्वस्यानधिकारः ॥३१॥ विरोधे च श्रुतिविशेषादव्यक्तः शेषे ॥३२॥ अपनयस्त्वेकदेशस्य विद्यमानसंयोगात् ॥३३॥ विकृतौ सर्वार्थः शेषः प्रकृतिवत् ॥३४॥ मुख्यार्थो वा अङ्गस्याचोदितत्वात् ॥३५॥ सन्निधानविशेषादसम्भवे तदङ्गानाम् ॥३६॥ आधानेऽपि तथेति चेत् ॥३७॥ नाप्रकरणत्वादङ्गस्य तन्निमित्तत्वात् ॥३८॥ तत्काले वा लिङ्गदर्शनात् ॥३९॥ सर्वेषां वा अविशेषात् ॥४०॥ न्यायोक्ते लिङ्गदर्शनम् ॥४१॥ मांसन्तु सवनीयानाम चोदनाविशेषात् ॥४२॥ भक्तिरसन्निधावन्याय्येति चेत् ॥४३॥ स्यात् प्रकृतिलिङ्गत्वाद्वैराजवत् ॥४४॥ इति जैमिनीये चतुर्थे अध्याये प्रथमः पादः। अथातः क्रत्वर्थपुरुषार्थयोर्जिज्ञासा ॥१॥ यस्मिन् प्रीतिः पुरुषस्य तस्य लिप्साऽर्थलक्षणाऽविभक्तत्वात् ॥२॥ तदुत्सर्गे कर्माणि पुरुषार्थाय,

शास्त्रस्यानतिशङ्क्यत्वान्नच द्रव्यं विकी-
र्षते तेनार्थेनाभिसम्बन्धात् क्रियायां पु-
रुषश्रुतिः ॥३॥ अविशेषात्तु शास्त्रस्य य-
थाश्रुतिफलानि स्युः ॥४॥ अपि वा का-
रणाग्रहणे तदर्थमर्थस्यानभिसम्बन्धात् ॥५॥
तथा च लोकभूतेषु ॥६॥ द्रव्याणि त्ववि-
शेषेणानर्थक्यातत्प्रदीयेरन् ॥७॥ स्वेनत्व
र्थेन सम्बन्धो द्रव्याणां पृथगर्थत्वात्,
तस्मात् यथाश्रुति स्युः ॥८॥ चोद्यन्ते चा-
र्थकर्मसु ॥९॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥१०॥ तत्रै-
कत्वमयज्ञाङ्गमर्थस्य गुणभूतत्वात् ॥११॥
एकश्रुतित्वाच्च ॥१२॥ प्रतीयते इति चेत्
॥१३॥ नाशब्दं तत्प्रमाणत्वात् पूर्ब्बवत्
॥१४॥ शब्दवत्तूपलभ्यते तदागमे हि तत्
दृश्यते तस्य ज्ञानं यथान्येषाम् ॥१५॥ तद्वच्च
लिङ्गदर्शनम् ॥१६॥ तथा च लिङ्गम् ॥१७॥
आम्नायेष्वविशेषेण भावोऽर्थः प्रतीयेत ॥१८॥
चोदनायान्त्वनारम्भो विभक्तत्वान्नह्यन्येन

विधीयते॥१९॥ स्याद्वाद्रव्यचिकीर्षायां भावोऽर्थे च गुणभूतताऽऽश्रयाद्धि गुणीभावः ॥२०॥ अर्थे समवैषम्यतो द्रव्यकर्मणाम् ॥२१॥ एएकनिष्पत्तेः सर्वं समं स्यात् ॥२२॥ संसर्गरसनिष्पत्तेरामिक्षा वा प्रधानं स्यात् ॥२३॥ मुख्यशब्दोभिसंस्तवाच्च ॥२४॥ पदकर्म्माप्रयोजकं नयनस्य परार्थत्वात् ॥२५॥ अर्थाभिधानकर्म च भविष्यता संयोगस्य तन्निमित्तत्वात्तदर्थो हि विधीयते ॥२६॥ पशावनालम्भाल्लोहितशकृतोरकर्मत्वम् ॥२७॥ एकदेशद्रव्यश्चोत्पत्तौ विद्यमानसंयोगात् ॥२८॥ निर्द्देशात्तस्याप्यन्तस्यान्यदर्थादिति चेत् ॥२९॥ न शेषसन्निधानात् ॥३०॥ कर्मकार्यात् ॥३१॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥३२॥ अभिघारणे विप्रकर्षादनुयाजवत्पात्रभेदःस्यात् ॥३३॥ न वापात्रत्वादपात्रत्वन्त्वेकदेशत्वात् ॥३४॥ हेतुत्वाच्च सहप्रयोगस्य ॥३५॥ अभावदर्शनाच्च ॥३६॥ सति सव्यवचनम् ॥३७॥ न

तस्येति चेत् ॥३८॥ स्यात्तस्य मुख्यत्वात् ॥३९॥ समानयनन्तु मुख्यं स्यात् लिङ्गदर्शनात् ॥४०॥ वचने हि हेत्वसामर्थ्यं ॥४१॥ तत्रोत्पत्तिरविभक्ता स्यात् ॥४२॥ तत्र जौहवमनुयाजप्रतिषेधार्थम् ॥४३॥ औपभृतं तथेति चेत् ॥४४॥ स्यात् जुहूप्रतिषेधान्नित्यानुवादः ॥४५॥ तदष्टसंख्यं श्रवणात् ॥४६॥ अनुग्रहाच्च जौहवस्य ॥४७॥ द्वयोस्तु हेतुसामर्थ्यं श्रवणं च समानयने ॥४८॥ चतुर्थे अध्याये द्वितीयः पादः स्वरुस्त्वनेकनिष्पत्तिः स्वकर्मशब्दत्वात् ॥१॥ जात्यन्तराच्च शङ्कते ॥२॥ तदेकदेशो वा स्वरुत्वस्य तन्निमित्तत्वात् ॥३॥ शकलश्रुतेश्च ॥४॥ प्रतिन्यूपं च दर्शनात् ॥५॥ आदाने करोतिशब्दः ॥६॥ स्वरुस्त्वनेकनिष्पत्तिः स्वकर्मशब्दत्वात् ॥१॥ जात्यन्तराच्च शङ्कते ॥२॥ तदेकदेशी वा स्वरुत्वतस्य तन्नित्वात् ॥३॥ शकलश्रुतेश्च

॥४॥ प्रति, यूपं च दर्शनात् ॥५॥ आदाने करोतिशब्दः ॥६॥ शाखायां तत्प्रधानत्वात् ॥७॥ शाखायां तत्प्रधात्वादुपवेषेण विभागः स्याद्वैषम्यं तत् ॥८॥ श्रुत्यपायाच्च ॥९॥ हरणे तु जुहोतिर्योगसामान्यात् द्रव्याणां चार्थशेषत्वात् ॥ १० ॥ प्रतिपत्तिर्वा शब्दस्य तत्प्रधानत्वात् ॥११॥ अर्थेऽपीति चेत् ॥१२॥ न, तस्यानधिकारादर्थस्य च कृतत्वात् ॥१३॥ उत्पत्त्यसंयोगात् प्रणीतानामाज्यवद्विभागः स्यात् ॥१४॥ संयवनार्थानां वा प्रतिपत्तिरितरासां तत्प्रधानत्वात् ॥१५॥ प्रासनवन्मैत्रावरुणाय दण्डप्रदानं कृतार्थत्वात् ॥१६॥ अर्थकर्म वा कर्तृसंयोगात् स्रग्वत् ॥१७॥ कर्मयुक्ते च दर्शनात् ॥१८॥ उत्पत्तौ येन संयुक्तं तदर्थं तत् श्रुतिहेतुत्वात्तस्यार्थान्तरगमने शेषत्वात् प्रतिपत्तिः स्यात् ॥१९॥ सौमिके च कृतार्थत्वात् ॥२०॥ अर्थकर्म

वाभिधानसंयोगात् ॥२१॥ प्रतिपत्तिर्वा तन्न्यायत्वाद्देशार्थावभृथश्रुतिः ॥२२॥ कर्तृदेशकालानामचोदनं प्रयोगे नित्यसमवायात् ॥२३॥ नियमार्था वा श्रुतिः ॥२४॥ तथा द्रव्येषु गुणश्रुतिरुत्पत्तिसंयोगात् ॥२५॥ संस्कारे च तत्प्रधानत्वात् ॥२६॥ यजतिचोदना द्रव्यदेवताक्रियं समुदाये कृतार्थत्वात् ॥२७॥ तदुक्ते श्रवणाज्जुहोतिरासेचनाधिकः स्यात् ॥२८॥ विधेः कर्मापवर्गित्वादर्थान्तरे विधिप्रदेशः स्यात् ॥२९॥ अपि वोत्पत्तिसंयोगादर्थ सम्बन्धोऽविशिष्टानां प्रयोगैकत्वहेतुः स्यात् ॥३०॥ इति श्रीशवरस्वामिनः कृतौ मीमांसाभाष्ये चतुर्थस्याध्यायस्य द्वितीयः पादः । द्रव्यसंस्कारकर्मसु परार्थत्वात् फलश्रुतिरर्थवादः स्यात् ॥१॥ उत्पत्तेश्चातत्प्रधानत्वात् ॥२॥ फलन्तु तत्प्रधानायाम् ॥३॥ नैमित्तिके विकारत्वात् क्रतुप्रधानमन्यत् स्यात् ॥४॥ एकस्य

तूभयत्वे संयोगपृथक्त्वम् ॥५॥ शेषः इति चेत् ॥६॥ नार्थपृथक्त्वात् ॥७॥ द्रव्याणान्तु क्रियार्थानां संस्कारः क्रतुधर्म्मः स्यात् ॥८॥ चोदनायां फलाश्रुतेः कर्ममात्रं विधीयेत नह्यशब्दं प्रतीयते ॥१०॥ अपि वाम्नान-सामर्थ्याच्चोदनार्थेन गम्येतार्थानां ह्यर्थव-त्त्वेन वचनानि प्रतीयन्तेऽर्थतो ह्यसमर्था-नामानन्तर्य्येऽप्यसम्बन्धः तस्माच्छ्रुत्येकदे-शः सः ॥११॥ वाक्यार्थश्च गुणार्थवत् ॥१२॥ तत्सर्व्वार्थमनादेशात् ॥१३॥ एकं वा चो-दनैकत्वात् ॥१४॥ सस्वर्गः स्यात्, सर्व्वा-न् प्रत्यविशिष्टत्वात् ॥१५॥ प्रत्ययाच्च ॥१६॥ क्रतौ फलार्थवादमङ्गवत्कार्ष्णाजिनिः ॥१७ फलमात्रेयो निर्देशादश्रुतौ ह्यनुमानं स्या-त् ॥१८॥ अङ्गेषु स्तुतिः परार्थत्वात् ॥१९॥ काम्ये कर्मणि नित्यः स्वर्गो यथा यज्ञाङ्गे क्रत्वर्थः ॥२०॥ वीते च कारणे नियमात् ॥२१॥ कामो वा तत्संयोगेन चोद्यते ॥२२॥

अङ्गं गुणत्वात् ॥२३॥ बीते च नियमस्त-
दर्थम् ॥२४॥ सार्व्वकाम्यमङ्गकामैः प्रकर-
णात् ॥२५॥ फलोपदेशो वा प्रधानशब्दसं-
प्रयोगात् ॥२६॥ तत्र सर्वैऽविशेषात् ॥२७॥
योगसिद्धिर्वार्थस्योत्पत्त्यसंयोगित्वात् ॥२८
तत्र सर्वैऽविशेषात् ॥२७॥ योगसिद्धिर्वा-
र्थस्योत्पत्त्यसंयोगित्वात् ॥२८॥ समवाये
चोदनासंयोगस्यार्थवत्वात् ॥२९॥ काल-
श्रुतौ काल इति चेत् ॥३०॥ नासमवाया-
त्प्रयोजनेन स्यात् ॥३१॥ उभयार्थमिति
चेत् ॥३२॥ न शब्दैकत्वात् ॥३३॥ प्रकर-
णादिति चेत् ॥३४॥ नोत्पत्तिसंयोगात् ॥
३५॥ अनुत्पत्तौ तु कालः स्यात्प्रयोजनेन
सम्बन्धात् ॥३६॥ उत्पतिकालविषये कालः
स्याद्वाक्यस्य तत्प्रधानत्वात् ॥३७॥ फल-
संयोगस्त्वचोदिते न स्यादशेषभूतत्वात्३८
अङ्गानान्तूपघातसंयोगो निमित्तार्थः ॥३९॥
(अङ्गानान्तूपघातसंयोगो निमित्तार्थः)॥३९॥

प्रधानेनाभिसंयोगादङ्गानां मुख्यकालत्वम् ॥४०॥ अपवृत्ते तु चोदना तत्सामान्यात् स्वकाले स्यात् ॥४१॥ चतुर्थस्याध्यायस्य-तृतीयः पादः । प्रकरणशब्दसामान्याच्चोदनानामनङ्गत्वम् ॥१॥ अपि वाङ्गमनिज्याः स्युस्ततो विशिष्टत्वात् ॥२॥ मध्यस्थं यस्य तन्मध्ये ॥३॥ सर्व्वासां वा समत्वाच्चोदनातः स्यान्नहि तस्य प्रकरणं देशार्थमुच्यते मध्ये ॥४॥ प्रकरणाविभागे च विप्रतिषिद्धं ह्युभयम् ॥५॥ अपि वा कालमात्रं स्याददर्शनाद्विशेषस्य ॥६॥ फलवद्वोक्तहेतुत्वादितरस्य प्रधानं स्यात् ॥७॥ दधिग्रहो नैमित्तिकः श्रुतिसंयोगात् ॥८॥ नित्यश्च ज्येष्ठशब्दात् ॥९॥ सार्वरूप्याच्च ॥१०॥ नित्यो वा स्यादर्थवादस्तयोः कर्म्मण्यसम्बन्धाद्भङ्गित्वाच्चान्तरायस्य ॥११॥ वैश्वानरश्च नित्यः स्यान्नित्यैः समानसङ्ख्यात्वात ॥१२॥ पक्षे वोत्पन्नसंयोगात् ॥१३॥ षट्चि-

तिः पूर्व्ववत्त्वात् ॥१४॥ ताभिश्च तुल्यसङ्ख्या-
नात् ॥१५॥ अर्थवादोपपत्तेश्च ॥१६॥ एक-
चितिर्वा स्याद्पवृक्ते हि चोद्यते निमित्तेन
॥१७॥ विप्रतिषेधात्ताभिः समानसङ्ख्यत्वम्
॥१८॥ पितृयज्ञः स्वकालत्वादनङ्गं स्यात्
॥१९॥ तुल्यवच्चप्रसङ्ख्यानात् ॥२०॥ प्रति-
षिद्धे च दर्शनात् ॥२१॥ पश्वङ्ग रशना स्या-
त्तदागमे विधानात् ॥२२॥ यूपाङ्गं वा तत्सं-
स्कारात् ॥२३॥ अर्थवादश्च तदर्थवत् ॥२४॥
स्वरुश्चाप्येकदेशत्वात् ॥२५॥ निस्क्रयश्च त-
दङ्गवत् ॥२६॥ पश्वङ्गं वार्थकर्म्मत्वात् ॥२७॥
भक्त्या निष्क्रयवादः स्यात् ॥२८॥ दर्शपूर्ण
घापमासयोरिज्याः प्रधानान्यविशेषात् २९
अपि वाङ्गानि कानिचित् येष्वङ्गत्वेन सं-
स्तुतिः सामान्योह्यभिसंस्तवः ॥३०॥ तथा
चान्यार्थदर्शनम् ॥३१॥ अवशिष्टन्तु कारणं
प्रधानेषु गुणस्य विद्यमानत्वात् ॥३२॥ ना-
नुक्तेऽन्यार्थदर्शनं परार्थत्वात् ॥३३॥ पृथ-

क्तेत्वभिधानयोर्निवेशः श्रुतितो व्यपदेशा-
च्च, तत्पुनर्मुख्यलक्षणं यत्फलवत्त्वं, त-
त्सन्निधावसंयुक्तं तदङ्गं स्यात्, भागित्वा-
त् कारणस्याश्रुतश्चान्यसम्बन्धः ॥३४॥ गु-
णाश्च नामसंयुक्ता विधीयन्ते नाङ्गेषूपपद्य-
न्ते ॥३५॥ तुल्या च कारणश्रुतिरन्यैरङ्गा-
ङ्गिसम्बन्धः ॥३६॥ उत्पत्तावभिसम्बन्धस्त-
स्मादङ्गोपदेशः स्यात् ॥३७॥ तथा चान्यरा-
र्थदर्शनम् ॥३८॥ ज्योतिष्टोमे तुल्यान्यवि-
शिष्टं हि कारणम् ॥३९॥ गुणानान्तूत्पत्ति-
वाक्येन सम्बन्धात्कारणश्रुतिस्तस्मात्सोमः
प्रधानं स्यात् ॥४०॥ तथा चान्यार्थदर्शना-
त् ॥४१॥ पञ्चमे अध्याये प्रथमः पादः
श्रुतिलक्षणमानुपूर्व्यं तत्प्रमाणत्वात् ॥१॥
अर्थाच्च ॥२॥ अनियमोऽन्यत्र ॥३॥ क्रमेण
वा नियम्येत क्रत्वेकत्वे तद्गुणत्वात् ॥४॥
अशाब्द इति चेत्, स्याद्वाक्यशब्दत्वात्॥५॥
अर्थकृते वानुमानं स्यात्, क्रत्वेकत्वे परार्थ-

त्वात् स्वेन त्वर्थेन सम्बन्धः, तस्मात्स्वश-
ब्दमुच्यत ॥६॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥७॥
प्रवृत्त्या तुल्यकालानां गुणानां तदुपक्रमात्
॥८॥ सर्व्वमिति चेत् ॥९॥ नाकृतत्वात्॥१०॥
क्रत्वन्तरवदिति चेत् ॥११॥ नासमवायात्
॥१२॥ स्थानाच्चोत्पत्तिसंयोगात् ॥१३॥ मु-
ख्यक्रमेण वाङ्गानां तदर्थत्वात् ॥१४॥ प्रकृ-
तौ तु स्वशब्दत्वात् यथाक्रमंप्रतीयेत ॥१५॥
मन्त्रतस्तु विरोधे स्यात् प्रयोगरूपसाम-
र्थ्यात् तस्मात् उत्पत्तिदेशः सः ॥१६॥ तद्व-
चनाद्विकृतौ यथाप्रधानं स्यात् ॥१७॥ वि-
प्रतिपत्तौ वा प्रकृत्यन्वयाद्यथोप्रकृति ॥१८
विकृतिः प्रकृतिधर्मत्वात्तत्कालाः स्याद्य-
थाशिष्टम् ॥१९॥ अपि वा क्रमकालसंयुक्ता
सद्यः क्रियेत तत्र विधेरनुमानात् प्रकृति-
धर्मलोपः स्यात् ॥२०॥ कालोत्कर्ष इति
चेत् ॥२१॥ न तत्सम्बन्धात् ॥२२॥ अङ्गा-
नां मुख्यकालत्वाद्य थोक्तमुत्कर्षे स्यात्

॥२३॥ तदादि वाभिसम्बन्धात्तदन्तमपकर्षे स्यात् ॥२४॥ प्रवृत्त्या कृतकालानाम्॥२५ शब्दविप्रतिषेधाच्च ॥२६॥ असंयोगात्तु वैकृतं तदेव प्रतिकृष्येत ॥२७॥ प्रसङ्गिकं च नोत्कर्षेदसंयोगात् ॥२८॥ तथाऽपूर्वम् ॥२९ सान्तपनीया तूत्कर्षेदग्निहोत्रं सवनवद्वैगुण्यात् ॥३०॥ अव्यवायाच्च ॥३१॥ असम्बधात्तु नोत्कर्षेत् ॥३२॥ प्रापणाच्च निमित्तस्य ॥३३॥ सम्बधात् सवनोत्कर्षः ॥३४ षोड़शी चोक्थ्यसंयोगात् ॥३५॥ अथ पञ्चमे अध्याये द्वितीयः पादः । सन्निपाते प्रधानानामेकैकस्य गुणानां सर्व्वं कर्म स्यात् ॥१॥ सर्वेषां वैकजातीयं कृतानुपूर्व्यत्वात् ॥२॥ कारणादभ्यावृत्तिः ॥३॥ मुष्टिकपालावदानाञ्जनाभ्यञ्जनवपनपावनेषुचैकेन॥४ सर्व्वाणि त्वेककार्य्यत्वादेषां तद्गुणत्वात्॥५ संयुक्ते तु प्रक्रमात्तदङ्गं स्यादितरस्य तदर्थ्यत्वात्॥६॥ वचनात्तु परिव्याणान्तमञ्ज-

नादि स्यात् ॥७॥ कारणाद्वानवसर्गः स्या-
त् यथा पात्रवृद्धिः ॥८॥ न वा शब्दकृत-
त्वान्न्यायमात्रमितरदर्थात्पात्रविवृद्धि ॥९॥
पशुगणे तस्य तस्यापवर्जयेत्पश्वेकत्वात्
॥१०॥ दैवतैर्वैककर्म्यात् ॥११॥ मन्त्रस्य चा-
र्थवत्त्वात् ॥१२॥ नानाबीजेष्वेकमुलूखलं
विभवात् ॥१३॥ विवृद्धिर्वा नियमानुपूर्व-
स्य तदर्थत्वात् ॥१४॥ एकं वा तण्डुल-
भावाद्ध न्तेस्तदर्थत्वात् ॥१५॥ विकारे त्व-
नुयाजानां पात्रभेदोऽर्थभेदात् स्यात् ॥१६॥
प्रकृतेः पूर्वोक्तत्वादपूर्वमन्ते स्यान्न ह्यचो-
दितस्य शेषाम्नानम् ॥१७॥ मुख्यानन्तर्य्य-
मात्रेयस्तेन तुल्यश्रुतित्वादशब्दत्वात् प्रा-
कृतानाम् व्यवायः स्यात् ॥१८॥ अन्ते तु
वादरायणस्तेषां प्रधानशब्दत्वात् ॥१९॥
तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥२०॥ कृतदेशात्तु पू-
र्वेषां सं देशःस्यात्तेन प्रत्यक्षसंयोगात् न्या-
यमात्रमितरत् ॥२१॥ प्रकृताच्च पुरस्ता-

द्गत् ॥२२॥ सन्निपाश्चेत् यथोक्तमन्ते स्यात् ॥२३॥ अथ पञ्चमे अध्याये तृतीयः पादः विवृद्धिः कर्म्मभेदात्पृषदाज्यवत्तस्य तस्योपदिश्येत ॥१॥ अपि वा सर्व्वसङ्ख्यत्वाद्विकारः प्रतीयेत ॥२॥ स्वस्थानात्तु विवर्धयेरन् कृतानुपूर्व्यत्वात् ॥३॥ समिध्यमानवतीं समिद्धवतीं चान्तरेण धाय्याः स्युर्द्यावापृथिव्योरन्तराले समर्हणात् ॥४॥ तच्छब्दो वा ॥५॥ उष्णिक्ककुभोरन्ते दर्शनात् ॥६॥ स्तोमविवृद्धौ वहिष्पवमाने पुरस्तात्पर्य्यासादागन्तवः स्युस्तथाहि दृष्टं द्वादशाहे ॥७॥ पर्य्यास इति चान्ताख्या ॥८॥ अन्ते वा तदुक्तम् ॥९॥ वचनात्तु द्वादशाहे ॥१०॥ अतद्विकारश्च ॥११॥ तद्विकारेऽप्यपूर्व्वत्वात् ॥१२॥ अन्ते तूत्तरयोर्दध्यात् ॥१३॥ अपि वा गायत्री-वृहत्यनुष्टुप्सु वचनात् ॥१४॥ ग्रहेष्टकमौपानुवाक्यं सवनचितिशेषः स्यात् ॥१५॥ क्रत्व-

ग्निशेषो वा चोदितत्वादचोदनानुपूर्व्वस्य ॥१६॥ अन्ते स्युरव्यवायात् ॥१७॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥१८॥ मध्यमायान्तु वचनात् ब्राह्मणवत्यः ॥१९॥ प्राग्लोकम्पृणायास्तस्याः सम्पूरणार्थत्वात् ॥२०॥ संस्कृते कर्म्म संस्काराणान्तदर्थत्वात् ॥२१॥ अनन्तरं व्रतं तद्भूतत्वात् ॥२२॥ पूर्व्वं च लिङ्गदर्शनात ॥२३॥ अर्थवादो वा अर्थस्य विद्यमानत्वात् ॥२४॥ न्यायविप्रतिषेधाच्च ॥२५॥ सञ्चिते त्वग्निचिद्युक्तं प्रापणान्निमित्तस्य ॥२६॥ क्रत्वन्ते वा प्रयोगवचनाभावात् ॥२७॥ अग्नेः कर्मत्वनिर्द्देशात् ॥२८॥ परेणावेदनाद्दीक्षितः स्यात्सर्व्वैर्दीक्षाभिसम्बन्धात् ॥२९॥ इष्ट्यन्ते वा तदर्थां ह्यविशेषार्थसम्बन्धात् ॥३०॥ समाख्यानं च तद्वत् ॥३१॥ अङ्गवत् क्रतूनामानुपूर्व्यम् ॥३२॥ न वासम्बन्धात् ॥३३॥ काम्यत्वाच्च ॥३४॥ अनर्थक्यान्नेति चेत् ॥३५॥ स्याद्विद्यार्थत्वाद्यथा परेषु स-

वैस्वारात् ॥३६॥ य एतेनेत्यग्निष्टोमः प्र-
करणात् ॥३७॥ लिङ्गाच्च ॥३८॥ अथान्येने-
ति संस्थानाम् सन्निधानात् ॥३९॥ तत्प्रकृ-
तेर्वापत्तिविहारौ हि न तुल्येषूपपद्येते ॥४०॥
प्रशंसा वा विहरणाभावात् ॥४१॥ विधिप्र-
त्ययाद्वा नह्यकस्मात्प्रशंसा स्यात् ॥४२॥
एकस्तोमे वा क्रतुसंयोगात् ॥४३॥ सर्व्वेषां
वा चोदनाविशेषात् प्रशंसा स्तोमानाम्॥४४
क्रमको योऽर्थशब्दाभ्यां श्रुतिविशेषादर्थ-
परत्वाच्च ॥१॥ अवदानाभिघारणासादने-
ष्वानुपूर्व्यं प्रवृत्त्या स्यात् ॥२॥ यथाप्रदानं
वा तदर्थत्वात् ॥३॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥४॥ व-
चनादिष्टिपूर्व्वत्वम् ॥५॥ सोमश्चैकेषामग्-
न्याधेयस्यर्तुनक्षत्रातिक्रमवचनात् तद-
न्तेनानर्थकं हि स्यात् ॥६॥ तदर्थवचनाच्च
नाविशेषात्तदर्थत्वम् ॥७॥ अयक्ष्यमाणस्य
च पवमानहविषां कालनिर्देशात् आनन्त-
र्य्याद्विशङ्का स्यात् ॥८॥ इष्टिरयक्ष्यमाणस्य,

तदर्थ्यं सोमपूर्व्वत्वम् ॥९॥ उत्कर्षात् ब्राह्मणस्य सोमः स्यात् ॥१०॥ पौर्णमासी वा श्रुतिसंयोगात् ॥११॥ सर्वस्य वैककर्म्यात् ॥१२॥ स्याद्वा विधिस्तदर्थेन ॥१३॥ प्रकरणात्तु कालः स्यात् ॥१४॥ स्वकाले स्यादविप्रतिषेधात् ॥१५॥ अपनयो बाधानस्य सर्वकालत्वात् ॥१६॥ पौर्णमास्यूर्द्धं सोमात् ब्राह्मणस्य वचनात् ॥१६॥ एवं शब्दसामर्थ्यात् प्राक्कृतस्त्वविधानात् ॥१८॥ पुरोडाशस्त्वनिर्देशे तद्युक्ते देवताभावात् ॥१९ आज्यमपीति चेत् ॥२०॥ न मिश्रदेवतत्वा दैन्द्राग्नवत् ॥२१॥ विकृतेः प्रकृतिकालत्वात्सद्यस्कालोत्तरा विकृतिः तयोः प्रत्यक्षशिष्टत्वात् ॥२२॥ द्वैयहकाल्ये तु यथान्य यम ॥२३॥ बचनाद्वैककाल्यं स्यात् ॥२४॥ सान्नाय्याग्निषोमीयविकारा ऊर्द्धं सोमात् प्रकृतिवत् ॥२५॥ तथा सोमविकारा दर्शपूर्णमासाभ्याम् ॥२६॥ अथ षष्ठे अध्याये प्र-

थमः पादः । द्रव्याणां कर्म्मसंयोगे गुण त्वेनाभिसम्बन्धः ॥१॥ असाधकं तु तादर्थ्यात् ॥२॥ प्रत्यर्थं चाभिसंयोगात् कर्म्मतो ह्यभिसम्बन्धः तस्मात् कर्मोपदेशः स्यात् ॥३॥ फलार्थत्वात् कर्म्मणः शास्त्रं सर्व्वाधिकारं स्यात् ॥४॥ कर्तुर्वा श्रुतिसंयोगाद्विधिः कार्त्स्न्येन गम्यते ॥५॥ लिङ्गविशेषनिर्द्देशात् पुंयुक्तमैतिशायनः ॥६॥ तदुक्तित्वाच्च दोषश्रुतिरविज्ञाते ॥७॥ जातिं तु बादरायणोऽविशेषात्, तस्मात् स्त्र्यपि प्रतीयेत जात्यर्थस्याविशिष्टत्वात् ॥८॥ चोदितत्वात् यथाश्रुतिः ॥९॥ द्रव्यवत्त्वात्तु पुंसां स्यात्, द्रव्यसंयुक्तं, क्रयविक्रयाभ्याम् अद्रव्यत्वं स्त्रीणां द्रव्यैः समानयोगित्वात् ॥१०॥ तथा च अन्यार्थदर्शनम् ॥११॥ तदार्थ्यातकर्मतादर्थ्यम् ॥१२॥ फलोत्साहाविशेषात्तु ॥१३॥ अर्थेन च समवेतत्वात्॥१४ क्रयस्य धर्तमात्रत्वत् ॥१५॥ स्वत्तामपि द-

र्शयति ॥१६॥ स्वतोस्तु बचनादैककर्म्यं स्यात् ॥१७॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥१८॥ क्रीतत्वात्तु भक्त्या स्वामित्वमुच्यते ॥१९॥ फलार्थित्वात्तु स्वामित्वेनाभिसम्बन्धः ॥२०॥ फलवत्तां च दर्शयति ॥२१॥ द्व्याधानं च द्वियज्ञवत् ॥२२॥ गुणस्य तु विधानत्वात् पत्न्या द्वितीयशब्दः स्यात् ॥२३॥ तस्या यावदुक्तमाशीर्ब्रह्मचर्य्यमतुल्यत्वात् ॥२४॥ चातुर्वर्ण्यमविशेषात् ॥२५॥ निर्द्देशाद्वा त्रयाणां स्यादग्न्याधेये ह्यसम्बन्धः क्रतुषुब्राह्मणश्रुतिरित्यात्रेयः ॥२६॥ निमित्तार्थेन वादरिः तस्मात् सर्व्वाधिकार स्यात् ॥२७॥ अपि वान्यार्थदर्शनात् यथाश्रुति प्रतीयेत॥२८ निर्द्देशात्तु पक्षे स्यात् ॥२९॥ बैगुण्यान्नेति चेत् ॥३०॥ न काम्यत्वात् ॥३१॥ संस्कारे च तत्प्रधानत्वात् ॥ ३२॥ अपि वा वेदनिर्द्देशादपमूद्राणां प्रतीयेत ॥३३॥ गुणार्थित्वान्नेति चेत् ॥६४॥ सस्कारस्य तदर्थत्वा

त् विद्यायां पुरुषश्रुतिः ॥३५॥ विद्यानिर्द्दे
शान्नेति चेत् ॥३६॥ अवैद्यत्वादभावः कर्म
णि स्यात् ॥३७॥ तचान्यार्थदर्शनम् ॥३८॥
त्रयाणां द्रव्यसम्पन्नः कर्मणो द्रव्यसिद्धि-
त्वात् ॥३९॥ अनित्यत्वात्तु नैवंस्यादर्थाद्धि
द्रव्यसंयोगः ॥४०॥ अङ्गहीनश्च तद्धर्मा ॥४१
उत्पत्तौ नित्यसंयोगात् ॥४२॥ अत्रैवार्षेय-
स्य हानं स्यात् ॥४३॥ वचनाद्रथकारस्या-
धानेऽस्य सर्व्वशेषत्वात् ॥४४॥ न्याय्यो वा
कर्म्मसंयोगात् शूद्रस्य प्रतिषिद्धत्वात् ॥४५
अकर्म्मत्वात्तु नैवं स्यात् ॥४६॥ आनर्थ-
क्यं च संयोगात् ॥४७॥ गुणार्थेनेति चेत्
॥४८॥ उक्तमनिमित्तत्वम् ॥४९॥ सौधन्व-
नास्तु हीनत्वात् मन्त्रवर्णात्प्रतीयेरन् ॥५०
स्थापतिर्निषादः स्यात् शब्दसामर्थ्यात्॥५१
लिङ्गदर्शनाच्च ॥५२॥ अथ षष्ठे अध्याये द्वि-
तीयः पादः पुरुषार्थैकसिद्धित्वात् तस्य त-
स्य तस्याधिकारः स्यात् ॥१॥ अपि चो-

त्पत्तिसंयोगो यथा स्यात् सत्वदर्शनं, तथा भावो विभागे स्यात् ॥२॥ प्रयोगे पुरुषश्रुतेः यथाकामी प्रयोगे स्यात् ॥३॥ प्रत्यर्थं श्रुतिभाव इति चेत् ॥४॥ तादर्थ्ये न गुणार्थताऽनुक्तेऽर्थान्तिरत्वात् कर्तुः प्रधानभूतत्वात् ॥५॥ अपि वा कामसंयोगे सम्बन्धात्प्रयोगायोपदिश्येत, प्रत्यर्थं हि विधिश्रुतिर्विषाणावत् ॥६॥ अन्यस्य स्यादिति चेत् ॥७॥ अन्यार्थेनाभिसम्बन्धः ॥८॥ फलकामो निमित्तमिति चेत् ॥९॥ न नित्यत्वात् ॥१०॥ कर्म तथेति चेत् ॥११॥ न समवायात् ॥१२॥ प्रक्रमात्तु नियम्येतारम्भस्य क्रियानिमित्तत्वात् ॥१३॥ फलार्थित्वाद्वाऽनियमो यथानुपक्रान्ते ॥१४॥ नियमो वा तन्निमित्तत्वात्कर्त्तुस्तत्कारणं स्यात् ॥१५॥ लोके कर्माणि वेदवत्ततोऽधिपुरुषज्ञानम् ॥१६॥ अपराधेऽपि च तैः शास्त्रम् ॥१७॥ अशास्त्रा तूपसम्प्राप्तिः शास्त्रस्या-

न्न प्रकल्पकं, तस्मादर्थेन गम्येताप्राप्ते वा शास्त्रमर्थवत् ॥१८॥ प्रतिषेधेष्वकर्मत्वात्क्रिया स्यात् प्रतिषिद्धानां विभक्तत्वादकर्मणाम् ॥१९॥ शास्त्राणां त्वर्थवत्वेन पुरुषार्थो विधीयते तयोरसमवायित्वात्तादर्थ्ये विध्यतिक्रमः ॥२०॥ तस्मिंस्तु शिष्यमाणानि जननेन प्रवर्त्तेरन् ॥२१॥ अपि वा वेदतुल्यत्वादुपायेन प्रवर्त्तेरन् ॥२२॥ अभ्यासोऽकर्मशेषत्वात् पुरुषार्थो विधीयते ॥२३॥ तस्मिन्नसम्भवन्नर्थात् ॥२४॥ न कालेभ्य उपदिश्यन्ते ॥२५॥ दर्शनात् काललिङ्गानां कालविधानम् ॥२६॥ तेषामौत्पत्तिकत्वादागमेन प्रवर्त्तेत ॥२७॥ तथा हि लिङ्गदर्शनम् ॥२८॥ तथान्तः क्रतुप्रयुक्तानि ॥२९॥ आचाराद्गृह्यमाणेषु तथा स्यात् पुरुषार्थत्वात् ॥३०॥ ब्राह्मणस्य तु सोमविद्याप्रजमृणवाक्येन संयोगात् ॥३१॥ षष्ठे अध्यये तृतीयः पादः सर्व्वशक्तौ

प्रवृत्तिः स्तात् तथाभूतोपदेशात् ॥१॥ अ-
पि वाऽप्येकदेशे स्यात् प्रधाने ह्यर्थनिर्वृ-
त्तिर्गुणमात्रमितरत्तदर्थत्वात् ॥२॥ तदक-
र्म्मणि च दोषस्तस्मात् ततो विशेषः स्यात्
प्रधानेनाभिसम्बन्धात् ॥३॥ कर्म्माभेदं तु
जैमिनिः प्रयोगवचनैकत्वात् सर्वेषामुपदेशः
स्यादिति ॥४॥ अर्थस्य व्यपवर्गित्वादेक-
स्यापि प्रयोगे स्यात् यथा क्रत्वन्तरेषु ॥५॥
विध्यपराधे च दर्शनात् समाप्तेः ॥६॥
प्रायश्चित्तविधानाच्च ॥७॥ काम्येषु चैवम-
र्थित्वात् ॥८॥ असंयोगात्तु नैवं स्यात् वि-
धेः शब्दप्रमाणत्वात् ॥९॥ अकर्म्मणि-
चाप्रत्यवायात् ॥१०॥ क्रियाणामाश्रितत्वा
त् द्रव्यान्तरे विभागः स्यात् ॥११॥ अपि
वाऽव्यतिरेकाद्रूपशब्दाविभागाच्च गोत्ववदै
क कर्म्यं स्यान्नामधेयं च सत्ववत् ॥१२॥
श्रुतिप्रमाणत्वाच्छिष्टाभावे नागमोऽन्य-
स्याशिष्टत्वात् ॥१३॥ क्वचिद्विधानाच्च॥१४॥

आगमो वा चोदनार्थाविशेषात् ॥१५॥ नि-
यमार्थः क्वचिद्विधिः ॥१६॥ तन्नित्यंतच्चि
कीर्षा हि ॥१७॥ न देवताग्निशब्दक्रियम
न्यार्थसंयोगात् ॥१८॥ देवतायां च तदर्थत्वा
त् ॥१९॥ प्रतिषिद्धं चाविशेषेण हि तच्छ्रुतिः
॥२०॥ तथा स्वामिनः फलसमवायात् फ-
लस्य कर्मयोगित्वात् ॥२१॥ बहूनां तु प्रवृ-
त्तेऽन्यमागमयेदवैगुण्यात् ॥२२॥ सः स्वामी
स्यात् तत्संयोगात् ॥२३॥ कर्मकरो वा भृ-
तत्वात् ॥२४॥ तस्मिंश्च फलदर्शनात् ॥२५॥
सतद्धर्मा स्यात् कर्मसंयोगात् ॥२६॥ सामा-
न्यं तच्चिकीर्षा हि ॥२७॥ निर्देशात्तु विकल्पे
यत्प्रवृत्तम् ॥२८॥ अशब्दमितिचेत् ॥२९॥
नानङ्गत्वात् ॥३०॥ वचनाच्चान्याय्यमभावे
तत्सामान्येन प्रतिनिधिरभावादितरस्य॥३१॥
न प्रतिनिधौ समत्वात् ॥३२॥ स्यात् श्रु-
तिलक्षणे नियतत्वात् ॥३३॥ न, तदीप्सा
हि ॥३४॥ मुख्याधिगमे मुख्यमागमो हि त-

द्भावात् ॥३५॥ प्रवृत्त्येपीति चेत् ॥३६॥ नानर्थकत्वात् ॥३७॥ द्रव्यसंस्कारविरोधे द्रव्यं तदर्थत्वात् ॥३८॥ अर्थद्रव्यविरोधेऽर्थो द्रव्याभावे तदुत्पत्तेर्द्रव्याणामर्थशेषत्वात् ॥३९॥ विधिरप्येकदेशे स्यात् ॥४०॥ अपि वाऽर्थस्य शक्यत्वात् एकदेशेन निर्वर्त्तार्थानामविभक्तत्वाद् गुणमात्रमितरत्तदर्थत्वात् ॥४१॥ शेषत् द्रवदाननाशे स्यात्तदर्थत्वात् ॥१॥ अपि वा शेषभाजां स्याद्विशिष्टकारणत्वात् ॥२॥ निर्देशाच्छेषभक्षोऽन्यैः प्रधानवत् ॥४॥ सर्वैर्वा समवायात् स्यात् ॥५॥ निर्देशस्य गुणार्थत्वम् ॥६॥ प्रधाने श्रुतिलक्षणम् ॥७॥ अर्थवादिति चेत् ॥८॥ न चोदनाविरोधात् ॥९॥ अर्थसमवायात्प्रायश्चित्तमेकदेशेऽपि ॥१०॥ न त्वशेषे वैगुण्यात्तदर्थं हि ॥११॥ स्याद्वा प्राप्तनिमित्तत्वादतद्धर्मो नित्यसंयोगान्न हि तस्य गुणार्थेनानित्यत्वात्॥१२॥ गुणानाञ्च परार्थ त्वा-

द्वचनात् व्यपाश्रयः स्यात् ॥१३॥ भेदार्थमिति चेत् ॥१४॥ शेषभूतत्वात् ॥१५॥ अनर्थकश्च सर्व्वनाशे स्यात् ॥१६॥ क्षामे तु सर्वदाहे स्यादेकदेशस्यावर्जनीयत्वात् ॥१७॥ दर्शनाद्वैकदेशे स्यात् ॥१८॥ अन्येन वैतच्छास्त्राद्धि कारणप्राप्तिः ॥१९॥ तद्धविःशब्दान्नेति चेत् ॥२०॥ स्यादन्यायत्वादिज्यागामी हविःशब्दः तल्लिङ्ग संयोगात् ॥२१॥ यथाश्रुतीति चेत् ॥२२॥ न तल्लक्षणत्वादुपपातो हि कारणम् ॥२३॥ होमाभिषवभक्षणं च तद्वत् ॥२४॥ उभाभ्यां वा न हि तयोर्धर्मशास्त्रम् ॥२५॥ पुनराधेयमोदनवत् ॥२६॥ द्रव्योत्पत्तेर्वोभयोः स्यात् ॥२७॥ पञ्चशरावस्तु द्रव्यश्रुतेः प्रतिनिधिः स्यात् ॥२८॥ चोदना वा द्रव्यदेवताविधिरवाच्ये हि ॥२९॥ स प्रत्यामनेत् स्थानात् ॥३०॥ अङ्गविधिर्वा निमित्तसंयोगात् ॥३१॥ विश्वजित्त्वप्रवृत्ते भावः कर्मणि स्यात् ॥३२॥ निष्क्र-

यवादाच्च ॥३३॥ वत्ससंयोगे व्रतचोदना स्यात् ॥३४॥ कालो वा उत्पन्नसंयोगात् यथोक्तस्य ॥३५॥ अर्थापरिमाणाच्च ॥३६॥ वत्सस्तु श्रुतिसंयोगात्तदङ्गं स्यात् ॥३७॥ कालस्तु स्यादचोदना ॥३८॥ अनर्थकश्च कर्म्मसंयोगे ॥३९॥ अवचनाच्च स्वशब्दस्य ॥४०॥ कालश्चेत्सन्नयत्पक्षे तल्लिङ्गसंयोगात् ॥४१॥ कालार्थत्वाद्वोभयोः प्रतीयेत ॥४२॥ प्रस्तरे शाखा श्रयणवत् ॥४३॥ कालविधिर्वोभयोर्विद्यमानत्वात् ॥४४॥ अतत्संस्कारार्थत्वाच्च ॥४५॥ तस्माच्च विप्रयोगे स्यात् ॥४६॥ उपवेषश्च पक्षे स्यात् ॥४७॥ षष्ठे अध्याये पञ्चमः पादः । अभ्युदये कालापराधादिज्याचोदना स्यात् यथा पञ्चशरावे ॥१॥ अपनयो वा विद्यमानत्वात् ॥२॥ तद्रूपत्वाच्च शब्दानाम् ॥३॥ आतञ्चनाभ्यासस्य दर्शनात् ॥४॥ अपूर्व्वत्वाद्विधानं स्यात् ॥५॥ पयोदोषात्पञ्चशरावेऽदुष्टं हीतरत् ॥६

सान्नाय्येऽपि तथेति चेत् ॥७॥ न तस्यादु
ष्टत्वादविशिष्टं हि कारणम् ॥८॥ लक्षणार्था
शृतश्रुतिः ॥९॥ उपांशुयाजेऽवचनात् यथाप्र-
कृति ॥१०॥ अपनयो वा प्रवृत्त्या यथेतरे
षाम् ॥११॥ निरुप्ते स्यात्तत्संयोगात् ॥१२॥
प्रवृत्ते वा प्रापणान्निमित्तस्य ॥१३॥ लक्ष-
णमात्रमितरत् ॥१४॥ तथा चान्यार्थदर्शन-
म् ॥१५॥ अनिरुप्तेऽभ्युदिते प्राकृतीभ्यो
निर्वपेदित्याश्मरथ्यस्तण्डुलभूतेष्वपनया-
त् ॥१६॥ व्यूढं भागशस्त्वालेखनस्तत्का-
रित्वाद्देवतापनयस्य ॥१७॥ विनिरुप्ते न
मुष्टीनामपनयस्तद्गुणत्वात् ॥१८॥ अप्राकृ-
तेन हि संयोगः तत्स्थानीयत्वात् ॥१९॥
अभावाच्चेतरस्य स्यात् ॥२०॥ सान्नाय्यसंयो
गान्नासन्नयतः स्यात् ॥२१॥ औषधसंयो
गाद्वोभयोः ॥२२॥ वैगुण्यान्नेति चेत् ॥२३॥
नातत्संस्कारत्वात् ॥२४॥ साभ्युत्थाने वि
श्वजित्क्रीते विभागसंयोगात् ॥२५॥ प्रवृत्ते

वा प्रापणान्निमित्तस्य॥२६॥ आदेशार्थेतरा श्रुतिः ॥२७॥ दीक्षापरिमाणे यथाकाम्य विशेषात् ॥२८॥ द्वादशाहस्तु लिङ्गात् स्यात् ॥२९॥ पौर्णमास्यामनियमोऽविशेषात् ॥३०॥ आनन्तर्य्यात् तु चैत्री स्यात्॥३१॥माघी वैकाष्ठकाश्रुतेः॥३२॥ अन्याअपीति चेत् ॥३३॥ न भक्तित्वादेषा हि लोके ॥३४॥ दीक्षापराधे चानुग्रहात् ॥३५॥ उत्थाने चानुप्ररोहात् ॥३६॥ अस्यां च सर्वलिंगानि॥३७॥ दीक्षाकालस्य शिष्टत्वादतिक्रमे नियतानामनुत्कर्षः प्राप्तकालत्वात् ॥३८॥ उत्कर्षोवा दीक्षितत्वादविशिष्टं हि कारणम् ॥३९॥ तत्र प्रतिहोमो न विद्यते, यथा पूर्वेषाम् ॥४०॥ कालप्राधान्याच्च ॥४१॥ प्रतिषेधाच्चोर्द्ध्वमवभृथादिष्टेः ॥४२॥ प्रतिहोमश्चेत् सायमग्निहोत्रप्रभृतीनि हूयेरन् ॥४३॥ प्रातस्तु षोडशिनि ॥४४॥ प्रायश्चित्तमधिकारे सर्वत्र दोषसामान्यात् ॥४५॥ प्रकरणे वा शब्दहेतु

त्वात् ॥४६॥ अतद्विकारश्च ॥४७॥ व्यापन्न
स्याप्सु गतौ यदभोज्यमार्य्याणां तत् प्रती
येत ॥४८॥ विभागश्रुतेः प्रायश्चित्तं यौग
पद्ये न विद्यते ॥४९॥ स्याद्वा प्राप्तनिमित्त
त्वात्कालमात्रमेकम् ॥५०॥ तत्र विप्रतिषे
धाद्विकल्पः स्यात् ॥५१॥ प्रयोगान्तरे वो-
भयानुग्रहः स्यात् ॥५२॥ न चैकसंयोगात
॥५३॥ पौर्व्वापर्य्ये पूर्वदौर्वल्यं प्रकृतिवत् ५४
यद्युद्गाता जघन्यः स्यात् पुर्नयज्ञे सर्व्व वे
दसन्दद्यात् यथेतरस्मिन् ॥५५॥ अहर्गणे
यस्मिन्नपच्छेदस्तदावर्त्ततकर्म्म पृथक्त्वात् ५६
सन्निपातेऽवैगुण्यात् प्रकृतिवत्तुल्यकल्पा
यजेरन् ॥१॥ वचनाद्वा शिरोवत् स्यात् ॥२॥
न वाऽनारभ्य-वादत्वात् ॥३॥ स्याद्वा यज्ञा-
र्थत्वादौदुम्बरीवत् ॥४॥ न, तत्प्रधानत्वात्
॥५॥ औदुम्बर्य्याः परार्थत्वात्कपालवत् ॥६॥
अन्येनापीति चेत् ॥७॥ नैकत्वात्तस्य चा-
नधिकारात् शब्दस्य चाविभक्तत्वात् ॥८॥

सन्निपातात्तु निमित्तविघातः स्याद्बृहद्रथन्तरवद्विभक्तशिष्टत्वात् वासिष्ठनिर्वर्त्यें ॥९॥ अपि वा कृत्स्नसंयोगादविघातः प्रतीयेत स्वामित्वेनाभिसंबंधात् ॥ १० ॥ साम्नोः कर्म्मवृद्ध्यैकदेशेन संयोगे गुणत्वेनाभिसंबंधः तस्मात्तत्र विघातः स्यात् ॥११॥ वचनात्तु द्विसंयोगस्तस्मादेकस्य पाणित्वम् ॥१२॥ अर्थाभावात्तु नैवं स्यात् ॥१३॥ अर्थानाञ्च विभक्तत्वात् न तच्छ्रुतेन संबंधः ॥१४॥ पाणेः प्रत्यंगभावादसंबंधः प्रतीयेत ॥१५॥ सत्राणि सर्ववर्णानामविशेषात् ॥१६॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥१७॥ ब्राह्मणानां वेतरयोरार्त्विज्याभावात् ॥१८॥ वचनादिति चेत् ॥१९॥ न स्वामित्वं हि विधीयते ॥२०॥ गार्हपते वा स्यातामविप्रतिषेधात् ॥२१॥ न वा कल्पविरोधात् ॥२२॥ स्वामित्वादितरेषामहीने लिंगदर्शनम् ॥२३॥ वासिष्ठानाम् वा ब्रह्मत्वानियमात् ॥२४॥ सर्वेषां वा प्रतिप्रसवात्

॥२५॥ विश्वामित्रस्य हौत्रनियमात् भृगुशु नकवसिष्टानाम् अनधिकारः ॥२६॥ विहा- रस्य प्रभुत्वादनग्नीनामपि स्यात् ॥२७॥ सारस्वते च दर्शनात् ॥२८॥ प्रायश्चित्त वि- धानाच्च ॥२९॥ साग्नीनां वेष्टिपूर्वत्वात् ३० स्वार्थेन च प्रयुक्तत्वात् ॥३१॥ सन्निवापंच दर्शयति ॥३२॥ जुह्वादीनामप्रयुक्तत्वात्सं देहे यथाकामी प्रतीयेत ॥३३॥ अपि वान्या नि पात्राणि साधारणानि कुर्वीरन् विप्रति षेधाच्छास्त्रकृतत्वात् ॥३४॥ प्रायश्चित्तमा पदि स्यात् ॥३५॥ पुरुषकल्पेन वा विकृतौ कर्तृनियमः स्याद्यज्ञस्य तद्गुणत्वादभावा दितरान् प्रत्येकस्मिन्नधिकारः स्यात् ॥३६॥ लिङ्गाच्चेज्याविशेषयत् ॥३७॥ न वा संयोग पृथक्त्वाद्गुणस्येज्याप्रधानत्वादसंयुक्ता हि चोदना ॥३८॥ इज्यायां तद्गुणत्वाद्विशेषे ण नियम्येत ॥३९॥ षष्ठे अध्याये सप्तमः पादः । स्वदाने सर्वमविशेषात् ॥१॥ यस्य

वा प्रभुः स्यादितरस्याशक्यत्वात् ॥२॥ न भूमिः स्यात्सर्वान् प्रत्यविशिष्टत्वात् ॥३॥ अकार्य्यत्वाच्च ततः पुनर्विशेषः स्यात् ४ नित्यत्वाच्चानित्यैर्नास्ति संबंधः ॥५॥ शूद्रश्च धर्मशास्त्रत्वात् ॥६॥ दक्षिणाकाले यत्स्वं तत्प्रतीयेत तद्दानसंयोगात् ॥७॥ अशेषत्वात्तदन्तः स्यात् कर्म्मणो द्रव्यसिद्धित्वात् ॥८॥ अपिवा शेषकर्म स्यात् क्रतोःप्रत्यक्षशिष्ठत्वात् ॥९॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥१०॥ अशेषं तु समञ्जसादादेन शेषकर्म स्यात् ॥११॥ नादानस्य नित्यत्वात् ॥१०॥ दीक्षासु तु विनिर्द्देशादक्रत्वर्थेन संयोगस्तस्मादविरोधः स्यात् ॥१३॥ अहर्गणे च तद्धर्मा स्यात् सर्वेषामविशेषात् ॥१४ ॥ द्वादशशतं वा प्रकृतिवत् ॥१५॥ अतद्गुणत्वात्तु नैवं स्यात् ॥ १६ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥१७॥ विकारः सन्नुभयतोऽविशेषात् ॥१८॥ अधिकं वा प्रतिप्रसवात् ॥१९॥ अनुग्रहाच्च पा-

दवत् ॥२०॥ अपरिमिते शिष्टस्य सङ्ख्याप्र
तिषेधस्तच्छ्रुतित्वात् ॥२१॥ कल्पान्तरं वा
तुल्यवत्प्रसङ्ख्यानात् ॥२२॥ अनियमोऽविशे
षात् ॥२३॥ अधिकं वा स्याद्बह्वर्थत्वादि-
तरेषां संनिधानात् ॥ २४ ॥ अर्थवादश्च त
द्वत् ॥२५॥ परिकृति-पुराकल्पं च मनुष्यध
र्मः स्यादर्थायह्यनुकीर्त्तनम् ॥२६॥ तद्युक्ते
च प्रतिषेधात् ॥२७॥ निर्देशाद्वा तद्धर्मः
स्यात् पञ्चावत्तवत् ॥२८॥ विधौ तु वेदसं
योगादुपदेशः स्यात् ॥२९॥ अर्थवादो वा
विधिशेषत्वात्तस्मात् नित्यानुवादः स्यात्
॥ ३० ॥ सहस्रसंवत्सरं तदायुषामसंभवात्
मनुष्येषु ॥३१॥अपि वा तदधिकारान्मनुष्य
धर्मः स्यात् ॥ २॥ नासामर्थ्यात् ॥३३॥
सम्बन्धादर्शनात् ॥३४॥ स कुलकल्पः स्या
दिति कार्ष्णाजिनिरेकस्मिन्नसंभवात् ॥३५॥
अपि वा कृतस्त्नसंयोगादेकस्यैव प्रयोगः
स्यात् ॥३६॥ विप्रतिषेधात्तु गुणयन्यतरः

स्यादिति लावुकायनः ॥३७॥ संवत्सरोवि चालित्वात् ॥३८॥ सा प्रकृतिः स्यादधिका रात् ॥३९॥ अहानि वाभिसंख्यत्वात् ।४०।
षष्ठे अध्याये अष्टमः पादः । इष्टिपूर्व्वं त्वादक्रतुशेषो होमः संस्कृतेष्वग्निषु स्या- दपूर्व्वोऽप्याधानस्य सर्व्वशेषत्वात् ॥१॥ इ- ष्टित्वेन तु संस्तवश्चतुर्होतृनसंस्कृतेषु द- र्शयति ॥२॥ उपदेशस्त्वपूर्वत्वात् ॥३॥ स- सर्वेषामविशेषात् ॥४॥ अपि वा क्रत्वभावा दनाहिताग्नेरशेषभूतनिर्द्देशः ॥५॥ जपो वा नग्निसंयोगात् ॥६॥ इष्टित्वेन तु संस्तुते होमः स्यादनारभ्याग्निसंयोगादितरेषाम- वाच्यत्वात् ॥७॥ उभयोः पितृयज्ञवत् ८ निर्द्देशो वानाहिताग्नेरनारभ्याग्निसंयोगा त् ॥९॥ पितृयज्ञे संयुक्तस्य पुनर्वचनम् १० उपनयन्नादधीत होमसंयोगात् ॥११॥ स्थ पतोष्टिवल्लौकिके वा विद्याकर्मानुपूर्व्वं त्वात् ॥१२॥ आधानञ्च भार्य्यासंयुक्तम् १३

अकर्म चोर्द्धमाधानात्तत्समवायो हि कर्म-
भिः ॥१४॥ श्राद्धवदिति चेत् ॥१५॥ न श्रु-
तिविप्रतिषेधात् ॥१६॥ सर्वार्थत्वाच्च पुत्रा
र्थो न प्रयोजयेत् ॥१७॥ सोमपानात्तु प्रा
पणं द्वितीयस्य तस्मादुपयच्छेत् ॥१८॥पि-
तृयज्ञे तु दर्शनात्प्रागाधानात्प्रतीयेत ॥१९॥
स्थपतीष्टिः प्रयाजवदग्न्याधेयं प्रयोजये
त्तादर्थ्याच्चापवृज्येत ॥२०॥ अपि वा लौकि
केऽग्नौ स्यादाधानस्यासर्वशेषत्वात् ॥२१॥
अवकीर्णि-पशुश्च तद्वदाधानस्याप्राप्तका-
लत्वात् ॥२२॥ उदगयनपूर्वपक्षाहः पुण्या
हेषु दैवानि स्मृतिरूपान्यार्थदर्शनात् ॥२३॥
अहनि च कर्म्म साकल्यम् ॥२४॥ इतरेषु तु-
पित्र्याणि ॥२५॥ याच्ञाक्रयणमविद्यमाने
लोकवत् ॥२६॥ नियतं वार्थवत्त्वात् स्या-
त् ॥२७॥ तथा भक्षप्रैषाच्छादनसंज्ञप्तहो
मद्वेषम् ॥२८॥ अनर्थकं त्वनितरं स्यात्
॥२९॥ पशुचोदनायामनियमोऽविशेषात्

॥३०॥ छागो वा मन्त्रवर्णात् ॥३१॥ न, चोदनाविरोधात् ॥३२॥ आर्षं यवदिति चेत् ॥३३॥ न, तत्र ह्यचोदितत्वात् ॥३४॥ नियमो वैकार्थ्यं ह्यर्थभेदाद्भेदः पृथक्त्वेना-भिधानात् ॥३५॥ अनियमो वार्थान्तरत्वा दन्यत्वं व्यतिरेकशब्दभेदाभ्याम् ॥३६॥ रूपाल्लिङ्गाच्च ॥३७॥ छागे न कर्म्माख्या रू-पलिङ्गाभ्याम् ॥३८॥ रूपान्यत्वान्न जाति शब्दः स्यात् ॥३९॥ विकारी नौत्पत्तिक त्वात् ॥४०॥ स नैमित्तिकः पशो र्गुणस्या चोदितत्वात् ॥४१॥ जातेर्वा तत्प्रायवच्च नार्थवत्त्वाभ्याम् ॥४२॥ समाप्तश्चपूर्वःषटजः॥

॥ मीमांसा-दर्शनस्य उत्तरषट्के ॥

अथ सप्तमाध्यायस्य प्रथमः पादः

---**---

श्रुतिप्रमाणत्वाच्छेषाणां मुख्यभेदे यथाधिकारंभावः स्यात् ॥ १ ॥ उत्पत्त्यर्थाविभागाद्वा सत्ववदैकधर्म्यं स्यात् ॥ २ ॥ चोदनाशेषभावाद्वा तद्भेदाद्व्यवतिष्ठेरन् उत्पत्तेर्गुणभूतत्वात् ॥ ३ ॥ सत्वेलक्षणसंयोगात्सार्वत्रिकं प्रतीयेत ॥ ४ ॥ अविभागात्तु नैवं स्यात् ॥ ५ ॥ द्व्यर्थत्वं च विप्रतिषिद्धम् ॥ ६ ॥ उत्पत्तौ विध्यभावाद्वा चोदनायां प्रवृत्तिः स्यात्ततश्च कर्म्मभेदः स्यात् ॥ ७ ॥ यदि वाप्यभिधानवत्सामान्यात्सर्वधर्मः स्यात् ॥ ८ ॥ अर्थस्य त्वविभक्तत्वात्तथा स्यादभिधा-

नैषुपूर्ववत्त्वात्प्रयोगस्यकर्मणः शब्दभाव्यत्वा-
द्विभागाच्छेषाणामप्रवृत्तिः स्यात् ॥ ९ ॥
स्मृतिरिति चेत् ॥ १० ॥ न, पूर्ववत्त्वात्
॥ ११ ॥ अर्थस्य शब्दभाव्यत्वात्प्रकरणनिब-
न्धनाच्छब्दादेवान्यत्रभावः स्यात् ॥ १२ ॥
समाने पूर्ववत्त्वादुत्पन्नाधिकारः स्यात् ॥
॥ १३ ॥ श्येनस्येतिचेत् ॥ १४ ॥ नासन्नि-
धानात् ॥ १५ ॥ अपि वा यद्यपूर्वत्वादि-
तरदधिकार्थेंजयौतिष्ठोमिका द्विधेस्तद्वाचकं-
सम्मानं स्यात् ॥ १६ ॥ पञ्चसञ्चरेष्वर्थवादाति-
देशः सन्निधानात् ॥ १७ ॥ सर्व्वस्य वैकश-
ब्द्यात् ॥ १८ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १९ ॥ वि-
हिताम्नानान्नेति चेत् ॥ २० ॥ नेतरार्थत्वा-
त् ॥ २१ ॥ एककपालैन्द्राग्नौ च तद्वत् ॥२२॥
एककपालानां वैश्वदेविकः प्रकृतिराग्रयणे
सर्वहोमापरिवृत्तिदर्शनादवभृथे च सकृद्-
द्यवदानस्य वचनात् ॥ २३ ॥

—·—

अथ सप्तमाध्यायस्य द्वितीयः पादः

साम्नोऽभिधानशब्देनप्रवृत्तिः स्यादयथाशिष्टम् ॥ १ ॥ शब्दैस्त्वर्थविधित्वादर्थान्तरेऽप्रवृत्तिः स्यात् पृथग्भावात् क्रियाया ह्यभिसम्बन्धः ॥ २ ॥ स्वार्थे वा स्यात्प्रयोजनं क्रियाया स्तदङ्गभावेनोपदिश्येरन् ॥ ३ ॥ शब्दमात्रमितिचेत् ॥ ४ ॥ नौत्पत्तिकत्वात् ॥ ५ ॥ शास्त्रञ्चैवमनर्थकं स्यात् ॥ ६ ॥ स्वरस्येति चेत् ॥ ७ ॥ नार्थाभावाच्छ्रुतेरसम्बन्धः ॥ ८ ॥ स्वरस्तूत्पत्तिषु स्यान्मात्रावर्णाविभक्तत्वात् ॥ ९ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १० ॥ अश्रुतेस्तु विकारस्योत्तरासु, यथाश्रुति ॥ ११ ॥ शब्दानाञ्चासामञ्जस्यम् ॥ १२ ॥ अपि तु कर्मशब्दः स्याद्भावोऽर्थः प्रसिद्धग्रहण त्वाद्विकारो ह्यविशिष्टोऽन्यैः ॥ १३ ॥ अद्रव्यञ्चापि दृश्यते ॥ १४ ॥ तस्य च क्रिया ग्रहणार्था, ना-

नार्थेषु विरू पित्वादर्थो ह्यासामलौकिको विधानात् ॥ १५ ॥ तस्मिन् संज्ञाविशेषाः स्युर्विकार पृथक्त्वात् ॥ १६ ॥ योनिशस्याश्च तुल्यवदितराभिर्विधीयन्ते ॥ १७ ॥ अयोनौ चापि दृश्यते अतथायोनि ॥ १८ ॥ ऐकार्थ्ये नास्ति वैरूप्यमितिचेत् ॥ १९ ॥ स्यादर्थान्त रेष्वनिष्पत्तेर्यथा पाके ॥ २० ॥ शब्दानाञ्च सामञ्जस्यम् ॥ २१ ॥

अथ सप्तमांध्यायस्य तृतीयः पादः

उक्तं क्रियाभिधानंतच्छ्रुतावन्यत्रविधिप्रदेशः स्यात् ॥१॥ अपूर्वे वापि भागित्वात् ॥२॥ नाम्नस्त्वौत्पत्तिकत्वात्॥३॥ प्रत्यक्षाद्गुणसंयोगात् श्क्रियाभिधानंस्यात्तदभावेऽप्रसिद्धंस्यात्॥४॥ अपि वा सत्रकर्मणि गुणार्थैषा श्रुतिः स्यात् ॥ ५ ॥ विश्वजिति सर्वपृष्ठे तत्पूर्वकत्वात् ज्यौतिष्टोमिकानि पृष्ठानि अस्ति च पृष्ठशब्दः ॥ ६ ॥ षडहाद्वा तत्र हि चोदनाः ॥ ७॥ लिङ्गाच्च ॥ ८ ॥ उत्पन्ना-

धिकारी ज्योतिष्टोमः॥ ९ ॥ द्वयोर्विधिरिति चेत् ॥ १० ॥ न व्यर्थत्वात्सर्वशब्दस्य॥११॥ तथावभृथः सोमात् ॥ १२ ॥ प्रकृतेरिति चेत् ॥ १३ ॥ न भक्तित्वात् ॥ १४ ॥ लिङ्ग-दर्शनाच्च ॥ १५ ॥ द्रव्यादेशे तद्द्रव्यःश्रुति संयोगात्पुरोडाशस्त्वनादेशे तत्प्रकृतित्वात् ॥ १६ ॥ गुणविधिस्तु न गृह्णीयात्समत्वा-त् ॥ १७ ॥ निर्मन्थ्यादिषु चैवम् ॥ १८ ॥ प्रणयनन्तु सौमिकमवाच्यं हीतरत् ॥१९ ॥ उत्तरवेदिप्रतिषेधश्च तद्वत् ॥ २० ॥ प्राकृतं वाऽनाम्नत्वात् ॥ २१ ॥ परिसङ्ख्यार्थं श्रवणं गुणार्थमर्थवादो वा ॥ २२ ॥ प्रथमोत्तमयोः प्रणयनमुत्तरवेदिविप्रतिषेधात् ॥२३॥ मध्य मयोर्वा गत्यर्थवादात् ॥२४॥ औत्तरवेदिको नारभ्यवादप्रतिषेधः ॥ २५ ॥ स्वरसामैककपालामिक्षञ्च लिङ्गदर्शनात् ॥ २६ ॥ चोदना-सामान्याद्वा ॥ २७ ॥ कर्मजे कर्म यूपवत् ॥ २८ ॥ रूपं वाऽशेषभूतत्वात् ॥ २९ ॥ विशये

लौकिकः स्यात् सर्वार्थत्वात् ॥ ३० ॥ न वैदिकमर्थनिर्देशात् ॥ ३१ ॥ तथोत्पत्तिरितरेषां समत्वात् ॥ ३२ ॥ संस्कृतं स्यात् तच्छब्दत्वात् ॥ ३३ ॥ भक्त्या वाऽयज्ञशेषत्वाद्गुणानामभिधानत्वात् ॥३४॥ कर्मणः पृष्ठशब्दः स्यात् तथाभूतोपदेशात् ॥ ३५ ॥ अभिधानोपदेशाद्वा विप्रतिषेधाद्द्रव्येषु पृष्ठशब्दः स्यात् ॥ ३६ ॥

अथ सप्तमाध्यायस्य चतुर्थः पादः

इतिकर्त्तव्यताविधेर्यजतेःपूर्ववत्त्वम्॥१॥ स लौकिकःस्याद्दृष्टप्रवृत्तित्वात्॥२॥ वचनात्तु ततोऽन्यत्वम्॥३॥लिङ्गेनवानियम्येत लिङ्गस्य तद्गुणत्वात् ॥ ४ ॥ अपि वाऽन्यायपूर्वत्वाद्यत्र नित्यानुवादवचनानिस्युः ॥ ५ ॥ मिथो विप्रतिषेधाच्च गुणानां यथार्थकल्पना स्यात् ॥ ६ ॥ भागित्वात्तु नियम्येत गुणाना मभिधानत्वा त्सम्बन्धादभिधानवत् यथा धेनुः किशोरेण ॥ ७ ॥ उत्पत्तीनांसमत्वाद्वा

यथाधिकारं भावः स्यात् ॥ ८ ॥ उत्पत्ति-
शेषवचनं च विप्रतिषिद्धमेकस्मिन् ॥ ९ ॥
विधानतो वा प्रतिवज्चोदनायां प्रवर्त्तेत त-
था हि लिङ्गदर्शनम् ॥ १० ॥ लिङ्गहेतुत्वाद-
लिङ्गे लौकिकं स्यात् ॥ ११ ॥ लिङ्गस्य
पूर्ववत्त्वाच्चोदनाशब्दसामान्यादेकेनापि नि-
रूप्येत यथा स्थालीपुलाकेन ॥१२॥ द्वादशा-
हिकमहर्गणे तत्प्रकृतित्वा दैकाहिकमधि-
कागमात्तदाख्यं स्यादेकाहवत् ॥ १३ ॥
लिङ्गाच्च ॥ १४ ॥ न वा क्रत्वभिधानाद-
धिकानामशब्दत्वम् ॥ १५ ॥ लिङ्गं सङ्घा-
तधर्मः स्यात्तदर्थापत्तेर्द्रव्यवत् ॥ १६ ॥
न वार्थधर्मत्वात् सङ्घातस्य गुणत्वात् ॥१७॥
अर्थापत्तेर्द्रव्येषु धर्मलाभः स्यात् ॥ १८ ॥
प्रवृत्त्या नियतस्य लिङ्गदर्शनम् ॥ १९ ॥
विहारदर्शनं विशिष्टस्यानारभ्यवादानां प्र-
कृत्यर्थत्वात् ॥ २० ॥

अथ अष्टमाध्यायस्य प्रथमः पादः ।

अथ विशेषलक्षणम् । १ । यस्य लिङ्ग मर्थसंयोगादभिधानवत् ॥ २ । प्रवृत्तित्वादिष्टेः सोमे प्रवृत्तिः स्यात् ॥ ३ । लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ४ ॥ कृत्स्नविधानाद्वाऽपूर्वत्वम् ॥ ५ ॥ स्रुगभिघारणाभावस्य च नित्यानुवादात् ६ । विधिरिति चेत् ॥ ७ ॥ न वाक्यशेषत्वात् ॥ ८ ॥ शङ्कते चानुपोषणात् ॥ ९ ॥ दर्शनमैष्टिकानांस्यात् ॥ १० ॥ इष्टिषु दर्शपूर्णमासयोः प्रवृत्तिः स्यात् ॥११॥ पशौ च लिङ्गदर्शनात् ॥ १२ ॥ दैक्षस्य चेतरेषु ॥ १३ ॥ ऐकादशिनेषु सौत्यस्य द्वैरशन्यस्य दर्शनात् ॥ १४ ॥ तत्प्रवृत्तिर्गणेषु स्यात् प्रतिपशु यूपदर्शनात् ॥ १५ ॥ अव्यक्तासु तु सोमस्य ॥ १६ ॥ गणेषु द्वादशाहस्य ॥ १७ ॥ गवयस्य च तदादिषु ॥ १८ ॥ निकायिनाञ्च पूर्वस्योत्तरेषु प्रवृत्तिः स्यात् १९ कर्मणस्त्वप्रवृत्तित्वात् फल-नियम-कर्तृ-स

मुदायस्यानन्वयस्तद्वन्घनत्वात् ॥ २० ॥ प्रवृत्तौ चापि तादर्थ्यात् ॥ २१ ॥ अस्रुतित्वाच्च ॥ २२ ॥ गुणकामेष्वाश्रितत्वात् प्रवृत्तिः स्यात् ॥ २३ ॥ निवृत्तिर्वा कर्मभेदात् ॥ २४ ॥ अपिवाऽतद्विकारत्वात् क्रत्वर्थत्वात्प्रवृत्तिः स्यात् ॥ २५ ॥ एककर्मणि विकल्पोऽविभागो हि चोदनैकत्वात् ॥ २६ ॥ लिंगसाधारण्याद्विकल्पः स्यात् ॥ २७ ॥ ऐकार्थ्याद्वा नियम्येत पूर्ववत्त्वात् विकारो हि ॥ २८ ॥ अस्रुतित्वान्नेति चेत् ॥ २९ ॥ स्यात् लिंगभावात् ॥ ३० ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ३१ ॥ विप्रतिपत्तौ हविषा नियम्येतकर्मणस्तदुपाख्यत्वात् ॥ ३२ ॥ तेन च कर्मसंयोगात् ॥ ३३ ॥ गुणत्वेन देवतास्रुतिः ॥ ३४ ॥ हिरण्यमाज्यधर्म तेजस्त्वात् ॥ ३५ ॥ धर्मानुग्रहाच्च ॥ ३६ ॥ औषधं वा विशदत्वात् ॥ ३७ ॥ चरुशब्दाच्च ॥ ३८ ॥ तस्मिंश्च श्रपणस्रुते ॥ ३९ ॥ मधूदकेद्रव्य-

सामान्यात्पयोविकारः स्यात् ४० आज्यं वा वर्णसामान्यात् ॥ ४१ ॥ धर्मानुग्रहाच्च ॥४२॥ पूर्वस्य चाविशिष्टत्वात् ॥ ४३ ॥

अथाष्टमाध्यायस्य द्वितीयः पादः

वाजिनेसोमपूर्वत्वं सौत्रामण्याञ्च ग्रहेषु ताच्छब्दयात् ॥ १ ॥ अनुवषट्काराच्च ॥२॥ समुपहूय भक्षणाच्च ॥ ३ ॥ क्रयण-श्रयण-पुरोरुगुपयाम-ग्रहणासादनवासोपनहनञ्चतद्वत् ॥ ४ ॥ हविषा वा नियम्येत तद्विकारत्वात् ॥ ५ ॥ प्रशंसा सोमशब्दः ॥ ६ ॥ वचनानीतराणि ॥ ७ ॥ व्यपदेशश्च तद्वत् ॥८॥ पशुपुरोडाशस्य च लिंगदर्शनम् ॥९॥ पशुःपुरोडाशविकारः स्याद्देवतासामान्यात् १० प्रोक्षणाच्च ॥ ११ ॥ पर्य्यग्निकरणाच्च ॥ १२ ॥ सान्नाय्यं वा तत्प्रभवत्वात् ॥ १३ ॥ तस्य च पात्रदर्शनात् ॥ १४ ॥ दध्नः स्यान्मूर्त्तिसामान्यात् ॥ १५ ॥ पयो वा कालसामान्यात् ॥ १६ ॥ पश्वानन्तर्य्यात् ॥ १७ ॥ द्रवत्वं

चाविशिष्टम् ॥ १८ ॥ आमिक्षोभयभाव्य त्वादुभयविकारः स्यात् १९ एकं वा चोदनैकत्वात् ।२०। दधिसङ्घातसामान्यात् ।२१। पयो वा तत्प्रधानत्वाल्लोकवत् दध्नस्तदर्थत्वात् ॥ २२ ॥ धर्म्मानुग्रहाच्च ॥ २३ ॥ सत्त्रमहीनश्चद्वादशाहस्तस्योभयथा प्रवृत्तिरैककर्म्यात् । २४ । अपि वा यजतिश्रुतेरहीनभूतप्रवृत्तिः स्यात्प्रकृत्या तुल्यशब्दत्वात् ॥ २५ ॥ द्विरात्रादीनामैकादशरात्रादहीनत्वं यजतिचोदनात् ॥ २६ ॥ त्रयोदशरात्रादिषु सत्रभूतस्तेष्वासनोपायिचोदनात् । २७ । लिंगाच्च । २८ । अन्यतरतोऽतिरात्रत्वातपंचदशरात्रस्याहीनत्वं कुण्डपायिनामयनस्य च तद्भूतेष्वहीनत्वस्य दर्शनात् ॥ २९ ॥ अहीनवचनाच्च ।३०। सत्त्रे वोपायिचोदनात् ।३१। सत्रलिङ्गञ्चदर्शयति ।३२।

अथाष्टमाध्यायस्य तृतीयः पादः ।

हविर्गणेपरमुत्तरस्यदेशसामान्यात् । १ ।

दैवतया वा नियम्येत शब्दवत्त्वादितरस्या श्रुतित्वात् २ गणचोदनायां यस्य लिङ्गं तदावृत्तिः प्रतीयेताग्नेयवत् ३ नानाहानि वा सङ्घातत्वात् प्रवृत्तिलिङ्गेन चोदनात् ४ तथा चान्यार्थदर्शनम् ५ कालाभ्यासेऽपि वादरिः कर्मभेदात् ६ तदावृत्तिं तु जैमिनिरह्नामप्रत्यक्षसङ्ख्यत्वात् ७ संस्थागणेषु तदभ्यासः प्रतीयेत कृतलक्षणग्रहणात् ८ अधिकाराद्वा प्रकृतिस्तद्विशिष्टा स्यादभिधानस्य तन्निमित्तत्वात् ९ गणादुपचयस्तत्प्रकृतित्वात् १० एकाहाद्वा तेषां समत्वात् स्यात् ११ गायत्रीषु प्राकृतीनामवच्छेदः प्रकृत्यधिकारात् सङ्ख्यात्वादग्निष्टोमवदव्यतिरेकात्तदाख्यत्वम् १२ तन्नित्यवच्च पृथक्सतीषु तद्वचनम् १३ न विंशतौ दशेति चेत् १४ ऐकसङ्ख्यमेव स्यात् १५ गुणाद्वा द्रव्यशब्दः स्यादसर्वविषयत्वात् १६

गोत्वश्च समन्वयः ।१७। सङ्ख्यायाश्च श-
ब्दवत्त्वात् ।१८। इतरस्याश्रुतित्वाच्च ।१९।
द्रव्यान्तरे निवेशादुक्थ्यलोपैर्विशिष्टं स्या
त् ।२०। अशास्त्रलक्षणत्वाच्च । २१ । उत्प-
त्तिनामधेयत्वात् भक्त्या पृथक्सतीषु स्या-
त् ।२२। वचनमिति चेत् । २३ । यावदुक्त-
म् ।२४। अपूर्वे च विकल्पः स्याद्यदि स-
ङ्ख्याविधानम् । २५ । ऋग्गुणत्वान्नेति चे-
त् ।२६। तथा पूर्ववति स्यात् । २७ । गुणा-
वेशश्च सर्वत्र ।२८। निष्पन्नग्रहणात् नेति
चेत् ।२९। तथेहापि स्यात् । ३० । यदि वा-
ऽविशेषे नियमः प्रकृत्युपबन्धाच्छरेष्वपि
प्रसिद्धः स्यात् । ३ । दृष्टः प्रयोग इति चे-
त् । ३२ । तथा शरेष्वपि । ३३ । भक्त्येति
चेत् । ३४ । तथेतरस्मिन् । ३५ । अर्थस्य
चासमाप्तत्वात् न तासामेकदेशे स्यात् । ३६ ।

अष्टमाध्यायस्य चतुर्थः पादः

दर्विहोमो यज्ञाभिधानं होमसंयोगात् ।१।
स लौकिकानांसयात् कर्त्तुस्तदाख्यत्वात् ।२।
सर्वेषां वा दर्शनाद्वास्तुहोमे । ३ । जुहोति
चोदनानांवातत्संयोगात्।४। द्रव्योपदेशाद्वा
गुणाभिधानं स्यात् । ५ । न लौकिकाना
माचार ग्रहणत्वाच्छब्ददवतांचान्यार्थवि-
धानात् ॥ ६ ॥ दर्शनाच्चान्यपात्रस्य ॥ ७ ॥
तथाग्निहविषोः ॥ ८ ॥ उक्तश्चार्थसम्ब-
न्धः ॥ ९ ॥ तस्मिन् सोमः प्रवर्त्तेताव्यक्त-
त्वात् ॥ १० ॥ न वा स्वाहाकारेण संयो-
गाद्वषट्कारस्य च निर्देशात्तन्त्रे तेन विप्र-
तिषेधात् ॥ ११ ॥ शब्दान्तरत्वात् ॥ १२ ॥
लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १३ ॥ उत्तरार्थस्तु स्वा-
हाकारो यथा साप्तदश्यं तत्राविप्रतिषिद्धा
पुनः प्रवृत्तिर्लिङ्गदर्शनात्पशुवत् ॥ १४ ॥
अनुत्तरार्थो वाऽर्थवत्त्वादानर्थक्याद्धि प्राकृत
स्योपरोधः स्यात् ॥ १५ ॥ न प्रकृतावपी-

ति चेत् ॥ १६ ॥ उक्तं समवाये पारदौर्ब-
ल्यम् ॥ १७ ॥ तच्चोदना वेष्टेः प्रवृत्तित्वा
द्विधिः स्यात् ॥ १८ ॥ शब्दसामर्थ्याच्च ॥
१९ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २० ॥ तत्राभावस्य
हेतुत्वात् , गुणार्थे स्याददर्शनम् ॥ २१ ॥
विधिरिति चेत् ॥ २२ ॥ न वाक्यशेषत्वात्
गुणार्थे च समाधानं नानात्वेनोपपद्यते
॥ २३ ॥ येषां वाऽपरयोर्होमस्तेषां स्यादवि
रोधात् ॥ २४ ॥ तत्रौषधानि चोद्यन्ते, ता
नि स्थानेन गम्येरन् ॥ २५ ॥ लिङ्गाद्वा
शेषहोमयोः ॥ २६ ॥ प्रतिपत्ती तु ते भव
तस्तस्मादतद्विकारत्वम् ॥ २७ ॥ सन्निपाते
विरोधिनामप्रवृत्तिः प्रतीयेत विध्युत्पत्ति-
व्यवस्थानांदर्थस्यापरिणेयत्वात् वचनाद-
तिदेशः स्यात् ॥ २८ ॥

नवमाध्यायस्य प्रथमः पादः ।

यज्ञकर्म प्रधानं तद्धि चोदनाभूतं तस्य

द्रव्येषु संस्कारस्तत्प्रयुक्तस्तदर्थत्वात् ॥ १ ॥ संस्कारे युज्यमानानां तादर्थ्यात्तत्प्रयुक्तं स्यात् ॥ २ ॥ तेन त्वर्थेन यज्ञस्य संयोगात् धर्मसम्बन्धस्तस्माद्यज्ञप्रयुक्तं स्यात्संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥ ३ ॥ फलदेवतायोश्च ॥ ४ ॥ न, चोदनातो हि ताद्गुण्यम् ॥ ५ ॥ देवता वा प्रयोजयेदतिथिवद्भोजनस्य तदर्थत्वात् ॥ ६ ॥ अर्थापत्याच्च ॥ ७ ॥ ततश्च तेन सम्बन्धः ॥ ८ ॥ अपि वा शब्दपूर्वत्वाद्यज्ञकर्म प्रधानं स्याद्गुणत्वेदेवताश्रुतिः ॥ ९ ॥ अतिथौ तत्प्रधानत्वमभावः कर्मणि स्यात्तस्य प्रीतिप्रधानत्वात् ॥ १० ॥ द्रव्यसङ्ख्याहेतुसमुदायं वाश्रुतिसंयोगात् ॥ ११ ॥ अर्थकारिते च द्रव्येण न व्यवस्था स्यात् ॥ १२ ॥ अर्थो वा स्यात्प्रयोजनमितरेषामचोदनात्तस्यचगुणभूतत्वात् ॥ १३ ॥ अपूर्वत्वाद्व्यवस्था स्यात् ॥ १४ ॥ तत्प्रयुक्तत्वे च धर्मस्य सर्वविषयत्वम् ॥ १५ ॥

तदनुक्तस्येति चेत्॥१६॥ नाश्रुतित्वात् ।१७। अधिकारादिति चेत् । १८ । तुल्येषु नाधिकारः स्यादचोदितश्च सम्बन्धः पृथक्सतां यज्ञार्थं नाभिसम्बन्धस्तस्माद्यज्ञप्रयोजनम् । १९ । देशबद्धमुपांशुत्वं तेषां स्यात् श्रुतिनिर्द्देशात्तस्य च तत्र भावात् । २० । यज्ञस्य वा तत्संयोगात् । २१ । अनुवादश्च तदर्थवत् । २२ । प्रणीतादि तथेति चेत् । २३ । न यज्ञस्याश्रुतित्वात् । २४ । तद्देशानां वा सङ्घातस्याचोदितत्वात् । २५ । अग्निधर्मः प्रतीष्टकं सङ्घातात्पौर्णमासीवत् । २६ । अग्नेर्वा स्यात् द्रव्यैकत्वादितरासां तदर्थत्वात् । २७ । चोदनासमुदायात्तु पौर्णमास्यां तथा स्यात् । २८ । पत्नीसंयाजान्तत्वं सर्वेषामविशेषात् । २९ । लिङ्गाद्वा प्रागुत्तमात् । ३० । अनुवादो वा दीक्षा यथा नक्तसंस्थापनस्य । ३१ । सत्राद्वाऽनारभ्य-विधानादन्ते लिङ्गविरो-

भात् ॥ ३२ ॥ अभ्यासः सामिधेनीनां प्राथम्यात् स्थानधर्मः स्यात् । ३३ । इ-ष्ट्यावृत्तौ प्रयाजवदावर्त्तेतारम्भणीया ॥ । ३४ । सकृद्वाऽऽरम्भसंयोगात् एकः पुनरारम्भो यावज्जीवप्रयोगात् । ३५ । अर्थाभिधानसंयोगान्मन्त्रेषु शेषभावः स्यात्तत्रा चोदितमप्राप्तञ्चोदिताभिधानात् । ३६ । त-त्रश्चावचनं तेषामितरार्थं प्रयुज्यते । ३७ । गुणशब्दस्तथेति चेत् । ३८ । न सम-वायात् । ३९ । चोदिते तु परार्थत्वाद्विधिवदविकारः स्यात् । ४० । विकारस्तत्प्रधाने स्यात् । ४१ । असंयोगात्तदर्थेषु तद्विशिष्टं प्रतीयेत ॥ ४२ ॥ कर्माभावादेवमिति चेत् । ४३ । न परार्थत्वात् । ४४ । लिङ्गविशेषनिर्देशात् समानविधानेष्वप्राप्तासारस्वती स्त्रीत्वात् । ४५ । पश्वभिधानाद्वा तद्धि चोदनाभूतं पुंविषयं पुनः पशुत्वम् । ४६ । विशेषो वातदर्थनिर्देशा-

तु । ४७ । पशुत्वं चैकशब्द्यात् । ४८ । यथोक्तं वा सन्निधानात् । ४९ । आम्नातादन्यदधिकारे वचनाद्विकारः स्यात् । ५० । द्वैधं वा तुल्यहेतुत्वात्सामान्याद्विकल्पः स्यात् । ५१ । उपदेशाच्च साम्नः । ५२ । नियमो वा श्रुतिविशेषादितरत्सामद-श्यवत् । ५३ । अप्रगाणाच्छब्दान्यत्वे तथा भूतोपदेशः स्यात् ॥ ५४ ॥ यत्स्थाने वा तद्गीतिः स्यात् पदान्यत्वप्रधानत्वात् ॥ ५५ ॥ गानसंयोगाच्च ॥ ५६ ॥ वचनमिति चेत् ॥ ५७ ॥ न तत्प्रधानत्वात् ॥ ५८ ॥

नवमाऽध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

सामानि मन्त्रमेके स्मृत्युपदेशाभ्याम् ॥ १ तदुक्तदोषम् ॥ २ ॥ कर्म वा विधिलक्षणम् ॥ ३ ॥ तद्गुद्रव्यं वचनात् पाकयज्ञवत् ॥ ४ ॥ तत्राविप्रतिषिद्धो द्रव्यान्तरे व्यतिरेकः प्रदेशश्च ॥ ५ ॥ शब्दार्थत्वात्तु नैवं स्यात्

॥६॥ परार्थत्वाच्च शब्दानाम् ॥ ७ ॥ असम्बन्धश्च कर्मणा शब्दयोः पृथगर्थत्वात् ॥८॥ संस्कारश्चाप्रकरणेऽग्निवत्स्यात् प्रयुक्तत्वात् ॥ ९ ॥ अकार्य्यत्वाच्च शब्दानामप्रयोगः प्रतीयेत ॥ १० ॥ आश्रितत्वाच्च ॥ ११ ॥ प्रयुज्यत इति चेत् ॥ १२ ॥ ग्रहणार्थम् प्रयुज्येत ॥ १३ ॥ तच्चे स्यात् श्रुतिनिर्द्देशात् ॥१४॥ शब्दार्थत्वाद्विकारस्य ॥१५॥ दर्शयति च ॥ १६ ॥ वाक्यानां तु विभक्तत्वात् प्रतिशब्दं समाप्तिः स्यात् संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥ १७ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ १८ ॥ अनवानोपदेशश्च तद्वत् ॥ १९ ॥ अभ्यासेनेतरा श्रुतिः ॥ २० ॥ तदभ्यासः समासु स्यात् ॥२१॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २२ ॥ नैमित्तिकं तूत्तरात्वमानन्तर्यात्प्रतीयेत ॥ २३ ॥ ऐकार्थ्याच्च तदभ्यासः ॥ २४ ॥ प्रामाधिकन्तु ॥२५॥ स्वे च ॥२६॥ प्रमाथे च ॥ २७ ॥ लिङ्गदर्शनाव्यतिरेकाच्च ॥ २८ ॥

अर्थैकत्वात् विकल्पः स्यात् ॥२९॥ अर्थैकत्वाद्विकल्पः स्यादृक्सामयोस्तदर्थत्वात् ॥३०॥ वचनाद्विनियमः स्यात् ॥३१॥ सामप्रदेशे विकारस्तदपेक्षः स्याच्छास्त्रकृतत्वात् ॥३२॥ वर्णे तु बादरिर्यथाकृत्यं कृतः स्यादतिरेकात् ॥ ३३ ॥ स्तोभस्यैके द्रव्यान्तरे निवृत्तिमृग्वत् ॥ ३४ ॥ सर्वातिदेशात्तु सामान्याल्लोकवद्विकारः स्यात् ॥ ३५ ॥ अन्वयञ्चापि दर्शयति ॥ ३६ ॥ निवृत्तिर्वाऽर्थलोपात् ॥ ३७ ॥ अन्वयो वार्थवादः स्यात् ॥ ३८ ॥ अधिकञ्च विवर्णञ्च जैमिनिः स्तोभशब्दत्वात् ॥ ३९ ॥ धर्मस्यार्थकृतत्वाद् द्रव्यगुणविकारव्यतिक्रमप्रतिषेधे चोदनानुबन्धः समवायात् ॥ ४० ॥ तदुत्पत्तेस्तुनिवृत्तिस्तत्कृतत्वात्स्यात् ॥ ४१ ॥ आवेश्येरन्वार्थवत्वात्संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥ ४२ ॥ आख्या चैवं तदावेशात् विकृतौ स्यादपूर्वत्वात् ॥ ४३ ॥ परार्थेनत्वर्थसामान्यं संस्कारस्य

तदर्थं स्यात् । ४४ । क्रियेरन् वाऽर्थनिर्वृत्तेः । ४५ । एकार्थत्वादविभागः स्यात् ॥ ४६ ॥ निर्देशाद्वा व्यवतिष्ठेरन् ॥ ४७ ॥ अप्राकृते तद्विकाराद्विरोधादव्यवतिष्ठेरन् ॥ ४८ ॥ उन्नयसाम्नि चैवमेकार्थात्ते ॥ ४९ ॥ स्वार्थत्वाद्वा व्यवस्था स्यात् प्रकृतिवत् ॥ ५० ॥ पार्वणहोमयोस्त्वप्रवृत्तिः समुदायार्थसंयोगात्तदभीज्या हि ॥ ५१ ॥ कालस्येति चेत् ॥ ५२ ॥ नाप्रकरणत्वात् ॥ ५३ ॥ मन्त्रवर्णाच्च ॥ ५४ ॥ तदभावेऽग्निवदिति चेत् ।५५। नाधिकारिकत्वात् । ५६ । उभयोरविशेषात् । ५७ । यदभीज्या वा तद्विषयौ । ५८ । प्रयाजेऽपीति चेत् ।५९। नाचोदितत्वात् ।६०।

नवमाऽध्याये तृतीयः पादः ।

प्रकृतौ यथोत्पत्तिवचनमर्थानां तथोत्तरस्यान्ततौ तत्प्रकृतित्वादर्थे चाकार्यत्वात् । १ । लिङ्गदर्शनाच्च । २ । जातिनैमित्तिकं

यथास्थानम् । ३। अविकारमेके नार्षत्वात् ।४। लिङ्गदर्शनाच्च ।५। विकारस्ते वा तदुक्तहेतुः । ६ । लिङ्गं मन्त्रचिकीर्षार्थम् । ७ । नियमो वोभयभागित्वात् । ८ । लौकिके दोषसंयोगादपवृक्ते हि चोद्यते निमित्तेन प्रकृतौ स्यादभागित्वात् । ९ । अन्यायस्त्वविकारेणादृष्टप्रतिघातित्वादविशेषाच्च तेनास्य । १० । विकारो वातदर्थत्वात् ।११। अपितवन्यायसम्बन्धात् प्रकृतिवत् परेष्वपियथार्थं स्यात् । १२ । यथार्थंन्त्वन्यायस्याचोदितत्वात् । १३ । छन्दसि तु यथादृष्टम् । १४ । विप्रतिपत्तौ विकल्पः स्यात् समत्वाद्गुणेत्वन्याय कल्पनैकदेशत्वात् ॥ १५ ॥ प्रकरणविशेषाच्च । १६ । अर्थाभावात्तु नैवं स्यात् गुणमात्रमितरत् । १७। द्यावोस्तथेति चेत् । १८ । नोत्पत्तिशब्दत्वात् । १९ । अपूर्वे त्वविकारो प्रदेशात् प्रतीयेत ।२०। विकृतौ

चापि तद्वचनात् । २१ । अध्रिगुः सवनीयेषु तद्वत्समानविधानाश्चेत् ॥ २२ ॥ प्रतिनिधौ चाविकारात् ।२३। अनाम्नानादशब्दत्वमभावाच्चेतरस्य स्यात् । २४ । तादर्थ्याद्वा तदाख्यं स्यात् संस्कारैरविशिष्टत्वात् । २५ । उक्तश्रुतत्त्वमस्य । २६ । संसर्गिषु चार्थस्यास्थितपरिमाणत्वात् ।२७। लिङ्गदर्शनाच्च । २८ । एकधेत्येकसंयोगादभ्यासेनाभिधानं स्यात् । २९ । अविकारो वा बहूनामेककर्मवत् ।३०। सकृत्त्वं त्रैकध्यं स्यादेकत्वात्स्वचोऽनभिप्रेतं तत्प्रकृतित्वात् परेष्वभ्यासेनविवृद्धावभिधानं स्यात् । ३१ । मेधपतित्वं स्वामिदेवतस्य समवायात्सर्वत्र च प्रयुक्तत्वात्तस्य चान्यायानिगदत्वात् सर्वत्रैवा विकारः स्यात् ॥ ३२ ॥ अपि वा द्विसमवायोऽर्थ त्वे यथासंख्यं प्रयोगः स्यात् । ३३ । स्व मिनो वैकशब्दादुत्कर्षो देवतायां स्यात् पत्न्यां द्वितीयश-

गः स्यात् । ३४। देवतातु तदाशीष्ट्वात्सम्प्रास-
त्वात्स्वामिन्यनर्थिका स्यात् । ३५। उत्स-
र्गाच्च भक्त्यातस्मिन् पतित्वं स्यात् ॥ ३६ ॥
उत्कृष्येतैकसंयुक्तो द्विदेवते सम्भवात् ।३७।
एकस्तु समवायात्तस्य तल्लक्षणत्वात् । ३८ ।
संसर्गित्वाच्च तस्मात्तेन विकल्पः स्यात
। ३९ । एकत्वेऽपिगुणानपायात् । ४० । नि-
यमो बहुदेवते विकारः स्यात् ॥ ४१ ॥ वि-
कल्पो वा प्रकृतिवत् ॥ ४२ ॥ अर्थान्तरे
विकारः स्याद्देवतापृथक्त्वादेकाभिसमवाया
त् स्यात् ॥ ४३ ॥

नवमाध्यायस्य चतुर्थः पादः ।

षड् विंशतिरभ्यासेन पशुगणे तत्प्रकृति-
त्वाद्गणस्य प्रविभक्तत्वादविकारे हि तासा
मकात्स्न्येनाभिसम्बन्धो विकारान्न समासः
स्यादसंयोगाच्च सर्वाभिः ॥ १ ॥ अभ्यासेऽ-
पि तथेति चेत् ॥ २ ॥ नगुणादर्थकृतत्वाच्च
॥ ३ ॥ समासेऽपि तथेति चेत् ॥ ४॥ नास-

म्भवात् ॥ ५ ॥ स्वामिश्च वचनं प्रकृतौ तथेह स्यात् ॥६॥ वङ्क्रीणान्तु प्रधानत्वात् समासेनाभिधानं स्यात् प्राधान्यमध्रिगोस्तदर्थत्वात् ॥ ७ ॥ तासाञ्च कृतस्नुवचनात् ॥ ८ ॥ अप्रितवसन्निपातित्वात् पत्नीवदाम्नातेनाभिधानंस्यात् ॥ ९ ॥ विकारस्तु प्रदेशत्वाद्यजमानवत् ॥ १० ॥ अपूर्वत्वात्तथा पत्नयाम् ॥ ११ ॥ आम्नातस्त्वविकारात् सङ्ख्यासु सर्वगामित्वात् ॥ १२ ॥ सङ्ख्यात्वेवं प्रधानं स्याद्वङ्क्रयः पुनः प्रधानम् ॥१३॥ अनाम्नातवचनमवचनेन हि वङ्क्रीणां स्यान्निर्देशः ॥ १४ ॥ अभ्यासो वाऽविकारात् ॥ १५ ॥ पशुस्त्वेवं प्रधानं स्यादभ्यासस्य तन्निमित्तत्वात् तस्मात्समासशब्दः स्यात् ॥ १६ ॥ अश्वस्य चतुस्त्रिंशत्तस्य वचनाद्वैशेषिकम् ॥ १७ ॥ तत् प्रतिषिध्य प्रकृतिर्नियुज्यते सा चतुस्त्रिंशद्वाच्यत्वात् ॥१८॥ ऊहवा स्यादाम्नातत्वादविकल्पश्च न्या-

यत्रः ॥ १९ ॥ तस्यान्तु वचनादैरवत् पदवि
कारः स्यात् ॥ २० ॥ सर्वप्रतिषेधो वाऽसं-
योगात् पदेन स्यात् ॥ २१ ॥ वनिष्टुसन्नि-
धानादुरूकेण वपाभिधानम् ॥ २२ ॥ प्रशा-
साऽस्याभिधानम् ॥ २३ ॥ बाहुप्रशंसा वा
॥ २४ ॥ श्येन-शला-कश्यप-कवष-स्रेकप-
र्णेष्वाकृतिवचनं प्रसिद्ध-सन्निधानात् ।२५।
कार्त्स्न्यं वा स्यात्तथाभावात् ॥ २६ ॥ अ-
ध्रिगोश्चतदर्थत्वात् ॥ २७ ॥ प्रासङ्गिके
प्रायश्चित्तं न विद्यते परार्थत्वात्तदर्थे हि
विधीयते ॥ २८ ॥ धारणे च परार्थत्वात्
॥ २९ ॥ क्रियार्थत्वादितरेषु कर्म स्यात् ॥
३० ॥ न तूत्पन्ने यस्य चोदनाऽप्राप्तकाल-
त्वात् ॥ ३१ ॥ प्रदानदर्शनं श्रपणे तद्धर्मभो-
जनार्थत्वात् संसर्गाच्च मधूदकवत् ॥ ३२ ॥
संस्कारप्रतिषेधश्च तद्वत् ॥ ३३ ॥ तत्प्रति
षेधे च तथाभूतस्य वर्जनात् ॥ ३४ ॥ अध
र्मत्वमप्रदानात् प्रणातार्थे विधानादतुल्य-

स्वादसंसर्गः ॥ ३५ ॥ परो नित्यानुवादः स्यात् ॥ ३६ ॥ विहितप्रतिषेधो वा ॥ ३७ ॥ वर्जने गुणभावित्वात्तदुक्तप्रतिषेधात् स्यात् कारणात् केवलाशनम् ॥ ३८ ॥ व्रतधर्माच्चलेपवत् ॥ ३९ ॥ रसप्रतिषेधो वा पुरुषधर्मत्वात् ॥ ४० ॥ अभ्युदये दोहापनयः स्वधर्मा स्यात् प्रवृत्तत्वात् ॥ ४१ ॥ श्रुतोपदेशाच्च ॥ ४२ ॥ अपनयो वार्थान्तरे विधानाच्चरुपयोवत् ॥ ४३ ॥ लक्षणार्था शृतश्रुतिः ॥ ४४ ॥ श्रपणानान्त्वपूर्वत्वात् प्रदानार्थं विधानं स्यात् ॥ ४५ ॥ गुणो वा श्रपणार्थत्वात् ॥ ४६ ॥ अनिर्देशाच्च ॥ ४७ ॥ श्रुतेश्च तत्प्रधानत्वात् ॥ ४८ ॥ अर्थवादश्च तदर्थवत् ॥ ४९ ॥ संस्कारं प्रति भावाच्च तस्मादध प्रधानं स्यात् ॥ ५० ॥ पर्य्यग्निकृतानामुत्सर्गे तादर्थ्यमुपधानवत् ॥ ५१ ॥ शेषप्रतिषेधो वाऽर्थाभावादिडान्तवत् ॥ ५२ ॥ पूर्ववत्त्वाच्च शब्दस्य संस्थापयतीति चाप्र-

वृत्ते नोपपद्यते ॥ ५३ ॥ प्रवृत्तेर्यज्ञहेतुत्वा-त्प्रतिषेधे संस्काराणामकर्म स्यात् तत्का-रितत्वाद्व यथा प्रयाजप्रतिषेधे ग्रहणमा-ज्यस्य ॥ ५४ ॥ क्रिया वा स्यादवच्छेदाद-कर्म सर्वहानं स्यात् ॥ ५५ ॥ आज्यसंस्था-प्रतिनिधिः स्यात् द्रव्योत्सर्गात् ॥ ५६ ॥ समाप्तिवचनात् ॥ ५७ ॥ चोदना वा कर्मो-त्सर्गादन्यैः स्यादविशिष्टत्वात् ॥ ५८ ॥ अग्निजयात्तु वनस्पतेः प्रसिद्धां तेन दर्शय-ति ॥ ५९ ॥ संस्थात्तदेवतत्वात् स्यात ॥

१० अध्याये १ पादः

विधेः प्रकणान्तरेऽतिदेशात् सर्वकर्म स्या त् । १ । अपि वाभिधानसंस्कारद्रव्यमर्थे क्रियेत तादर्थ्यात् । २ । तेषामप्रत्यक्षवि-शिष्टत्वात् । ३ । इष्टिरारम्भसंयोगादङ्गभू-तान्निवर्त्तेतारम्भस्य प्रधानसंयोगात् । ४ । प्रधानाच्चान्यसंयुक्तात्सर्वारम्भान्निन वर्त्ते-तानङ्गत्वात् । ५ । तस्यां तु स्यात् प्रया-

णवत् । ६ । नवाङ्गभूतत्वात् । ७ । एकवाक्यत्वाच्च । ८ । कर्म च द्रव्यसंयोगार्थमर्थाभावान्निवर्त्तेत तादर्थ्यं श्रुतिसंयोगात् । ९ । स्थाणौ तु देशमात्रत्वादनिवृत्तिः प्रतीयेत । १० । अपि वा शेषभूतत्वात् तत्संस्कारः प्रतीयेत । ११ । समाख्यानञ्च तद्वत् । १२ । मन्त्रवर्णश्च तद्वत् । १३ । प्रयाजे च तन्न्यायत्वात् । १४ । लिङ्गदर्शनाच्च । १५ । तथाज्यभागाग्निरपीति चेत् । १६ । व्यपदेशाद्देवतान्तरम् । १७ । समत्वाच्च । १८ । पशावपीति चेत् । १९ । न तद्भूतवचनात् । २० । लिङ्ग दर्शनाच्च ॥ २१ ॥ गुणो वा स्यात् कपाल वत् गुणभूतविकाराच्च ॥ २२ ॥ अपिवाशेष भूतत्वा त्संस्कारः प्रतीयेत स्वाहाकारवदङ्गानामर्थसंयोगात् । २३ । व्यूढवचनञ्च विप्रतिपत्तौ तदर्थत्वात् । २४ । गुणोपीति चेत् । २५ । नासहानात् कपालवत् । २६ ।

ग्रहाणाञ्च सम्प्रतिपत्तौ तद्वचनं तदर्थत्वात् । २७ । ग्रहाभावे च तद्वचनम् । २८ । देवतायाश्च हेतुत्वं प्रसिद्धं तेन दर्शयति । २९ । अविरुद्धोपपत्तिरर्थापत्तेः शृतवत् गुणभूतविकारः स्यात् । ३० । स द्व्यर्थः स्यादुभयोः श्रुतिभूतत्वाद्विप्रतिपत्तौ तादर्थ्याद्विकारत्वमुक्तं तस्यार्थं वादत्वम् । ३१ । विप्रतिपत्तौ तासामाख्याविकारः स्यात् । ३२ । अभ्यासो वा प्रयाजवदेकदेशोऽन्यदेवत्यः । ३३ । चरुर्हविर्विकारः स्याद्विजयासंयोगात् । ३४ । प्रसिद्धग्रहणत्वाच्च ॥ ३५ ॥ ओदनो वान्नसंयोगात् । ३६ । न द्व्यर्थत्वात् ॥ ३७ ॥ कपालविकारो वा विशयेऽर्थोपपत्तिभ्याम् । ३८ । गुणमुख्यविशेषाच्च । ३९ । तच्छ्रुतौ चान्यहविष्ट्वात् ॥ ४० ॥ लिङ्गदर्शनाच्च । ४१ । ओदनो वा प्रयुक्तत्वात् । ४२ । अपूर्वव्यपदेशाच्च । ४३ । तथा च लिङ्ग

दर्शनम् । ४४ । सकपाले प्रकृत्या स्याद- न्यस्य चाश्रुतित्वात् । ४५ । एकस्मिन् वा विप्रतिषेधात् । ४६ । न वार्थान्तरसंयोगा- गादपूपे पाकसंयुक्तं धारणार्थे चरौ भव- ति तत्रार्थात् पात्रलाभः स्याद्दनियमोऽवि- शेषात् । ४७ । चरौ वा लिङ्गदर्शनात् । ४८ । तस्मिन् पेषणमनर्थलोपात्स्यात् ।४९। अक्रिया वा अपूपहेतुत्वात् । ५० । पिण्डा- र्थत्वाच्च संयवनम् । ५१ । संवपनञ्च ताद- र्थ्यात् । ५२ । सन्तापनमधः श्रपणात् ।५३। उपधानञ्च तादर्थ्यात् । ५४ । पृथुश्लक्ष्णे वा नपूपत्वात् । ५५ । अभ्यूहश्चोपरिपाकार्थ- त्वात् । ५६ । तथाज्वलनम् । ५७ । व्यूढ- स्यासादनञ्च प्रकृतावश्रुतित्वात् । ५८ ।

१० अध्याये २ पादः ।

कृष्णलेष्वर्थलोपादपाकः स्यात् । १। स्याद्वा प्रत्यक्षशिष्टत्वात् प्रदानवत् ।२। उपस्तरणा भिघारणयोरमृतार्थत्वादकर्मस्यात् ॥ ३ ॥

क्रियेत वार्थवादत्वात्तयोः संसर्गहेतुत्वात् । ४ । अकर्म वा चतुर्भिराप्तिवचनात् सह पूर्णं पुनश्चतुरवत्तम् । ५ । क्रिया वा मुख्यावदानपरिमाणात् सामान्यात् तद्गुणत्वम् । ६ । तेषां चैकावदानत्वात् । ७ । आप्तिः संख्यासमानत्वात् । ८ । सतोस्त्वाप्तिवचनं व्यर्थम् । ९ । विकल्पस्त्वेकावदानत्वात् । १० । सर्वविकारे त्वभ्यासानर्थक्यं हविषो हीतरस्य स्यादपि वा स्विष्टकृतः स्यादितरस्यान्यायत्वात् ॥ ११ ॥ अकर्म वा संसर्गार्थनिवृत्तित्वात् तस्मादाप्तिसमर्थत्वम् ॥ १२ ॥ भक्षाणान्तु प्रीत्यर्थत्वादकर्म स्यात् । १३ । स्याद्वाग्निहुतीनदर्शनात् । १४ । वचनं वाज्यभक्षस्य प्रकृतौ स्याद्भागित्वात् । १५ । वचनं वा हिरण्यस्य प्रदानवदाज्यस्य गुणभूतत्वात् । १६ । एकधोपहारे सहत्वं ब्रह्मभक्षाणां प्रकृतौ विहृतत्वात् । १७ । सर्वत्वं च ते-

यागविकारात्स्यात् । १८ । पुरुषापनयो वा तेषामवाच्यत्वात् । १९ । पुरुषापनया- त् स्वकालत्वम् । २० । एकार्थत्वादविभा- गः स्यात् । २१ । ऋत्विग्दानं धर्ममात्रार्थं स्याद्ददाति सामर्थ्यात् । २२ । परिक्रयार्थं वा कर्मसंयोगाल्लोकवत् । २३ । दक्षिणायु- क्तवचनाच्च । २४ । न चान्येनानम्येत प- रिक्रयात्, कर्मणः परार्थत्वात् । २५ । प- रिक्रीतवचनाच्च । २६ । सनिबन्धेव भृति- वचनात् । २७ । नैष्कर्तृकेण संस्तवाच्च । २८ । शेषभक्षाश्च तद्वत् । २९ । संस्कारो वा द्रव्यस्य परार्थत्वात् । ३० । शेषे च स- मत्वात् । ३१ । स्वामिनि च दर्शनात् त- त्सामान्यादितरेषां तथात्वम् ॥ ३२ ॥ त- था चान्यार्थदर्शनम् ॥ ३३ ॥ वरणमृत्वि- जामानमनार्थत्वात् सत्रे न स्यात् स्वक- र्मत्वात् ॥ ३४ ॥ परिक्रयश्च तादर्थ्यात् ॥ ३५ ॥ प्रतिषेधश्च कर्मवत् ॥ ३६ ॥ स्याद्वा

प्राशपिंकस्य धर्ममात्रत्वात् ॥ ३७ ॥ न द-
क्षिणाशब्दात् तस्मान्नित्यानुवादः स्यात
॥ ३८ ॥ उदवसानीयः सत्रधर्मा स्यात् त-
दङ्गत्वात्तत्र दानं धर्ममात्रं स्यात् ॥ ३९ ॥
न त्वेतत्प्रकृतित्वाद्विभक्तचोदितत्वाच्च ॥
४० ॥ तेषां तुवचनात् द्वियज्ञवत् सहप्र-
योगः स्यात् ॥ ४१ ॥तत्रान्यानृत्विजो वृ-
णीरन् ॥ ४२ ॥ एकैकशस्त्वविप्रतिषेधात्
प्रकृतेश्चैकसंयोगात् ॥ ४३ ॥ कामेष्टौ च
दानशब्दात् ॥ ४४ ॥ वचनं वा सत्रत्वात्
॥ ४५ ॥ द्रव्ये चाचोदनाद्दक्षिणापनयः स्या
त् ॥ ४६ ॥ अस्थ्ययज्ञोऽविप्रतिषेधादितरे-
षां स्याद्विप्रतिषेधादस्थ्नां ॥ ४७ ॥ यावदु-
क्तमुपयोगः स्यात् ॥ ४८ ॥ यदि तु वच-
नात्तेषांजपसंस्कारमर्थलुप्तं सेष्टि तदर्थत्वा-
त् ॥ ४९ ॥ काम्यानि तु नविद्यन्ते कामा-
ज्ञानात् यथेतरस्यानुच्यमानानि ॥ ५० ॥
ईहार्थाश्चाभावात् सूक्तवाकवत् ॥ ५१ ॥

स्युर्वा अर्थवादत्वात् ॥ ५२ ॥ नेच्छाभिधा
नात् तदभावादितरस्मिन् ॥ ५३ ॥ स्युर्वा
होतृकामाः ॥ ५४ ॥ न तदाशीष्ट्वात् ॥ ५५ ॥
सर्वस्वारस्य दिष्टगतौ समापनं न विद्यते
कर्मणो जीवसंयोगात् ॥ ५६ ॥ स्याद्वोभयोः
प्रत्यक्षशिष्टत्वात् ॥ ५७ ॥ गते कर्मास्थि-
यज्ञवत् ॥ ५८ ॥ जीवत्यवचनमायुराशि
षस्तदर्थत्वात् ॥ ५९ ॥ वचनं वा भागित्वा
त् प्राक् यथोक्तात् ॥ ६० ॥ क्रिया स्याद्धर्म
मात्राणाम् ॥ ६१ ॥ गुणलोपे च मुख्यस्य ६२
मुष्टिलोपात्तु संख्यालोपस्तद्गुणत्वात्स्या-
त् ॥ ६३ ॥ न निर्वापशेषत्वात् । ३४ । सं-
ख्या तु चोदनां प्रति सामान्यात् तद्विकारः
संयोगाच्च परं मुष्टेः ॥ ६५ ॥ न चोदनाभि-
सम्बन्धात् प्रकृतौ संस्कारयोगात् ॥ ६६ ॥
औत्पत्तिके तु द्रव्यतो विकारः स्यादका-
र्यत्वात् ॥ ६७ ॥ नैमित्तिके तु कार्य्यत्वात्
प्रकृतेः स्यात् तदापत्तेः ॥ ६८ ॥ विप्र-

निषेधे तद्वचनात् प्राकृतगुणलोपः स्यात् ते न च कर्मसंयोगात् ॥ ६९ ॥ परेषां प्रतिषेधः स्यात् ॥ ७० ॥ प्रतिषेधाच्च ॥ ७१ ॥ अर्थाभावे संस्कारत्वं स्यात् ॥ ७२ ॥ अर्थेन च विपर्यासे तादर्थ्यात् तत्त्वमेव स्यात् ॥ ७३ ॥

मीमांसा-दर्शने

---०---

१० अध्याये ३ पादः ।

विकृतौ शब्दवत्त्वात् प्रधानस्य गुणानामधिकोत्पत्तिः सन्निधानात् ॥ १ ॥ प्रकृतिवत् तस्य चानुपरोधः ॥ २ ॥ चोदनाप्रभुत्वाच्च ॥ ३ ॥ प्रधानं त्वङ्गसंयुक्तं तथाभूतमपूर्वं स्यात् तस्य विध्युपलक्षणात् सर्वो हि पूर्ववान् विधिरविशेषात् प्रवर्त्तितः ॥ ४ ॥ न चाङ्गविधिरनङ्गे स्यात् ॥ ५ ॥ कर्मणश्चैकशब्द्यात् सन्निधाने विधेराख्यासंयोगो गुणेन तद्विकारः स्यात् शब्दस्य विधिगामित्वात् गुणस्य चोपदेश्यत्वात् ॥ ६ ॥ अ

कार्य्यत्वाच्च नाम्नः ॥ ७ ॥ तुल्या च प्रभुता गुणे ॥ ८ ॥ सर्वमेवं प्रधानमिति चेत् ॥ ९ ॥ तथाभूतेन संयोगादयथार्थविधयःस्युः ॥ १० ॥ विधित्वं चाविशिष्टमेवं प्राकृतानां वैकृतैः कर्मणा योगात्तस्मात् सर्वं प्रधानार्थम् ॥ ११ ॥ समत्वाच्च तदुत्पत्तेः संस्कारैरधिकारः स्यात् ॥ १२ ॥ हिरण्यगर्भः पूर्वस्य मन्त्रलिङ्गात् ॥१३॥ प्रकृत्यनुपरोधाच्च ॥१४॥ उत्तरस्य व मन्त्रार्थित्वात् ॥ १५ ॥ विध्यतिदेशात् तच्छ्रुतौ विकारः स्यात् गुणानामुपदेश्यत्वात् ॥ १६ ॥ पूर्वस्मिंश्चामन्त्रत्वदर्शनात् ॥ १७ ॥ संस्कारे तु क्रियान्तरं तस्य विधायकत्वात् ॥ १८ ॥ प्रकृत्यनुपरोधाच्च ॥ १९ ॥ विधेस्तु तत्र भावात् सन्देहे यस्य शब्दस्तदर्थःस्यात् ॥ २० ॥ संस्कारसामर्थ्याद्गुणसंयोगाच्च ॥ २१॥ विप्रतिषेधात् क्रियाप्रकरणे स्यात् ॥ २२ ॥ षड्भिर्दीक्षयतीति तासां मन्त्रविकारः श्रुतिसंयोगा

त् ॥ २३ ॥ अभ्यासात्तु प्रधानस्य ॥ २४ ॥ आवृत्त्या मन्त्रकर्म स्यात् ॥ २५ ॥ अपि वा प्रतिमन्त्रत्वात् प्राकृतानामहानिः स्यादन्यायश्च कृतेऽभ्यासः ॥ २६ ॥ पौर्वापर्य्यञ्चाभ्यासे नोपपद्यते नैमित्तिकत्वात् ॥ २७ ॥ तत्पृथक्त्वञ्च दर्शयति ॥ २८ ॥ न चाविशेषाद्व्यपदेशः स्यात् । २९ । अग्न्याधेयस्य नैमित्तिके गुणविकारे दक्षिणादानमधिकं स्याद्वाक्यसंयोगात् । ३० । शिष्टत्वाच्चेतरासां यथास्थानम् । ३१ । विकारस्त्वप्रकरणे हि काम्यानि । ३२ । शङ्कते च निवृत्तेरुभयत्वं हि श्रूयते । ३३ । वासो वत्सञ्च सामान्यात् । ३४ । अर्थापत्तेस्तद्धर्मास्यान्निमित्ताख्याभिसंयोगात् । ३५ । दाने पाकोऽर्थलक्षणः । ३६ । पाकस्य चान्नकारितत्वात् । ३७ । तथाभिघारणस्य । ३८ । द्रव्यविधिसन्निधौ सङ्ख्या तेषांगुणत्वात् स्यात् । ३९ । समत्वात् तु गुणाना

मेकस्य श्रुतिसंयोगात् ॥ ४० ॥ यस्य वा सन्निधाने स्याद्वाक्यतो ह्यभिसम्बन्धः । ४१ । असंयुक्ता तु तुल्यवदितराभिर्विधीयन्ते तस्मात् सर्वाधिकारः स्यात् । ४२ । असंयोगाद्विधिश्रुतावेकजाताधिकारः स्यात् श्रुत्याकोपात्क्रतोः । ४३ । शब्दार्थश्चापि लोकवत् । ४४ । सा पशूनामुत्पत्तितो विभागात् । ४५ । अनियमोऽविशेषात् ।४६ । भागित्वाद्वा गवांस्यात् । ४७ । प्रत्ययात् । ४८ ।लिङ्गदर्शनाच्च । ४९ । तत्र दानं विभागेन प्रदानानां पृथक्त्वात् ॥ ५० ॥ परिक्रयाच्च लोकवत् । ५१ । विभागञ्चापि दर्शयति । ५२ । समं स्यादश्रुतित्वात् । ५३ । अपि वा कर्मवैषम्यात् । ५४ । अतुल्याः स्युः परिक्रये विषमाख्या विधिश्रुतौ परिक्रयात् न कर्मण्युपपद्यते दर्शनाद्विशेषस्य तथाभ्युदये । ५५ । तस्य धेनुरिति गवां, प्रकृतौ विभक्तचोदितत्वात् सामान्यात्

तद्विकारः स्यात् यथेष्टिगुणशब्देन । ५६ । सर्वस्य वा क्रतुसंयोगादेकत्वं दक्षिणार्थस्य गुणानां कार्य्यैकत्वादर्थे विकृतौ श्रुतिभूतं स्यात् तस्मात् समवायाद्धि कर्मभिः । ५७। चोदनानामनाश्रयाल्लिङ्गेन नियमः स्यात् । ५८ । एका पञ्चेति धेनुवत् । ५९ । त्रिवत्सश्च ॥ ६० ॥ तथा च लिङ्गदर्शनम् ।६१। एके तु श्रुतिभूतत्वात् सङ्ख्यया गवां लिङ्गविशेषेण । ६२ । प्राकाशौ तथेति चेत् । ६३ । अपि त्ववयवार्थत्वात् विभक्तप्रकृतित्वात् गुणेदन्ताविकारः स्यात् । ६४ । धेनुवच्चाश्वदक्षिणा, स ब्रह्मण इति पुरुषापनयो यथा हिरण्यस्य । ६५ । एके तु कर्तृसंयोगात् स्रग्वत्तस्य लिङ्गविशेषेण । ६६ । अपि वा तदधिकाराद्धिरण्यवद्विकारः स्यात् । ६७ । तथा च सोमचमसः । ६८ । सर्वविकारो वा क्रत्वर्थे प्रतिषेधात् पशूनाम् ॥ ६९ ॥ ब्रह्मदानेऽविशिष्टमिति

चेत् ॥ ७० ॥ उत्सर्गस्य क्रत्वर्थत्वात् प्रतिषिद्धस्यकर्म स्यात् न च गौणः प्रयोजनमर्थः स दक्षिणानांस्यात् ॥ ७१ ॥ यदितुब्रह्मणस्तदूनं तद्विकारः स्यात् ॥ ७२ ॥ सर्वं वापुरुषापनयात्तासां क्रतुप्रधानत्वात् ॥ ७३ ॥ यजुर्युक्ते त्वध्वर्य्यो दक्षिणा विकारः स्यात् ॥ ७४ ॥ अपि वाश्रुतिभूतत्वात् सर्वासां तस्य भागोनियम्यते ॥ ७५

मीमांसा-दर्शने

१० अध्याये ४ पादः ।

प्रकृतिलिङ्गसंयोगात् कर्मसंस्कारं विकृतावधिकं स्यात् ॥ १ ॥ चोदनालिङ्गसंयोगे तद्विकारः प्रतीयेत प्रकृतिसन्निधानात् ॥ २ सर्वत्र तुग्रहाम्नानमधिकं स्यात् प्रकृतिवत् ॥ ३ ॥ अधिकैश्चैकवाक्यत्वात् ॥ ४ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ५ ॥ प्राजापत्येषु चाम्नानात् ॥ ६ ॥ आमने लिङ्गदर्शनात् ॥७॥ उपगेषु शरवत् स्यात् प्रकृतिलिङ्गसंयोगात्॥८॥

आनर्थक्यात् त्वधिकं स्यात् ॥ ९ ॥ संस्कारे चान्यसंयोगात् ॥ १० ॥ प्रयाजवदिति चेत् ॥ ११ ॥ नार्थान्यत्वात् ॥ १२ ॥ आच्छादने त्वैकार्थ्यात् प्राकृतस्य विकारःस्यात् ॥१३॥ अधिकं वान्यार्थत्वात् ॥ १४ ॥ तनुत्रञ्च दर्शयति ॥ १५ ॥ साम्नस्त्वर्थान्तरश्रुतेरविकारः प्रतीयेत ॥ १६ ॥ अर्थे त्वश्रूयमाणे शेषत्वात् प्राकृतस्य विकारः स्यात् ॥ १७ ॥ सर्वेषामविशेषात् ॥ १८ ॥ एकस्य वा श्रुतिसामर्थ्यात् प्रकृतेश्चाविकारात् ॥ १९ ॥ स्तोमविवृद्धौ त्वधिकं स्यादविवृद्धौ द्रव्यविकारः स्यादितरस्याश्रुतित्वाच्च ॥ २० ॥ पवमाने स्यातां तस्मिन्नावापोद्वापदर्शनात् ॥ २१ ॥ वचनानि त्वपूर्वत्वात् ॥ २२ ॥ विधिशब्दस्य मन्त्रत्वे भावः स्यात्तेन चोदना ॥ २३ ॥ शेषाणां चोदनैकत्वात्तस्मात्सर्वत्र श्रूयते ॥ २४ ॥ तथोत्तरस्यान्ततौ तत्प्रकृतित्वात् । २५ । प्राकृत-

स्य गुणश्रुतौ सगुणेनाभिधानं स्यात् । २६ । अविकारी वा अर्थशब्दानपायात्स्यात् द्रव्यवत् । २७ । तथारम्भासमवायाद्वा चोदितेनाभिधानं स्यादर्थस्य श्रुतिसमवायित्वादवचने च गुणशास्त्रमनर्थकं स्यात् । २८ । द्रव्येष्वारम्भगामित्वादर्थे विकारः सामर्थ्यात् । २९ । बुधन्वान् पवमानवद्विशेषनिर्देशात् ॥ ३० ॥ मन्त्रविशेष निर्देशात् न देवताविकारः स्यात् । ३१ । विधिनिगमभेदात् प्रकृतौ तत्प्रकृतित्वाद्विकृतावपि भेदः स्यात् । ३२ । यथोक्तं वा विप्रतिपत्तेर्न चोदना । ३३ । स्विष्टकृद्देवतान्यात्वे तच्छब्दत्वान्निवर्त्तेत । ३४ । संयोगो वा अर्थापत्तेरभिधानस्य कर्मजत्वात् । ३५ । सगुणस्य गुणलोपे निगमेषु यावदुक्तं स्यात् ॥ ३६ ॥ सर्वस्य वैकर्म्यात् । ३७ । स्विष्टकृदावापिकोऽनुयाजे स्यात् प्रयोजनवदङ्गानामर्थसंयोगात् । ३८ । अ

न्वाहेति च शस्त्रवत् कर्म स्यात् चोदनान्त
रात् । ३९ । संस्कारो वा चोदितस्य शब्दव
चनार्थत्वात् । ४० । स्याद्गुणार्थत्वात् ।४१।
मन्त्रीतायान्तु वचनादविकारः स्यात् ।४२।
पृष्ठार्थेऽन्यद्रथन्तरात् तद्योनिपर्वत्वात् स्या
द्वृचांप्रविभक्तत्वात् । ४३ । स्वयोनौ सर्वा
ख्यत्वात् । ४४ यूपवदिति चेत् । ४५ । न
कर्मसंयोगात् । ४६ । कार्य्यत्वादुत्तरयोर्यथा
प्रकृति । ४७ । समानदेवते वा तृचस्याविभा
गात् । ४८ । ग्रहाणां देवतान्यत्वे स्तुतश
स्त्रयोः कर्मत्वाविकारः स्यात् । ४९ । उभय
पानात्पृषदाज्ये दध्नः स्यादुपलक्षणं निगमे
षु पातव्यस्योपलक्षणात् । ५० । न वा परा
र्थत्वाद्यज्ञपतिवत् । ५१ । स्याद्वा आवाहन
स्य तादर्थ्यात् । ५२ । न वा संस्कारशब्द
त्वात् । ५३ । स्याद्वा द्रव्याभिधानात् ।५४।
दध्नस्तु गुणभूतत्वादाज्यपा निगमाः स्युर्गु
णत्वं श्रुतेराज्यप्रधानत्वात् । ५५ । दधि वा

स्यात् प्रधानमाज्ये प्रथमान्त्यसंयोगात् ५६ अपि वाक्यप्रधानत्वाद्गुणार्थे व्यपदेशे भक्त्यासंस्कारशब्दः स्यात् । ५७ । अपि वा क्रयाविकारत्वात् तेन स्यादुपलक्षणम् । ५८ । नवा स्यात् गुणशास्त्रत्वात् । ५९ ।

मीमांसा-दर्शने

१० अध्याये ५ पादः ।

आनुपूर्व्यवतामेकदेशग्रहणेष्वागमवदन्त्य लोपः स्यात् । १ । लिङ्गदर्शनाच्च । २ । विकल्पो वा समत्वात् । ३ । क्रमादुपजनोऽन्ते स्यात् ४ लिङ्गमविशिष्टं सङ्ख्याया हि तत् वचनम् । ५। आदितो वा प्रवृत्तिः स्यादारम्भस्य तदादित्वात् वचनादन्त्यविधिः स्यात् । ६ । एकत्रिके तचादिषु माध्यन्दिने च्छन्दसां श्रुतिभूतत्वात् । ७ । आदितो वा तन्न्यायत्वादितरस्यानुमानिक स्यात् । ८ । यथानिवेशाच्च प्रकृतिवत् सङ्ख्यामात्रविकार स्यात् । ९ । त्रिकस्तृचे धुर्य्ये स्यात् १० ।

एकत्रयं वा स्तोमस्यावृत्तिधर्मत्वात् । ११। चोदनासु त्वपूर्वत्वाल्लिङ्गेन धर्मनियमः स्यात् । १२ । प्राप्तिस्तु रात्रिशब्दसम्बन्धात् । १३ । अपूर्वासु तु सङ्ख्यासु विकल्पः स्यात् सर्वासामर्थवत्त्वात् । १४ । स्तोमविवृद्धौ प्राकृतानामभ्यासेन सङ्ख्यापूरणमविकारात् सङ्ख्यायां गुणशब्दत्वादन्यस्य चाश्रुतित्वात् । १५ । आगमेन वाऽभ्यासस्याश्रुतित्वात् । १६ । सङ्ख्यायाश्च पृथक्त्वनिवेशात् । १७ । पराक्शब्दत्वात् । १८ । उक्ताविकाराच्च । १९ । अश्रुतित्वान्नेति चेत् ॥ २० ॥ स्यादर्थचोदितानां परिमाणशास्त्रम् । २१ । आवापवचनं चाभ्यासे नोपपद्यते । २२ । साम्नां चोत्पत्तिसामर्थ्यात् । २३ । पूर्वेष्वपीति चेत् । २४ । नावृत्तिधर्मत्वात् । २५ । बहिष्पवमाने तु ऋगागमः साम्नैकत्वात् । २६ । अभ्यासेन तु सङ्ख्यापूरणं सामिधेनी-

ष्वभ्यासप्रकृतित्वात् । २७ । अविशेषात् नेति चेत् । २८ । स्यात् तद्धर्मत्वात् प्रवृत्तिवदभ्यस्येत आसङ्ख्यापूरणात् । २९ । यावदुक्तं वाकृतपरिमाणत्वात् । ३० । अधिकानाञ्च दर्शनात् । ३१ । कर्मस्वपीति चेत् । ३२ । न चोदितत्वात् । ३३ । षोडशिनो वैकृतत्वं तत्र कृत्स्नविधानात् । ३४ । प्रकृतौ-चाभावदर्शनात् । ३५ । अयज्ञवचनाच्च । ३६ । प्रकृतौ वा शिष्टत्वात् । ३७ । प्रवृत्तिदर्शनाच्च । ३८ । आम्नातं परिसङ्ख्यार्थम् । ३९ । उक्तमभावदर्शनम् । ४० । गुणादयज्ञत्वम् । ४१ । तस्याग्रयणाद्ग्रहणम् । ४२ । उक्थ्याच्च वचनात् । ४३ । तृतीयसवने वचनात् स्यात् । ४४ । अनभ्यासे पराक्शब्दस्य तादर्थ्यात् । ४५ । उक्थ्यविच्छेदवचनत्वात् । ४६ । आग्रयणाद्वा पराक्शब्दस्य देशवाचित्वात् पुनराधेयवत् । ४७ । विच्छेदः स्तोमसामान्यात् । ४८ । उक्थ्याग्निष्टोमसंयो

गादस्तुतशस्त्रः स्यात् सति हि संस्थान्यत्वम् ॥ ४९ ॥ सस्तुतशस्त्रो वा तदङ्गत्वात् ॥ ५० ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ५१ ॥ वचनात् संस्थान्यत्वम् ॥ ५२ ॥ अभावादतिरात्रेषु गृह्यते ॥ ५३ ॥ अन्वयो वानारभ्यविधानात् ॥ ५४ ॥ चतुर्थे चतुर्थेऽहन्यहीनस्य गृह्यत इत्यभ्यासेन प्रतीयेत भोजनवत् ५५॥ अपि वा सङ्ख्यावत्त्वात् नानाहीनेषु गृह्यते पक्षवदेकस्मिन् संख्यार्थभावात् ॥ ५६ ॥ भोजने तत्सङ्ख्यं स्यात् ॥ ५७ ॥ जगत्साम्नि सामाभावात् ऋक्तः साम तदाख्यं स्यात् ॥ ५८ ॥ उभयसाम्नि नैमित्तिकं विकल्पेन समत्वात् स्यात् ॥ ५९ ॥ मुखेन वा नियम्येत ॥ ६० ॥ निमित्तविघाताद् वा क्रतुयुक्तस्य कर्म स्यात् ॥ ६१ ॥ ऐन्द्रवायवस्याग्रवचनादादितः प्रतिकर्षः स्यात् ॥ ६२ ॥ अपि वा धर्माविशेषात् त द्धर्माणां स्वस्थाने प्रकरणादग्रत्वमुच्यते ॥

६३ ॥ धारासंयोगाच्च ॥ ६४ ॥ कामसंयोगे तु वचनादादितः प्रतिकर्षः स्यात् ॥ ६५ ॥ तद्देशानां वाग्रसंयोगात् तदनुक्तं कामशास्त्रं स्यात् नित्यसंयोगात् ॥ ६६ ॥ परेषु चाग्रशब्दः पूर्ववत् स्यात् तदादिषु ॥ ६७ ॥ प्रतिकर्षो वा नित्यार्थेनाग्रस्य तदसंयोगात् ॥ ६८ ॥ प्रतिकर्षञ्च दर्शयति ॥ ६९ ॥ पुरस्तादैन्द्रवायवस्याग्रस्य कृतदेशत्वात् ॥ ७० ॥ तुल्यधर्मत्वाच्च । ७१ । तथा च लिङ्गदर्शनम् । ७२ । सादनं चापि शेषत्वात् । ७३ । लिङ्गदर्शनाच्च । ७४ । प्रदानञ्चापि सादनवत् । ७५ । न वा प्रधानत्वात् शेषत्वात् सादनं तथा । ७६ । अनीकायां न्यायोक्तेष्वाम्नानं गुणार्थं स्यात् । ७७ । अपि वाहर्गणेष्वग्निवत् समानविधानं स्यात् । ७८ । द्वादशाहस्य व्यूढसमूढत्वं पृष्ठवत् समानविधानं स्यात् । ७९ । व्यूढो वा लिङ्गदर्शनात् समूढविका-

रः ॥ ८० ॥ कामसंयोगात् ॥ ८१ ॥ तसयो भयथा प्रवृत्तिरैककर्म्यात् ॥ ८२ ॥ एकादशिनवत् त्र्यनीका परिवृत्तिः स्यात् ।८३। स्वस्थानविवृद्धिर्वा अह्नामप्रत्यक्षसङ्ख्यत्वात् ॥ ८४ ॥ पृष्ठ्यावृत्तौ चाग्रयणस्य दर्शनात् त्र्यस्त्रिंशे परिवृत्तौ पुनरैन्द्रवायवः स्यात् ॥ ८५ ॥ वचनात् परिवृत्तिरैकादशिनेषु ॥ ८६ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ८७ ॥ छन्दो व्यतिक्रमात् व्यूढे भक्ष-पवमान-परिधि-कपालस्य मन्त्राणां यथोत्पत्तिवचनमूहवत् स्यात् ॥ ८८ ॥

मीमांसा-दर्शने

१० अध्याये ६ पादः ।

एककर्त्तृस्थानि यज्ञे स्युः स्वाध्यायवत् ।१। तचे वा लिङ्गदर्शनात् । २ । स्वर्दृशं प्रति वीक्षणं कालमात्रं परार्थत्वात् । ३ । पृष्ठ्यस्य युगपद्विधेरेकाहवत् द्विसामत्व-

म् । ४ । विभक्ते वा समस्तविधानात् त-
द्विभागे विप्रतिषिद्धम् । ५ । समासस्त्वै-
कादशिनेषु तत्प्रकृतित्वात् । ६ । विहार
प्रतिषेधाच्च । ७ । श्रुतितो वा लोकवद्वि-
भागः स्यात् । ८ । विहारप्रकृतित्वाच्च । ९ ।
विशये च तदासत्तेः । १० । त्रयस्तथेति चे-
त् । ११ । न समत्वात् प्रयाजवत् । १२ ।
सर्वपृष्ठेशब्दात्तेषां स्यादेकदेशत्वं पृष्ठस्य
कृतदेशत्वात् ॥ १३ ॥ विधेस्तु विप्रकर्षः
स्यात् । १४ । वैरूपसामा क्रतुसंयोगात् त्रि-
वृद्वदेकसामा स्यात् । १५ । पृष्ठार्थे वा प्र-
कृतिलिङ्गसंयोगात् । १६ । त्रिवृद्वदिति चे
त् । १७ । न प्रकृतावकृत्स्नसंयोगात् ॥ १८ ॥
विधित्वान्नेति चेत् ॥ १९ ॥ स्यात् विशये त
न्न्यायत्वात् कर्माविभागात् ॥ २० ॥ प्रकृते-
श्चाविकारात् ॥ २१ ॥ त्रिवृति सङ्ख्यात्वेन
सर्वसङ्ख्याविकारः स्यात् ॥ २२ ॥ स्तोमस्य
वा तल्लिङ्गत्वात् ॥ २३ ॥ उभयसाम्नि वि-

श्वजिद्वद्विभागः स्यात् ॥ २४ ॥ पृष्ठार्थे वा अतदर्थत्वात् । २५ । लिङ्गदर्शनाच्च । २६ । पृष्ठे रसभोजनमावृत्ते संस्थिते त्रयस्त्रिंशेऽहनि स्यात् तदानन्तर्य्यात् प्रकृतिवत् । २७ । अन्ते वा कृतकालत्वात् । २८ । अभ्यासे च तदभ्यासः कर्मणः पुनः प्रयोगात् । २९ । अन्ते वा कृतकालत्वात् ॥ ३० ॥ आवृत्तिस्तु व्यवाये कालभेदात् स्यात् । ३१ । मधु न दीक्षिता ब्रह्मचारित्वात् । ३२ । प्राश्येत वा यज्ञार्थत्वात् । ३३ । मानसमहरन्तरं स्यात् भेदव्यपदेशात् । ३४ । तेन च संस्तवात् । ३५ । अहरन्ताच्च परेण चोदना । ३६ । पक्षे सङ्ख्या सहस्रवत् । ३७ । अहरङ्गं वांऽशुवच्चोदनाभावात् । ३८ । दशमविसर्गवचनाच्च । ३९ । दशमेऽहन्निति च तद्गुणशास्त्रात् ॥ ४० ॥ सङ्ख्यासामञ्जस्यात् । ४१ । पञ्चातिरेके चैकस्य भावात् । ४२ । स्तुतिव्यपदेशमङ्गेन

विप्रतिषिद्धं प्रतवत् ॥ ४३ ॥ वचनादतद-न्तत्वम् ॥ ४४ ॥ सत्रमेकः प्रकृतिवत् ॥४५॥ वचनात् तु बहूनां स्यात् ॥ ४६ ॥ अपदेशः स्यादिति चेत् ॥ ४७ ॥ नैकव्यपदेशात् ॥ ४८ ॥ सन्निवापञ्च दर्शयति ॥ ४९ ॥ बहूनामिति चैकस्मिन् विशेषवचनं व्यर्थम् ॥ ५० ॥ अन्ये स्युर्ऋत्विजः प्रकृतिवत् ॥ ५१ ॥ अपि वा यजमानाः स्युर्ऋत्विजामभिधानसंयोगात् तेषां स्यात् यजमानत्वम् ॥ ५२ ॥ कर्तृसंस्कारो वचनादाधातृवदिति चेत् ॥ ५३ ॥ स्याद्विशये तन्न्यायत्वात् प्रकृतिवत् ॥ ५४ ॥ स्वाम्याख्याः स्युर्गृहपतिवदिति चेत् ॥ ५५ ॥ न प्रसिद्धग्रहणत्वादसंयुक्तस्य तद्धर्मेण ॥ ५६ ॥ दीक्षितादीक्षितव्यपदेशश्च नोपपद्यते अर्थयोर्नित्यभावित्वात् ॥ ५७ ॥ अदक्षिणत्वाच्च ॥ ५८ ॥ द्वादशाहस्य सत्रत्वमासनोपायिचोदनेन यजमा बहुत्वेन च सत्रशब्दाभिसं-

योगात् । ५९ । यजतिचोदनाद्दहीनत्वं स्वामिनां चाऽस्थितपरिमाणत्वात् ॥ ६० ॥ अहीने दक्षिणाशास्त्रंगुणत्वात् प्रत्यहं कर्म भेदः स्यात् । ६१ । सर्वस्य वैककर्म्यात् ॥ ६२ ॥ पृषदाज्यवद्वाऽह्नां गुणशास्त्रं स्यात् ॥ ६३ ॥ ज्योतिष्टोम्यस्तु दक्षिणाः सर्वासामेककर्मत्वात् प्रकृतिवत् तस्मान्नासां विकारः स्यात् ॥ ६४ ॥ द्वादशाहे वचनात् प्रत्यहं दक्षिणाभेदस्तत्प्रकृतित्वात् परेषु तासां संख्याविकारः स्यात् ॥ ६५ ॥ परिक्रयाविभागाद्वा समस्तस्य विकारः स्यात् ॥ ६६ ॥ भेदस्तु गुणसंयोगात् ॥ ६७ ॥ प्रत्यहं सर्वसंस्कारः प्रकृतिवत्सर्वासां सर्वशेषत्वात् ॥ ६८ ॥ एकार्थत्वान्नेति चेत् ॥ ६९ ॥ स्यादुत्पत्तौ कालभेदात् ॥ ७० ॥ विभज्य तु संस्कारवचनात् द्वादशाहवत् ॥ ७१ ॥ लिङ्गेन द्रव्यनिर्देशे सर्वत्र प्रत्ययः स्यात् लिङ्गस्य सर्वगामित्वादाग्नेयवत् ॥ ७२ ॥ या-

वदर्थं वा अर्थशेषत्वादल्पेन परिमाणं स्यात् तस्मिंश्च लिङ्गसामर्थ्यम् ॥ ७३ ॥ आग्नेये कृत्स्नविधिः ॥ ७४ ॥ ऋजीषस्य प्रधानत्वादहर्गणे सर्वस्य प्रतिपत्तिः स्यात् ॥ ७५ ॥ वाससि मानोपावहरणे प्रकृतौ सोमस्य वचनात् ॥ ७६ ॥ तत्राहर्गणेऽर्थाद्वासः प्रकृतिः स्यात् ॥ ७७ ॥ मानं प्रत्युत्पादयेत् प्रकृतौ तेन दर्शनादुपावहरणस्य ॥ ७८ ॥ हरणे वा श्रुत्यसंयोगादर्थाद्विकृतौ तेन ।७९।

मीमांसा-दर्शने

१० अध्याये ७ पादः ।

...कहविष्टं समस्तचोदितत्वात् ।१। प्रत्यङ्गं वा ग्रहवदङ्गानां पृथक्प्रकल्पनत्वात् । २ । हविर्भेदात् कर्मणोऽभ्यासः तस्मात्तेभ्योऽवदानं स्यात् । ३। आज्याभागवद्वा निर्देशात् परिसङ्ख्या स्यात् । ४ । तेषा वा द्वावदानत्वं विवक्षन्नभिनिर्दिशेत्

पशोः पश्चावदानत्वात् । ५ । अंसशिरोनूकसक्थिप्रतिषेधश्च तदन्यपरिसङ्ख्याने-ऽनर्थकः स्यात् प्रदानत्वात् तेषां निरवदानप्रतिषेधः स्यात् । ६ । अपि वा परिसङ्ख्या स्यादनवदानीयशब्दत्वात् । ७ । अ-ब्राह्मणे च दर्शनात् । ८ । शृताशृतोपदेशाच्च तेषामुत्सर्गवदयज्ञशेषत्वम् । ९ । इज्याशेषात् स्विष्टकृदिज्येत प्रकृतिवत् । १० । त्र्यङ्गैर्वा शरवत् विकारः स्यात् । ११ । अच्यूध्नी तु होतुः त्र्यङ्गवत् इडाभक्षविकारः स्यात् । १२ । शेषे वा समवैति तस्माद्रथवन्नियमः स्यात् । १३ । अशास्त्रत्वात्तु नैवं स्यात् । १४ । अपि वा दानमात्रं स्यात् भक्षशब्दानभिसम्बन्धात् । १५ । दातुस्त्वविद्यमानत्वादिडाभक्षविकारः स्यात् शेषं प्रत्यविशिष्टत्वात् । १६ । अग्नीधश्च वनिष्ठुरध्यूध्नीवत् । १७ । अप्राकृतत्वान्मैत्रावरुणस्याभक्षत्वम् । १८ ।

स्याद्वा होत्रध्वर्य्युविकारत्वात्तयोः कर्माभिम्यन्धात् । १९ । द्विभागः स्यात् द्विकर्मत्वात् । २० । एकत्वाद्वैकभागः स्यात् भागस्याश्रुतिभूतत्वात् । २१ । प्रतिप्रस्थातुश्च वपाश्रपणात् । २२ । अभक्षो वा कर्मभेदात्तस्याः सर्वप्रदानत्वात् । २३ । विकृतौ प्राकृतस्य विधेर्ग्रहणात् पुनःश्रुतिरनर्थिका स्यात् । २४ । अपिवाग्नेयवत् द्विशब्दत्वं स्यात् । २५ । न वा शब्दपृथक्त्वात् ॥ २६ ॥ अधिकं वार्थवत्त्वात् स्यादर्थवादगुणाभावेवचनादविकारे तेषु हि तादर्थ्यं स्यादपूर्वत्वात् । २७ । प्रतिषेधः स्यादिति चेत् ।२८। नाश्रुतत्वात् । २९ । अग्रहणादिति चेत् । ३० । न तुल्यत्वात् । ३१ । तथा तद्ग्रहणे स्यात् । ३२ । अपूर्वतान्तु दर्शयेत् ग्रहणस्यार्थवत्त्वात् । ३३ । ततोपि यावदुक्तं स्यात् । ३४ । स्विष्टकृद्भक्षप्रतिषेधः स्यात् तुल्यकारणत्वात् । ३५ । अप्रतिषेधो वा द-

र्शनादिडायां स्यात् । ३६ । प्रतिषेधो वा
वधिपूर्वस्य दर्शनात् । ३७ । ग्रंथ्विडान्ततत्रे
विपल्पः स्यात् परेषु पत्न्यनुयाजप्रतिषे-
धोऽनर्थकः स्यात् । ३८ । नित्यानुवादो वा
कर्मणः स्यादशब्दत्वात् । ३९ । प्रतिषेधा-
र्थवत्त्वात् चोत्तरस्य परस्तात् प्रतिषेधः
स्यात् ॥ ४० ॥ प्राप्तेर्वा पूर्वस्य वचनादति
क्रमः स्यात् । ४१ । प्रतिषेधस्य त्वरायुक्त-
त्वात् तस्य च नान्यदेशत्वम् ।४२ । उप-
सत्सु यावदुक्तमकर्म स्यात् । ४३ । स्रौवेण
वा गुणत्वात् शेषप्रतिषेधः स्यात् । ४४ ।
अप्रतिषिद्धं वा प्रतिषिधप्रतिसवात् ।४५।
अनिज्या वा शेषस्य मुख्यदेवतानभोजय-
त्वात् । ४६ । अवभृथे बर्हिषः प्रतिषेधा त्
शेषकर्म स्यात् । ४७ । आजमभागयोर्वा गु-
णत्वात् शेषप्रतिषेधः स्यात् । ४८ । प्रया
जानां त्वेकदेशप्रतिषेधात् वाक्यशेषत्वं
तस्मान्नित्यानुवादः स्यात् । ४९ । आजम-

भागयोर्ग्रहणं नित्यानुवादो गृहमेधीयवत
स्यात् ॥ ५० । विरोधिनामेकश्रुतौ नियमः
स्यात् ग्रहणस्यार्थवत्त्वात् शरवच्च श्रुतितो
विशिष्टत्वात् । ५१। उभयप्रदेशान्नेति चे-
त् । ५२ । शरेष्वपीति चेत् । ५३ । विरो-
धग्रहणात्तथा, शरेष्वति चेत् । ५४ । तथे
तरस्मिन् । ५५ । श्रुत्यानर्थक्यमिति चेत् ।
५६ । ग्रहणस्यार्थवत्त्वादुभयोरप्रतिपत्तिः
स्यात् । ५७ । सर्वासाञ्च गुणानामर्थवत्त्वा
त् ग्रहणमप्रवृत्ते स्यात् । ५८ । अधिकं स्या
दिति चेत् । ५९ । नार्थाभावात् ॥ ६० ॥ त
थैकार्थविकारे प्राकृतस्याप्रवृत्तिः प्रवृत्तौ
हि विकल्पः स्यात् । ६१ । यावच्छ्रुतीति
चेत् । ६२ । न प्रकृतावशब्दत्वात् ॥ ६३ ॥
विकृतौ त्वनियमः स्यात् पृषदाज्यवत्
ग्रहणस्य गुणार्थत्वात् उभयोश्च प्रदिष्ठ-
त्वात् गुणशास्त्रं यदेति स्यात् । ६४ । ऐका
र्थ्याद्वा नियम्येत श्रुतितो विशिष्टत्वात् । ६५ ।

विरोधित्वाच्च लोकवत् ॥ ६६ ॥ कतोश्च तद्गुणत्वात् ॥ ६७ ॥ विरोधिनाञ्च तद् छुतावशवदत्वात् विकल्पः स्यात् ॥ ६८ ॥ पृषदाज्ये समुच्चयात् ग्रहणस्य गुणार्थत्वम् ॥ ६९ ॥ यद्यपि चतुरवत्तीति तु नियमे नोपपद्यते ॥ ७० ॥ क्रत्वन्तरे वा तन्न्यायत्वात् कर्मभेदात् ॥ ७१ ॥ यथाश्रुतीति चेत् ॥ ७२ ॥ न चोदनैकत्वात् ॥ ७३ ॥

मीमांसा-दर्शने

दशमे अध्याये अष्टमः पादः ।

प्रतिषेधः प्रदेशेऽनारभ्य-विधाने च प्राप्तप्रतिषिद्धत्वात् विकल्पः स्यात् ॥ १ ॥ अर्थप्राप्तवदिति चेत् ॥ २ ॥ न, तुल्यहेतुत्वादुभयं शब्दलक्षणम् ॥ ३ ॥ अपि तु वाक्यशेषः स्यादन्याय्यत्वाद्विकल्पस्य विधीनामेकदेशः स्यात् ॥ ४ ॥ अपूर्वे चार्थवादः स्यात् ॥ ५ ॥ शिष्ट्वा तु प्रतिषेधः

स्यात् । ६ । न चेदन्यं प्रकल्पयेत् प्रक्लृप्तावर्थवादः स्यादानर्थक्यात् परसामर्थ्याच्च । ७ । पूर्वैश्च तुल्यकालत्वात् । ८ । उपवादश्च तद्वत् । ९ । प्रतिषेधादकर्मेति चेत् ॥ १० ॥ न शब्दपूर्वत्वात् । ११ ॥ दीक्षितस्य दानहोमपाकप्रतिषेधोऽविशेषात् सर्वदानहोमपाकप्रतिषेधः स्यात् ।१२। अक्रतुयुक्तानां वा धर्मः स्यात् क्रतोः प्रत्यक्ष शिष्टत्वात् । १३ । तस्य वाप्यानुमानिकमविशेषात् । १४ । अपि तु वाक्यशेषत्वादितरपर्युदासः स्यात् प्रतिषेधे विकल्पः स्यात् । १५ । अविशेषेण यत् शास्त्रमन्याय्यत्वात् विकल्पस्य तत् सन्दिग्धमाराद्विशेषशिष्टं स्यात् । १६ । अप्रकरणे तु यच्छास्त्रं विशेषे श्रूयमाणमविकृतमाज्यभागवत् प्राकृतप्रतिषेधार्थम् ।१७। विकारे तु तदर्थं स्यात् ॥ १८ ॥ वाक्यशेषो वा क्रतुना ग्रहणात् स्यादनारभ्यविधान

स्य ॥ १९ ॥ मन्त्रेष्ववाक्यशेषत्वं गुणोपदेशा
त्स्यात् ॥ २० ॥ अनाम्नाते च दर्शनात् ॥
२१ ॥ प्रतिषेधाच्च ॥ २२ ॥ अग्न्यतिग्राह्य-
स्य विकृतावुपदेशादप्रवृत्तिः स्यात् ॥ २३ ॥
मासि-ग्रहणञ्च तद्वत् ॥ २४ ॥ ग्रहणं वा
तुल्यत्वात् ॥ २५ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ २६ ॥
ग्रहणं समानविधानं स्यात् ॥ २७ ॥ मा-
सि-ग्रहणमभ्यासप्रतिषेधार्थम् ॥ २८ ॥ उ-
त्पत्तितादर्थ्याच्चतुरवत्तं प्रधानस्य होमसं
योगात् अधिकमाज्यमतुल्यत्वाल्लोकवदुत्प
त्तेर्गुणभूतत्वात् ॥ २९ ॥ तत्संस्कारश्रुतेश्च
॥ ३० ॥ ताभ्यां वा सह स्विष्टकृतः स्कृत्वे
द्विरभिघारणेन तदाप्तिवचनात् ॥ ३१ ॥
तुल्यवच्चाभिधाय सर्वं तु भक्त्यानुक्रमणा
त् ॥ ३२ ॥ साप्तदश्यवन्नियम्येत ॥ ३३ ॥
हविषो वा गुणभूतत्वात्तथाभूतविवक्षा
स्यात् ॥ ३४ ॥ पुरोडाशाभ्यामित्यधिकृता
नां पुरोडाशयोरुपदेशस्तत्श्रुतित्वाद्वैश्यस्तो

मवत् । ३५ । नत्वनित्याधिकारोऽस्ति विधौ नित्येन सम्बन्धस्तस्मादवाक्यशेषत्वम् । ३६ । सति च नैकदेशेन कर्त्तुः प्रधानभूतत्वात् । ३७ । कृतत्वात्तु तथा स्तोमे । ३८ । कर्त्तुः स्यादिति चेत् । ३९ । न गुणार्थत्वात् प्राप्ते च नोपदेशार्थः ॥ ४० ॥ कर्मणोस्तु प्रकरणे तन्न्यायत्वात् गुणानां लिङ्गेन कालशास्त्रं स्यात् । ४१ । यदि तु सान्नाय्यं सोमयाजिनो न ताभ्यां समवायोऽस्ति विभक्तकालत्वात् । ४२ । अपि वा विहितत्वात् गुणार्थायां पुनःश्रुतौ सन्देहे श्रुतिर्द्विदेवतार्था स्यात् यथानभिप्रेतः तथाग्नेयो दर्शनादेकदेवते । ४३ । विधिं तु वादरायणः । ४४ । प्रतिषिद्धविज्ञानाद्वा । ४५ । तथा चान्यार्थदर्शनम् । ४६ । उपांशुयाजमन्तरा यजतीति हविर्लिङ्गाश्रुतित्वात् यथाकामी प्रतीयेत । ४७ । ध्रौवाद्वा सर्वसंयोगात् । ४८ । तद्वच्च देवतायां

स्यात् । ४९ । तान्द्वीणां प्रकरणात् ॥ ५० ॥ धर्माद्वा स्यात् प्रजापतिः । ५१ । देवता यास्त्वनिर्वचनं तत्रशब्दस्येह मृदुत्वं तस्मा दिहाधिकारेण । ५२ । विष्णुर्वा स्याद्धौत्रा म्नानादमावास्याहविश्च स्यात् हौत्रस्य तत्र दर्शनात् । ५३ । अपि वा पौर्णमा- स्यां स्यात् प्रधानशब्दसंयोगात् गुणत्वा न्मन्त्रो यथाप्रधानं स्यात् । ५४ । आन- न्तर्य्यन्तु सान्नाय्यस्य पुरोडाशेन दर्शयति अमावास्याविकारे । ५५ । अग्नीषोमविधा नात्तु पौर्णमास्यामुभयत्र विधीयते । ५६ । प्रतिषिद्धय-विधानात् वा विष्णुः समानदे- शः स्यात् । ५७ । तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ५८ । न चानङ्गं सकृच्छ्रुतावुभयत्र विधीये तासम्बन्धात् । ५९ । गुणानां च परार्थ- त्वात्, प्रकृतौ विधिलिङ्गानिदर्शयति ॥ ६० ॥ विकारे चाश्रुतित्वात् । ६१ । द्विपु- रोडाशायां स्यादन्तरार्थत्वात् । ६२ । अ-

जामिकरणार्थत्वाच्च । ६३ । तदर्थमिति चेन्न तत्प्रधानत्वात् । ६४ । अशिष्टेन च सम्बन्धात् । ६५ । उत्पत्तेस्तु निवेशः स्याद्गुणस्यानुपरोधेनार्थस्य विद्यमानत्वात् विधानादन्तरार्थस्य नैमित्तिकत्वात् तदभावेऽश्रुतौ स्यात् । ६६ । उभयोस्तु विधानात् । ६७ । गुणानाञ्च परार्थत्वादुपवेषवद्यदेति स्यात् । ६८ । अनपायश्च कालस्य लक्षणं हि पुरोडाशौ । ६९ । प्रशंसार्थमजामित्वम् ॥ ७० ॥

मीमासा-दर्शने

११ अध्याये १ पादः ।

प्रयोजनाभिसम्बन्धात् पृथक्सतां ततः स्यादैककर्म्यमेकशब्दाभिसंयोगात् ॥ १ ॥ शेषवद्वा प्रयोजनं प्रतिकर्म विभज्येत । २ । अविधानान्तु नैवं स्यात् । ३ । शेषस्य हि परार्थत्वाद्विधानात् प्रतिप्रधानभावः

स्यात् ॥ ४ ॥ अक्रामान्तु शब्दभेदात् क्रतुवत् स्यात् फलान्यत्वम् ॥ ५ ॥ अर्थभेदस्तु तत्राथेहैकार्थ्यादैककर्म्यम् ॥ ६ ॥ शब्दभेदान्नेति चेत् ॥ ७ ॥ कर्मार्थत्वात् प्रयोगे ताच्छब्द्यं स्यात् तदर्थत्वात् ॥ ८ ॥ कर्तृविधेर्ना नार्थत्वाद्गुणप्रधानेषु ।९। आरम्भस्य शब्दपूर्वत्वात् ॥ १० ॥ एकेनापि समाप्येत कृतार्थत्वाद्यथा क्रत्वन्तरेषु प्राप्तेषु चोत्तरावत् स्यात् ॥ ११ ॥ फलाभावान्नेति चेत् ॥ १२ ॥ न, कर्मसंयोगात् प्रयोजनमशब्ददोषं स्यात् ॥ १३ ॥ ऐकशब्द्यादिति चेत् ॥ १४ ॥ नार्थपृथक्त्वात्समत्वादगुणत्वम् ॥ १५ ॥ विधेस्त्वेकश्रुतित्वादपर्यायविधानात् नित्यवच्छ्रुतभूताभिसंयोगात् अर्थेन युगपत् प्राप्तेर्यथाप्राप्तं स्वशब्दो निवीतवत् सर्वप्रयोगे प्रवृत्तिः स्यात् ॥ १६ ॥ तथा कर्मोपदेशत्वात् ॥ १७ ॥ क्रत्वन्तरेषु पुनर्वचनम् ॥ १ ॥ उत्तरास्वश्रुतित्वाद्विशे-

षाणां कृतार्थत्वात् सन्देहे यथा कामी प्रतीयेत ॥ १९ ॥ कर्मण्यारम्भभाव्यत्वात् कृषिवत् प्रत्यारम्भं फलानि स्युः ॥ २० ॥ अधिकाराश्च सर्वेषां कार्य्यत्वादुपपद्यते विशेषः ॥ २१ ॥ सकृत्तु स्यात् कृतार्थत्वा दङ्गवत् ॥ २२ ॥ शब्दार्थश्च तथा लोके ॥ २३ ॥ अपि वा संप्रयोगे यथाकामी प्रतीयेताश्रुतित्वाद्विधिषु वचनानि स्युः ॥२४॥ ऐकशब्द्यात् तथाङ्गेषु ॥ २५ ॥ लोके कर्मार्थलक्षणम् ॥ २६ ॥ क्रियाणामर्थशेषत्वात् प्रत्यक्षतस्तन्निर्वृत्त्याऽपवर्गः स्यात् ॥२७॥ धर्ममात्रे त्वदर्शनाच्छब्दार्थेनापवर्गः स्यात् । २८ । क्रतुवच्चानुमानेनाभ्यासे फलभूमा स्यात् । २९ । सकृद्वा कारणैकत्वात् ॥ ३० ॥ परिमाणं चानियमेन स्यात् ॥ ३१ ॥ फलस्यारम्भनिर्वृत्तेः क्रतुषु स्यात् फलान्यत्वम् । ३२ । अर्थवतस्तु नैकत्वादभ्यासः स्यादनर्थको यथा भोजनमेकस्मिन्नर्थस्यापरि

माणत्वान् प्रधाने च क्रियार्थत्वाद्‌नियमः स्यात् । ३३ । पृथक्त्वाद्विधितः परिमाणं स्यात् । ३४ । अनभ्यासो वा प्रयोगवचनैकत्वात् सर्वस्य युगपच्छास्त्रादफलत्वाच्च कर्मणः स्यात् क्रियार्थत्वात् । ३५ । अभ्यासो वा छेदनसंमार्गावदानेषु वचनात्सकृत्त्वस्य । ३६ । अनभ्यासस्तु वाच्यत्वात् । ३७ । बहुवचनेन सर्वप्राप्तेर्विकल्पः स्यात् । ३८ । दृष्टः प्रयोग इति चेत् । ३९ । भक्तरेति चेत् ॥ ४० ॥ तथेतरस्मिन् ।४१। प्रथमं वा नियम्येत कारणाद्व्यतिक्रमः स्यात् । ४२ । श्रुत्यर्थाविशेषात्त् । ४३ । तथा चान्यार्थदर्शनम् । ४४ । प्रकृत्या च पूर्ववत् तदासत्तेः । ४५ । उत्तरासु यावत्स्व मपूर्वत्वात् । ४६ । यावत्स्वं वान्यविधानेनानुवादः स्यात् । ४७ । साकल्यविधानात् । ४८ । तदर्थत्वाच्च । ४९ । अग्निहोत्रे चाशेषवद्यवागूनियमः प्रतिषेधः कु

माराधाम् । ५० । सर्वप्रायिणापि लिङ्गेन संयुज्यते देवताभिसंयोगात् । ५१ । प्रधानकर्मार्थत्वादङ्गानां तद्भेदात्कर्मभेदः प्रयोगे स्यात् । ५२ । क्रमकोपश्च योगपद्यात् स्यात् । ५३ । तुल्यानां तु यौगपद्यमेकशब्दोपदेशात् स्याद्विशेषाग्रहणात् । ५४ । ऐकार्थ्याद्व्यवायः स्यात् । ५५ । तथा चान्यार्थदर्शनं कामुकायनः । ५५ । तन्न्यायत्वादशक्तेरानुपूर्व्यं स्यात्संस्कारस्य तदर्थत्वात् ॥ ५६ ॥ असंसृष्टोऽपि तादर्थ्यात् ॥ ५७ ॥ विभवाद्वा प्रदीपवत् ॥ ५८ ॥ अर्थात् लोके विधिः प्रतिप्रधानं स्यात् ॥ ५९ सकृदिज्यां कामुकायनः परिमाणविरोधात् ॥ ६० ॥ विधेस्त्वितरार्थत्वात् सकृदिज्या श्रुतिव्यतिक्रमः स्यात् ॥ ६१ ॥ विधिवत् प्रकरणाविभागे प्रयोगं बादरायणः ॥ ६२ ॥ अपि चैकेन सन्निधानमविशेषकारी हेतुः ॥ ६३ ॥ क्वचित् विधानाच्चेति चेत् ॥ ६४ ॥

न विधेश्चोदितत्वात् ॥ ६५ ॥ यथाख्यातं तुख्यानां यौगपद्यमगृह्यमाण विशेषाणाम् ॥ ६६ ॥ भेदस्तु कालभेदाच्चोदनाव्यवायात् स्याद्विशिष्टानां विधिः प्रधानकालत्वात् ॥ ६७ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ६८ ॥ विधिरिति चेत् न वर्त्तमानापदेशात् ।६९।

मीमांसा-दर्शने

एकादशाध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

एकदेशकालकर्त्तृत्वं मुख्यानामेकशब्दोपदेशात् ॥ १ ॥ अविधिश्चेत् कर्मणामभिसम्बन्धः प्रतीयेत तल्लक्षणार्थाभिसंयोगाद्विधित्वाच्चेतरेषां प्रति प्रधानभावः स्यात् । २ । अङ्गेषु च तदभावः प्रधानं प्रति निर्देशात् । ३ । यदि तु कर्मणो विविसम्बन्धः स्यादैकशब्द्यात् प्रधानार्थाभिधासंयोगात् । ४ । तथा चान्यर्थदर्शनम् । ५ । श्रुतिश्चैषां प्रधानवत् कर्मश्रुतेः

परार्थत्वात् । ६ । कर्मणोऽश्रुतत्वाच्च ।७।
अङ्गानि तु विधानत्वात् प्रधानेनोपदिश्ये
रन् तस्मात् स्यादेकदेशत्वम् । ८ । द्रव्य-
देवतं तथेति चेत् ।९ । न चोदनाविधिशे-
षत्वात् नियमार्थो विशेषः । १० । तेषु
समवेतानां समवायात्तन्त्रमङ्गानि भेदस्तु
तद्भेदात् कर्मभेदः प्रयोगे स्यात् तेषां प्र-
धानशब्दत्वात्तथा चान्यार्थदर्शनम् । ११ ।
इष्टि राजसूयचातुर्मास्येष्वैककर्म्याद‌ङ्गानां
तन्त्रभावः स्यात् ॥१२ ॥ कालभेदान्नेति चे
त् ॥ १३ ॥ नैकदेशत्वात् पशुवत् ॥ १४ ॥
अपि वा कर्म पृथक्त्वात्तेषां तन्त्रविधानात्
साङ्गानामुपदेशः स्यात् ॥ १५॥ तथा चा
न्यार्थदर्शनम् ॥ १६ ॥ तथा तदवयवेषु स्या
त् ॥ १७ ॥ पशौ तु चोदनैकत्वात्तन्त्रस्य वि
प्रकर्षः स्यात् ॥ १८ ॥ तथा स्यादध्वरक
ल्पेष्टौ विशेषस्यैककालत्वात् ॥ १९ ॥ इष्टि
रिति चैकश्रुतिः ॥ २० ॥ अपि वा कर्म

पृथक्त्वात्तेषां तन्त्रविधानात् सङ्गानामुपदेशः स्यात् ॥ २१ ॥ प्रथमस्य वा कालवचनम् ॥ २२ ॥ फलैकत्वादिष्टिशब्दो यथान्यत्र ॥ २३ ॥ वसाहोमस्तन्त्रम् एकदेवतेषु स्यात् प्रदानस्यैककालत्वात् ॥ २४ ॥ कालभेदात्त्वावृत्तिर्देवताभेदे ॥ २५ ॥ अन्ते यूपाहुतिस्तद्वत् ॥ २६ ॥ इतरप्रतिषेधो वा ॥ २७ ॥ अशास्त्रवत्त्वाच्च देशानाम् ॥ २८ ॥ अवभृथे प्रधानेऽग्निविकारः स्यान्न हि तद्धेतुरग्निसंयोगः ॥ २९ ॥ साङ्गो वा प्रयोगवचनैकत्वात् ॥ ३० ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ३१ ॥ शब्दविभागाच्च देवतान्तरः ॥ ३२ ॥ दक्षिणेऽग्नौ वरुणप्रघासेषु देशभेदात् सर्वं क्रियते ॥ ३३ ॥ अचोदनेति चेत् ॥ ३४ ॥ स्यात् पौर्णमासीवत् ॥ ३५ ॥ प्रयोगचोदनेति चेत् ॥ ३६ ॥ इहापि मारुत्याः प्रयोगश्चोद्यते ॥ ३७ ॥ आसादनमिति चेत् ॥ ३८ ॥ नो-

न्तरैकवाक्यत्वात् ॥ ३९ ॥ अवाच्यत्वा-
त् ॥ ४० ॥ आम्नायवचनं तद्वत् ॥ ४१ ॥
कर्त्तृभेदस्तथेति चेत् ॥ ४२ ॥ न समवा-
यात् ॥ ४३ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ४४ ॥ वे-
दिसंयोगादिति चेत् ॥ ४५ ॥ न देशमात्र-
त्वात् ४६ ॥ एकवाक्यत्वात् ॥ ४७ ॥ ए-
काग्नित्वादपरेषु तन्त्रं स्यात् ॥ ४८ ॥ नाना
वा कर्त्तृभेदात् ॥ ४९ ॥ पर्य्यग्निकृताना-
मुत्सर्गे प्राजापत्यानां कर्मोत्सर्गः । श्रुति
सामान्यादारण्यवत्तस्माद्ब्रह्मसाम्नि चोद
नापृथक्त्वं स्यात् ॥ ५० ॥ संस्कारप्रतिषे
धो वा वाक्यैकत्वे क्रतुसामान्यात् ॥ ५१ ॥
वाक्यैकत्वे क्रतुसामान्यात् ॥ ५२ ॥ वपानां
चानभिघारणस्य दर्शनात् ॥ ५३ ॥ पशुशा
स्त्रीयास्तथेति चेत् ॥ ५४ ॥ नचोदनैकवा
क्यत्वात् ॥ ५५ ॥ यातयामत्वाच्च ॥ ५६ ॥
संस्काराणां च तद्दर्शनात् ॥ ५७ ॥ दशपेये
क्रयप्रतिकर्षात् प्रतिकर्षः ततः प्राचान्तत्व

मानं तन्त्रं स्यात् ॥ ५८ ॥ समानवचनं तद्वत् ॥ ५९ ॥ अप्रतिकर्षो वाऽर्थहेतुत्वात् ॥ ॥ ६० पूर्वस्मिंश्चावभृथस्य दर्शनात् ॥ ६१ ॥ समानः कालसामान्यात ॥ ६२ ॥ निष्कासस्याऽवभृथे तदेकदेशत्वात् पशुवत् प्रदानविप्रकर्षः स्यात् ॥ ६३ ॥ अपनयो वा प्रसिद्धेनाभिसंयोगात् ॥ ६४ ॥ प्रतिपत्तिरिति चेन्न कर्मसंयोगात् ॥ ६५ ॥ उदयनीये च तद्वत् ॥ ६६ ॥ प्रतिपत्तिर्वाऽकर्मसंयोगात् ॥ ६७ ॥ अर्थकर्म वा शेषत्वाच्छ्रयणवत्तदर्थेन विधानात् ॥ ६८ ॥

मीमांसा-दर्शने

एकादशाध्यायस्य तृतीयः पादः ।

अङ्गानां मुख्यकालत्वाद्वचनादन्यकालत्वम् ॥ १ ॥ द्रव्यस्य कर्मकालनिष्पत्तेः प्रयोगः सर्वार्थः स्यात् स्वकालत्वात् ॥ २ ॥ यूपश्चाकर्मकालत्वात् ॥ ३ ॥ एकयूपं च

दर्शयति । ४ । संस्कारास्त्वावर्तेरन्नर्थका-
लत्वात् । ५ । तत्कालस्तु यूपकर्मं स्यादर्थ-
स्य धर्मविधानात् सर्वार्थानां च वचनाद-
न्यकालत्वम् । ६ । सकृन्मानं च दर्शय-
ति । ७ । स्वरुस्तन्त्रापवर्गः स्यादस्वका-
लत्वात् । ८ । साधारणे वानुनिष्पत्तिस्त-
स्य साधारणत्वात् । ९ । सोमान्ते च
प्रतिपत्तिदर्शनात् । १० । न चोत्पत्तिवा-
क्यत्वात् प्रदेशात् प्रस्तरे तथा । ११ ।
अहर्गणे विषाणाप्रासनं धर्मविप्रतिषेधा-
दन्ते प्रथमे वाहनि विकल्पः स्यात् ।१२।
पाणेस्त्वश्रुतिभूतत्वाद्विषाणानियमः स्या-
त् प्रातःसवनमध्यत्वाच्छिष्टं चाभिप्रवृ-
त्तत्वात् । १३ । शिष्टे चाभिप्रवृत्तत्वा-
त् । १४ । वाग्विसर्गो हविष्कृता वीजभे-
दे तथा स्यात् । १५ । यथाह्वानमपीति
चेत् । १६ । पत्नी च पुरोडाशे समानतन्त्रं
भवेत् । १७ । अङ्गप्रधानार्थो योगः सर्वा-

पवर्गे च विमोकः स्यात् । १८ । प्रधाना-
पवर्गे वा तदर्थत्वात् । १९ । अवभृथे च
तद्वत् प्रधानार्थस्य प्रतिषेधोऽपवृक्तार्थ-
त्वात् । २० । अहर्गणे च प्रत्यहं स्यात्
तदर्थत्वात् । २१ । सुब्रह्मण्यया तु तन्त्रं
दीक्षावदन्यकालत्वात् । २२ । तत्कालत्वा
दावर्तेत प्रयोगतोविशेषसंयोगात् । २३ ।
अप्रयोगाङ्गमिति चेत् । २४ । प्रयोगनि-
र्देशात् कर्तृभेदवत् । २५ । तद्भूतस्था-
नादग्निवदिति चेत् तदपवर्गस्तदर्थत्वात् ।
२६ । अग्निवदिति चेत् । २७ । न प्रयोग
साधारण्यात् । २८ । लिङ्गदर्शनाच्च । २९ ।
तद्धि तथेति चेत् । ३० । नाशिष्टत्वादित
रन्यायत्वात् । ३१ । विध्येकत्वादिति चे-
त् । ३२ । न कृत्स्नस्य पुनः प्रयोगात्
प्रधानवत् । ३३ । लौकिके तु यथाकामी
संस्कारानर्थलोपात् । ३४ । यजायुधानि
धारयेरन् प्रतिपत्तिविधानादृजीषवत् । ३५ ।

यजमानसंस्कारो वा तदर्थः श्रूयते तत्र यथाकामी तदर्थत्वात् ॥ ३६ ॥ मुख्य-धारणं वा मरणस्यानियतत्वात् ॥ ३७ ॥ यो वा यजनीये म्रियेत सोऽधिकृतः स्या-दुपवेषवत् ॥ ३८ ॥ न शास्त्रलक्षणत्वात् ॥ ३९ ॥ उत्पत्तिर्वा प्रयोजकत्वादाशिरवत् ॥ ४० ॥ शब्दासामञ्जस्यमिति चेत् ॥ ४१ ॥ तथाशिरेऽपि ॥ ४२ ॥ शास्त्रात्तु विप्रयोग-स्तत्रैकद्रव्यचिकीर्षा प्रकृतावपीहापूर्वार्थ-वत् भूतोपदेशः ॥ ४३ ॥ प्रकृत्यर्थत्वात् पौर्णमास्याः क्रियेरन् ॥ ४४ ॥ अन्वाधेये वा विप्रतिषेधात्तानि धारयेन्मरणस्यानि-मित्तत्वात् ॥ ४५ ॥ प्रतिपत्तिर्वा यथान्येषा-म् ॥ ४६ उपरिष्टाद् सोमानां प्राजापत्यै-श्चरन्तीति ॥ ४७ ॥ अङ्गविपर्यासो विना वचनादिति चेत् ॥ ४८ ॥ उत्कर्षः संयोगा-त् कालमात्रमितरत्र ॥ ४९ ॥ प्रकृतिकाला-सत्तेः शास्त्रवतामिति चेत् ॥ ५० ॥ न श्रु-

लिप्रतिषेधात् ॥ ५१ ॥ विकारस्थाने इति चेत् ॥ ५२ ॥ न चोदनापृथक्त्वात् ॥ ५३ ॥ उत्कर्षे सूक्तवाकस्य न सोमदेवतानामुत्कर्षः प्रकरणत्वादरयानिष्कर्षेनान्वयः ॥ ५४ ॥ वाक्यसंयोगाद्वोत्कर्षः समानतन्त्रत्वानर्थलोपांनन्वयः ॥ ५५ ॥

अथ मीमांसा-दर्शने

एकादशाध्यायस्य चतुर्थः पादः ।

चोदनैकत्वाद्राजसूयेऽनुक्तदेशकालानां समवायात्तन्त्रमङ्गानि ॥ १ ॥ प्रतिदक्षिणं वा कर्तृसम्बन्धादिष्टिवदङ्गभूतत्वात्समुदायो हि तन्निर्वृत्त्या तदेकत्वादेकशब्दोपदेशः स्यात् ॥ २ ॥ तथा चान्यार्थदर्शनम् ॥ ३ ॥ अनियमः स्यादिति चेत् ॥ ४ ॥ नोपदिष्टत्वात् ॥ ५ ॥ प्रयोजनैकत्वात् ॥ ६ ॥ अविशेषार्था पुनः श्रुतिः ॥ ७ ॥ अवेष्टौ चैकतन्त्र्यं स्याल्लिङ्गदर्शनात् वचना-

त् कामसंयोगेन ॥ ८ ॥ त्वर्थायामिति

चेन्न वर्णसंयोगात् ॥ ९ ॥ पवमानहविः

ष्वेकतन्त्रं प्रयोगवचनैकत्वात् ॥ १० ॥ लि

ङ्गदर्शनाच्च ॥ ११ ॥ वर्त्तमानापदेशाद्वचनात्तु

तन्त्रभेदः स्यात् ॥ १२ ॥ सहत्वे नित्यानु-

वादः स्यात् ॥ १३ ॥ द्वादशाहे तु प्रकृति-

त्वादेकैकमहरपवृज्येत कर्मपृथक्त्वात् ॥१४॥

अङ्गानां चाहुतिभूतत्वात् तत्र साङ्गं क्रि-

येत यथा माध्यन्दिने ॥ १५ ॥ अपि वा

फलकर्तृसम्बन्धात् सहप्रयोगः स्यादाग्नेया-

ग्नीषोमीयवत् ॥ १६ ॥ साङ्गकालश्रुति

त्वाद्वा स्वस्थानानां विकारः स्यात् ॥ १७ ॥

दीक्षोपसदां च संख्या पृथक् पृथक् प्रत्य

क्षसंयोगात् ॥ १८ ॥ वसतीवरीपर्य्यन्तानि

पूर्वाणि तन्त्रमन्यकालत्वादवभृथादीन्युत्त

राणि दीक्षाविसर्गार्थत्वात् ॥ १९ ॥ तथा

चान्यार्थदर्शनम् ॥ २० ॥ चोदनापृथक्त्वे

त्वैकतन्त्र्यं समवेतानां कालसंयोगात् ॥२१॥

क्रिवैषम्यात् । ३७ । वृद्धिदर्शनाच्च । ३८ । कपालानि च कुम्भीवत्तुल्यसंख्यानाम् । प्रतिप्रथनं वा प्रकृतिवत् ॥ ४० ॥ सर्वेषां वाभिप्रथनं स्यात् । ४१ । एकद्रव्ये संस्काराणां व्यवस्थातमेककर्मत्वात् । ४२ । द्रव्यान्तरे कृतार्थत्वात् तस्य पुनः प्रयोगान्मन्त्रस्य च तद्गुणत्वात् पुनः प्रयोगः स्यात्तदर्थेन विधानात् । ४३ । निर्वपणलवनस्तरणोव्ययग्रहणेषु चैकद्रव्यवत् प्रयोजनैकत्वात् । ४४ । द्रव्यान्तरवद्वा स्यात् तत्संस्कारात् । ४५ । वेदिप्रोक्षणे मन्त्राभ्यासः कर्मणः पुनः प्रयोगात् । ४६ । एकस्य वा गुणविधिः द्रव्यैकत्वात् तस्मात् सकृत्प्रयोगः स्यात् ॥ ४७ ॥ कण्डूयने प्रत्यङ्ग् कर्मभेदात् स्यात् ॥ ४८ ॥ अपि वा चोदनैककालमैककर्म्यं स्यात् ॥ ४९ ॥ स्वप्नन्दीतरणाभिवर्षणामेध्यप्रतिमन्त्रणेषु चैवम् ॥ ५० ॥ प्रयाणे त्वार्थनिर्वृत्ते ॥ ५१ ॥

भेदस्तु तद्भेदात् कर्मभेदः प्रयोगे स्यात्
तेषां प्रधानशब्दत्वात् । २२ । तथा चा-
न्यार्थदर्शनम् । २३ । श्वासुत्या वचनं त-
द्वत् । २४ । पशुवतिरेकश्च । २५ । सुत्या
विवृद्धौ सुब्रह्मण्यायां सर्वेषामुपलक्षणं प्र-
कृत्यन्वयादावाहनवत् । २६ । अपि वैन्द्रा
भिधानत्वात् सकृत् स्यादुपलक्षणं काल-
स्य लक्षणार्थत्वात् । २७ । अविभागा-
च्च । २८ । पशुगणे कुम्भीशूलवपाश्रपणी
नां प्रभुत्वात् तन्त्रभावः स्यात् । २९ ।
भेदस्तु सन्देहाद्दैवतान्तरे स्यात् । ३० ।
अर्थाद्वा लिङ्गकर्म स्यात् । ३१ । प्रतिपा-
दनत्वाद्वसानां भेदः स्यात् स्वयाज्याप्रदा-
नत्वात् । ३२ । अपि वा प्रतिपत्तित्वात्
तन्त्रं स्यात् स्वत्वस्योत्पन्नभूतत्वात् । ३३ ।
सकृदिति चेत् । ३४ । न कालभेदात् ।
३५ । पाकभेदात् कुम्भीशूलवपाश्रपणीनां
भेदः स्यात् । ३६ । स्यात्यन्तरेषु भेदः प-

उपरवमन्त्रस्तत्र स्याल्लोकवद्बहुवचनात् ।
५२ ।। न सन्निपातित्वादसन्निपात्यिकर्मणां
विशेषग्रहणे कालिकत्वात् ॥ ५३ ॥ हविष्कृ
दध्रिगुपुरोऽनुवाक्यामनातस्यावृत्तिं कालभे
दात् स्यात् ॥ ५४ ॥ अध्रिगोश्च विपर्या
सात् । ५५ । करिष्यद्वचनात् ॥ ५६ ॥

मीमांसा-दर्शने

अथ द्वादशाध्यायस्य प्रथमः पादः ।

तन्त्रि समवाये चोदनातः समानानामेकत
न्त्र्यमनुरोधे तु भेदः स्यात् विधिप्रक्रमता
दर्थ्यात् श्रुतिकालनिर्देशात् ॥ १ ॥ गुणका
लविकाराच्च तन्त्रभेदः स्यात् ॥ २ ॥ तन्त्र
मध्य विधानाद्वा मुख्यतन्त्रेण सिद्धिःस्या
त्तन्त्रार्थस्याविशिष्टत्वात् ॥ ३ ॥ विकाराच्च
न भेदः स्यादर्थस्याविकृतत्वात् ॥ ४ ॥ ए
केषां वा शक्यत्वात् ॥ ५ ॥ आहोपुरोषकं
स्यात् ॥ ६ ॥ एकाग्निवच्च दर्शनम् । ७ ।

जैमिनेः परतन्त्रत्वापत्तेः स्वतन्त्रः प्रतिषे
धः स्यात् । ८ । नानार्थत्वात् सोमे दर्श
पूर्णमासप्रकृतीनां वेदिकर्म स्यात् । ९ ।अ
कर्म वा कृतदृष्टा स्यात् । १० । पात्रेषु च
प्रसङ्गः स्याद्धोमार्थ त्वात् । ११ । न्याय्या
नि वा प्रयुक्तत्वादप्रयुक्ते प्रसङ्गःस्यात् । १२
शामित्रे च पशुपुरोडाशो न स्यादितरस्य
प्रयुक्तत्वात् । १३ । श्रपणं वाऽग्निहोत्रस्य
शामामुखीयेनस्यत् प्रजाहितस्यविद्यमान
त्वात् । १४ । हविर्द्धाने निर्वपणार्थं साध
यतां प्रयुक्तत्वात् । १५ । असिद्धिर्वाऽन्यदे
शत्वात् प्रधानवैगुण्यादवैगुण्ये प्रसङ्गः स्या
त् । १६ । अनसाञ्च दर्शनात् । १७ । तद्यु
क्तत्वञ्च कालभेदात् । १८ । मन्त्रारच्च स
न्निपातित्वात् । १९ । धारणार्थत्वात् सो
मेऽग्न्यन्वाधानं न विद्यते । २० । तथा व्र
तमुपेतत्वात् । २१ । विप्रतिषेधाच्च । २२ ।
सत्यवदिति चेत् । २३ । न संयोगपृथक्

त्वात् । २४ । ग्रहार्थं च पूर्वमिष्टेस्तदर्थ त्वात् । २५ । शेषवदिति चेन्न वैश्वदेवी हि स्याद्‌ व्यपदेशात् ॥ २६ ॥ न गुणार्थत्वात् ॥ २७ ॥ संस्थाहनस्तु वृत्तत्वात् ॥ २८ ॥ अन्यविधानादारण्यभोजनं न स्यादुभयं वृत्त्यर्थम् ॥ २९ ॥ शेषभक्षास्तथेति चेत् नान्यार्थत्वात् ॥ ३० ॥ भृतत्वाच्च परिक्रयः ॥ ३१ ॥ शेषभक्षास्तथेति चेत् ॥ ३२ ॥ न कर्मसंयोगात् ॥ ३३ ॥ प्रवृत्तवरणात् प्रतितन्त्रवरणात् प्रतितन्त्रवरणं होतुः क्रियेत ॥ ३४ ॥ ब्रह्मापीति चेत् ॥ ३५ ॥ न प्राक् नियमात्तदर्थं हि ॥ ३६ ॥ निर्दिष्टस्येति चेत् ॥ ३७ ॥ नाश्रुतत्वात् ॥ ३८ ॥ होतुस्तथेति चेत् ॥ ३९ ॥ न कर्मसंयोगात् ॥ ४० ॥ यज्ञोत्पत्त्युपदेशे निष्ठितकर्मप्रयोगभेदात् प्रतितन्त्रं क्रियेत ॥ ४१ ॥ देशपृथक्त्वात् मन्त्रो ह्यावर्त्तते ॥ ४२ ॥

सन्नहनहरणे तथेति चेत् ॥ ४३ ॥ नान्यार्थत्वात् ॥ ४४ ॥

मीमांसा-दर्शने

द्वादशाध्यायस्य प्रथमः पादः ।

विहारो लौकिकानामर्थं साधयेत् प्रभुत्वात् ॥ १ ॥ मांसपाकप्रतिषेधश्च तद्वत् ॥ २ ॥ निर्देशाद्वा वैदिकानां स्यात् ॥ ३ ॥ सति चोपासनस्य दर्शनात् ॥ ४ ॥ अभावदर्शनाच्च ॥ ५ ॥ मांसपाकी विहितप्रतिषेधः स्यादाहुतिसंयोगात् ॥ ६ ॥ वाक्यशेषो वा दक्षिणस्मिन्ननारभ्य विधानस्य ॥ ७ ॥ सवनीये छिद्रापिधानार्थत्वात् पशुपुरोडाशो न स्यादन्येषामेवमर्थत्वात ॥ ८ ॥ क्रिया वा देवतार्थत्वात् ॥ ९ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ १० ॥ हविष्कृत्सवनीयेषु न स्यात् प्रकृतौ यदि सर्वार्था पशुं प्रत्याहूता सा कुर्याद् विदग्मातत्वा-

त् ॥ ११ ॥ पशौ तु संस्कृते विधानात् १२।
योगाद्वा यज्ञाय तद्विमोके विसर्गः स्यात्। १३। निशियज्ञे प्राकृतस्यापवृत्तिः
स्यात् प्रत्यक्षशिष्टत्वात्। १४। कालवाक्यभेदाच्च तन्त्रभेदः स्यात्। १५। वेदनुद्धननव्रतं विप्रतिषेधात्तदेव स्यात्। १६।
तन्त्रमध्य विधानाद्वा तत्तन्त्रा सवनीयवत्। १७। वैगुण्यादिध्मबर्हिर्न साधयेदग्न्यन्वाधानं च यदि देवतार्थम्। १८।
अग्न्यन्वाधानञ्च यदि देवतार्थम्। १९।
आरम्भणीया विकृतौ न स्यात् प्रकृति कालमध्यत्वात् कृता पुनस्तदर्थेन। २०।
सकृदारम्भसंयोगात्। २१। स्याद्वा कालशेषभूतत्वात्। २२। आरम्भविभागाच्च।
२३। विप्रतिषिद्धधर्माणां समवाये भूयसां स्यात् सधर्मकत्वम्। २४। मुख्यं वा पूर्वचोदनाल्लोकवत्। २५। तथा चान्यार्थ
दर्शनम्। २६। अङ्गगुणविरोधे च ताद-

र्थ्यात् । २७ । परिधेर्द्व्यर्थत्वादुभयधर्मा स्यात् । २८ । यौप्यस्तु विरोधे स्यान्मुख्यानन्तर्यात् । २९ । इतरो वा तस्य तत्र विधानात् उभयोश्चाङ्गसंयोगः । ३० । पशुसवनीयेषु विकल्पः स्यात् वैकृतश्चेदुभयोरप्रवृत्तिभूतत्वात् । ३१ । पाशुकं वा वैशेषिकाम्नानात्तदनर्थकं विकल्पे स्यात् । ३२ । पशोश्च विप्रकर्षस्तन्त्रमध्ये विधानात । ३३ । अपूर्वं च प्रकृतौ समानतन्त्रा चेदनित्यत्वादनर्थकं हि स्यात् । ३४ । अधिकश्च गुणः साधारणे विरोधात् कांस्य भोजिवदमुख्येऽपि । ३५ ॥ तत्प्रवृत्तया तु तन्त्रस्य नियमः स्यादन्यथा पाशुकं सूक्तवाकेन । ३६ । न वाऽविरोधात् । ३७ । शास्त्रलक्षणत्वाच्च । ३८ ।

मीमांसा-दर्शने

द्वादशाध्याय तृतिय पादोसमाप्तः ।

विश्वजिति वत्सत्वङ्नामधेयाऽहतमितरथा तन्त्रं भूयस्त्वादहतं स्यात् । १ । अविरोधो वा उपरिवासो हि वत्सत्वक् । २ । अनुनिर्वाप्येषु भूयस्त्वेन तन्त्रनियमः स्यात् शिष्टकृद्दर्शनाच्च । ३ । आगन्तुकत्वाद्वा स्वधर्मा स्यात् श्रुतिविशेषादितरस्य च मुख्यत्वात् । ४ । स्वस्थानत्वाच्च । ५ । स्विष्टकृच्छ्रपणान्नेति चेद्द् विकारः पवमानवत् । ६ । अविकारो वा प्रकृतिवच्चोदनां प्रतिभावाच्च । ७ । एककर्मणि शिष्टत्वाद्‌ गुणानां सर्वकर्म स्यात् । ८ । एकार्थास्तु विकल्पेरन् समुच्चये ह्यावृत्तिः स्यात् प्राधान्यस्य । ९ । अभ्यस्येतार्थवत्त्वादिति चेत् । १० । नाश्रुतत्वात् विकल्पवच्च दर्शयति कालान्तरेऽर्थवत्त्वं स्यात् । ११ । प्रायश्चित्तेषु चैकार्थ्यान्निष्पन्ने नाभिसंयोगस्तस्मात् सर्वस्य निर्घातः ।१२। समुच्चयस्तु दोषार्थः । १३ । मन्त्राणां कर्म

संयोग स्वधर्मेण प्रयोगः स्यात् धर्मस्य तन्निमित्तत्वात् । १४ । दिश्वां प्रति विधानाद्वा सर्वकारणं प्रयोगः स्यात् कर्मार्थत्वात् प्रयोगस्य । १५ । भाषास्वरोपदेशे ऐरवत्प्रायवचनप्रतिषेधः स्यात् । १६ । मन्त्रोपदेशो वा न भाषिकस्य प्रायोपपत्तेर्भाषिकश्रुतिः ॥१७॥ विकारः कारणाग्रहणे तन्न्यायत्वाददृष्टे-ऽप्यवम् ॥ १८ ॥ तदुत्पत्ते वां प्रवचनलक्षणत्वात् ॥ १९ ॥ मन्त्राणां करणार्थत्वात् मन्त्रान्तेन कर्मादिसन्निपातः स्यात् सर्वस्य वचनार्थत्वात् ॥ २० ॥ सन्ततवचनाद्धारायामादि संयोगः ॥ २१ ॥ कर्मसन्तानो वा नानाकर्मत्वादितरस्याशक्यत्वात् ॥ २२ ॥ आघारे च दीर्घधारत्वात् ॥ २३ ॥ मन्त्राणां सन्निपातित्वादेकार्थानां विकल्पःस्यात् ॥ २४ ॥ संख्याविहितेषु समुच्चयो सन्निपातित्वात ॥ २५ ॥ ब्राह्मणविहितेषु च संख्यावत् स-

वैषामुपदिष्टत्वात् ॥ २६ ॥ याज्यावषट्कारयोश्च समुच्चयदर्शनं तद्वत् ॥ २७ ॥ विकल्पो वा समुच्चयस्याश्रुतित्वात् ॥ ॥ २८ ॥ गुणार्थत्वादुपदेशस्य ॥ २९ ॥ वषट्कारे नामार्थत्वात् समुच्चयः होत्रास्तु वि कल्प्येरन्नेकार्थत्वात् ॥ ३० ॥ क्रियमाणानुवादित्वात् समुच्चयो वा होत्राणाम् ॥ ३१ ॥ समुच्चयं च दर्शयति ॥ ३२ ॥

मीमांसा-दर्शने

अथ द्वादशाध्यायस्य चतुर्थः पादः

जपाश्चाकर्मयुक्ताःस्तुस्याशीरभिधानाश्चयाजमानेषु समुच्चयः स्यादाशीः पृथक्त्वात् ॥ १ ॥ समुच्चयं च दर्शयति ॥ २ ॥ याज्यानुवाक्यास तु विकल्पः स्याद्देवतोपलक्षणार्थत्वात् ॥ ३ ॥ लिङ्गदर्शनाच्च ॥ ॥ ४ ॥ क्रयेषु त्वविकल्पः स्यादेकार्थत्वात् ॥ ५ ॥ समुच्चयो वा प्रयोगद्रव्यसमवा-

यात् ॥ ६ ॥ समुच्चयन्तु दर्शयति ॥ ७ ॥ संस्कारे च तत्प्रधानत्वत् ॥ ८ ॥ संख्यासु तु विकल्पः स्यात् श्रुतिप्रतिषेधात् ॥ ९ ॥ द्रव्यविकारास्तु पूर्ववदर्थकर्म स्यात् तथा विकल्पेन नियमप्रधानत्वात् ॥ १० ॥ द्रव्यत्वेऽपि समुच्चयो द्रव्यकर्मनिष्पत्तेः प्रति पशुकर्मभेदादेवं सति यथाप्रकृति ॥ ११ ॥ कपालेऽपि तथेति चेत् ॥ १२ ॥ न कर्मणः परार्थत्वात् ॥ १३ ॥ प्रतिपत्तिस्तु शेषत्वात् ॥ १४ ॥ स्रुतेऽपि पूर्ववत् स्यात् ॥ १५ ॥ विकल्पो त्वर्थकर्मनियमप्रधानत्वात् शेषे च कर्मकार्य्यसमवायात्तस्मात्तेनार्थकर्म स्यात् ॥ १६ ॥ वचनादसंस्कृतेषु कर्म स्यादिति ॥ १९ ॥ संसर्गे चापि दोषः स्यात् ॥२०॥ वचनादिति चेदर्थेतरस्मिन्नुत्सर्गो परिग्रहः कर्मणः कृतत्वात् ॥ २१ ॥ स आहवनीयः स्यादाहुतिसंयोगात् ॥ २२ ॥ अन्यो वोढृत्याहरणात् तस्मिंस्तु संस्कारकर्मधि-

हुत्वात् ॥ २३ ॥ स्थानात्तु परिलुप्येरन् ॥
२४ ॥ नित्यधारणे विकल्पो न ह्यकस्मात्
प्रतिषेधः स्यात् ॥ २५ ॥ नित्यधारणाद्वा
प्रतिषेधो गतश्रियः ॥ २६ ॥ परार्थान्येकः
प्रतियन्तित्वत्सत्राहीनयोर्यजमानगणे आनि
यमोऽविशेषात् ॥ २७ ॥ मुख्यो वा विप्र-
तिषेधात् ॥ २८ ॥ सत्रे गृहपतिरसंयोगा-
द्धौत्रवत् अम्नाय वचनाच्च ॥२९॥ सर्वैर्वा
तदर्थत्वात् ॥ ३० ॥ विप्रतिषेधे परम् ॥३१॥
हौत्रे परार्थत्वात् ॥ ३२ ॥ वचनं परम् ॥
३३ ॥ प्रभुत्वादार्त्विज्यं सर्ववर्णानां स्या-
त् ॥ ३४ ॥ स्मृतेर्वा स्याद् ब्राह्मणानाम् ॥
३५ ॥ फलचमसविधानाच्चेतरेषाम् ॥ ३६ ॥
सान्नाय्येऽप्येवं प्रतिषेधः सोमपीथहेतुत्वा-
त् ॥ ३७ ॥ चतुर्धाकरणे च निर्देशात् ॥
३८ ॥ अन्वाहार्ये च दर्शनात् ॥ ३९ ॥

मीमांसाशास्त्रञ्च सम्पूर्णम् ।

सूचीपत्र

न्यायबोधिनी	=)
तर्कसंग्रह	-)॥
न्यायदर्शन मूल	=)
शाङ्ख्यदर्शन मूल	=)
योगदर्शन मूल	-)।
विशेषकदर्शन मूल	-)॥
वेदान्तदर्शन मूल	=)
ईशकेनउपनिषद्वृत्तिः सहित	।)
विशेपिकदर्शनशंकरमिश्रकृतभाष्यसहित	१॥)
शारीरकसूत्र वृति	१)
वैरागशतकसंस्कृत टीकासहित	।)
शब्दरूपावली	-)॥
सन्ध्या	)॥
बिनयपत्रिका तुलसीदास	≈)
सामवेदसंहिता मूल	१॥)
ईशादी ११ उपनिषद मूल	१)
भगवतगीता मूल	॥)
वेदान्तपरिभाषा मूल	।-)